

RAINER ANDERSSON

VAD GJORDE DU I FINLAND, FAR?

SVENSKA FRIVILLIGA I INBÖRDESKRIGET 1918

PROLETÄREN

Rainer Andersson

Vad gjorde du i Finland, far?
Svenska frivilliga i finska inbördeskriget 1918

E-bok utgiven 2018 av tidningen Proletären
Omslag av Artur Szandrowski
Originalutgåvan utgiven av Sahlgrens förlag

Innehållsförteckning:

Förord till e-boken	4
Förord till första upplagan	5
Prolog	6
Det finska inbördeskriget	9
Nils växer upp till man	13
Året 1917	20
Svensk mobilisering för det vita Finland	29
Aktivister och tyskagenter	40
Till Finland!	46
Den finska jägarrörelsen	57
Rödgardisten	63
Okänd svensk soldat	67
Våren 1918	70
Artilleriskolan i Jakobstad	77
Tammerfors brinner!	81
Svenska djurvänner	89
Den röda kvinnan	91
Nils Palme i stridens hetta	94
Svenska brigadens fortsatta öden	102
Fångläger koncentrationsläger	107
Att räkna lik	112
Brigaden åter till Sverige	119
Hösten 1918	125
De frivilligas efterskörd	128
Sven Palme i Tammerfors	131
Och hur gick det sedan?	133
Käll- och litteraturhänvisning	138

Förord till e-boken

1999 gav det lilla svenskspråkiga förlaget Sahlgrens i Finland ut boken Vad gjorde du i Finland, far? Genom att följa officeren och godsägaren Nils Palme berättar författaren Rainer Andersson om de mellan 1 000 och 1 500 svenska frivilliga som reste till Finland 1918 för att slåss på den vita sidan i finska inbördeskriget.

– Under hela min uppväxt fanns det knappt någonting att läsa om detta, säger Rainer Andersson, vars morfar deltog i kriget på den röda sidan.

Rainer Andersson beskriver boken som ”en rasande skrift”.

– Jag var så jävla arg när jag skrev den. Jag kände att jag hade blivit snuvad på min egen historia, att hela svenska folket var snuvat på sin historia. Vem hade hört talas om att hundratals svenska officerare åkte till Finland och sköt arbetare?

Men det ligger också en hel del arbete bakom boken. Tidningar, böcker, arkivmaterial från Krigsarkivet och Kungliga biblioteket dammsögs på material.

Sverige deltog inte officiellt i det finska inbördeskriget, men svenska officerare fick tjänstledigt för att delta.

Och den liberal-socialdemokratiska koalitionsregeringens sympatier låg hos den finska borgerligheten.

– Socialdemokraternas partiordförande Hjalmar Branting var direkt motståndare till de rödas agerande i Finland, och Socialdemokraterna mörkade sitt agerande inför svenska folket, inte minst för arbetarrörelsen och arbetarklassen.

– Efter hungerkravallerna 1917 fanns det fortfarande upprorsstämningar i Sverige, och hade man då öppet visat att man stödde den vita sidan i Finland hade det kunnat få allvarliga konsekvenser, inte minst för Socialdemokraterna. Mycket av det här kom ju fram, men inte allt.

Något som Rainer Andersson har funderat en del på är vad som skulle hänt om den svenska arbetarklassen skulle försökt sig på ett liknande uppror som det i Finland.

– Med tanke på den svenska socialdemokratins ställningstagande mot de röda och borgerlighetens aktiva stöd till de vita, så är det nog inte otänkbart att vi hade fått se liknande reaktioner här. Masslakt helt enkelt.

Den 16 maj läggs Rainer Anderssons bok ut som en e-bok på Proletärens webbsida. Boken, som länge varit slutsåld, tillgängliggörs på så sätt för alla att läsa.

– Jag har inte skrivit boken för att tjäna pengar på den, utan för att jag tycker att folk borde läsa om det här. Genom åren har jag funderat på att starta en hemsida på nätet och lägga upp boken, men det blir nog aldrig av.

Robert Wettersten

Ur Proletären nr 18, 2018

Förord till första upplagan

Allt är en slump. Ambitionen var från början att skriva en bok om 1917 års hungerkravaller i Sverige. Men så i ett tidningsreferat från det året råkade jag stöta på en ung fänrik, vilken från sin häst jagar arbetarkvinnor i Göteborg som plundrat stadens livsmedelsbutiker. Fänrikens namn var bekant. Hade det inte skymtat i samband med en recension av en svensk tidning gällande Heikki Ylikangas bok om finska inbördeskriget 1918, Vägen till Tammersfors? Jovisst! Här återfanns den unge fänriken såsom frivillig på den vita sidan.

Det var en intressant koppling. Ett svenskt militärbefäl hugger i maj 1917 med sabeln efter hungrande arbetare för att året därpå delta i kriget mot de finska arbetarna. Så växte historien fram, under stigande förundran.

Allt ändade i ett försök att gestalta bakgrund och orsak, vid sidan om det rent svenska inslaget i inbördeskriget. Det centrala är frågan: Varför? Utgångspunkten kan man säga har varit att ta vid där Ylikangas skriver i förordet till sitt för övrigt utmärkta verk: "Den intressanta och kontroversiella frågan om varför kriget egentligen bröt ut är inte väsentlig för en här boken." Det är ett stycke historia som i varje fall i Sverige blivit glömd och gömd.

Att man i Finland nu tillsatt en sanningskommission, med uppgift att en gång för alla försöka få fram hur många finländare som egentligen dog i inbördeskriget, är att välkomna. Men även Sverige borde rannsaka sin del av ansvaret. Det är dags att lyfta på locket.

Genom de citat som återges har jag försökt spegla den mentalitet och det synsätt som var förhärskande i de olika samhällsgrupperna i Sverige och Finland vid den tidpunkt böen skildrar. I vissa fall har gammalsvenska stavningar skrivits om.

Att boken utkommer i Finland, och inte i Sverige trots att jag är "rikssvensk", ett begrepp som används i Finland, är en extra utmaning då det i Finland finns många som kan sin historia och därmed också kan ge kritik. Detta till skillnad från Sverige där det mesta i denna bok är okänt för gemene man.

Och historien då? Ja, den är som alltid till för att lära sig av.

Författaren

Bagarmossen, 12/3, 1999

Prolog

"Hugg in till höger, hugg in till vänster!"

Kommandoropen från fänrik Nils Palme, som leder en av militärens utsända trupper, ljuder i kvällsskymningen. "Ha inget förbarmande", tillägger han med hög, gäll röst.

Göteborg, lördagen den 5 maj 1917. Sedan polisen visat sig oförmögen att hantera hungerkravallerna som pågått sedan morgonen tillkallas beriden militär från Kungliga Göta artilleriregemente för att slå ner oroligheterna. De dagliga brödköerna har övergått i plundring och upplopp. Hunger råder i Sverige. Världskriget är inne på sitt tredje år och de som kan gör sig pengar på detsamma då svenskt papper, stål, kött, brödsäd, potatis och mejerivaror betingar ett synnerligen gott pris ute på kontinenten. Främst i Tyskland. Hela våren har varit orolig med stor spänning och nervositet inför vad allt ska mynna ut i. Upplopp och kravaller? Revolution och anarki? Inbördeskrig?

Militären ligger i beredskap, den pålitliga delen av militären. Problemet för regeringen är att man inte vågar lita på samtliga trupper. På flera håll har soldatråd och arbetarråd bildats efter rysk förebild och det talas i flygblad och på möten om att soldaterna ska vägra om de beordras ut mot demonstranterna.

Här i Göteborg är det dock lojala trupper som ikväll rider sporrsträck längs avenyer och gränder, jagande tusentals hungrande som tröttnat på att köa efter mat som göms undan i väntan på bättre priser. Fattigfolk som stormat brödbutikerna. Som stulit köttvaror och frukt för att mätta svultna magar. Som brutit mot lagen.

Fänrik Nils Palme beordrar attack mot folkmassan som trycker sig likt panikslagna råttor utefter husväggarna med stulna brödkakor i nävarna. Sabeln fram och hugg, hugg, hugg så att de en gång för alla lär sig! En flicka, på sin höjd 15 år, skriker hysteriskt medan blodet rinner från ett sår i pannan.

Nere vid Allén sopar de beridna soldaterna rent bland gångar och gräsmattor och en kvinna som ertappas med att knyta näven åt ordningsmakten faller slagen till marken. Hennes nödrop tystnar inte förrän en skara män rusar till undsättning och bär henne till Arbetarföreningens trappuppgång utåt Järntorget.

De beridna artilleristerna väjer inte för för något eller någon. Göteborgs gator ska enligt order rensas! De som inte hinner undan rids helt sonika omkull och sjuktransportvagnarna far snart fram med samma frenesi som militären och plockar än här än där upp offren för kavallerichockerna.

Liksom under 1909 års storstrejk har Göteborgs länsstyrelse en överenskommelse med Göta artilleriregemente om att ständigt ha 100 man i beredskap, "för den händelse något skulle inträffa". De senaste två veckorna har man från militärt håll noggrant följt utvecklingen i staden och nu har verkligen "något" inträffat. Ett nödrop från polisen anländer fram mot kvällen till Göta artilleriregemente om bistånd med att upprätthålla ordningen. Larmet går i kasernerna och ett första uppbud beordras uppställning till häst, försedda med fem skarpa skott per man. Troppen utgör cirka 50 man, formerad på fyra mindre enheter med den 22 år fyllda Nils Palme som en av troppcheferna. Det har börjat skymma innan man hunnit lämna regementet.

"Laddning med skarp ammunition!" Kommandot följs av förbud mot några skott, utan att befälet gett order om detta. Vid trakten av Hagakyrkan stöter soldaterna ihop med den första större folksamlingen, som visslar och skrävar vid åsynen av militär på gatorna. De ska dock bli varse att man bör visa respekt inför kronans män. På bred front, i skritt och under "gevär in"

påbörjas upprepningen av Hagas gator och gränder. Men den larmande folkmassan har ännu inte insett vad som är å färde utan fortsätter sitt skrän: "Vänd tillbaka till kasernen, pojkar."

högsta befäl för styrkan, kapten Knut von Sydow, minns efteråt den upprepningsaktion han leder mot Göteborgs hungrande arbetare: "Den första avdelning, som åter kom till min uppehållsplats, var styckjunkare Brinkmans, och på min fråga, hur det artade sig, svarade han, att det nog skulle gå bra, men 'de slår sten på oss friskt'. Jag gav då order om 'gevär ut' och 'trav marsch', vilken order jag upprepade till de övriga tropparna, då de passerade. Detta visade sig effektivt. Det dröjde inte länge, förrän det, som man ju kunde vänta sig, blev både galopp och även full galopp på ryttartrupperna, och under hurrarop och med sabeln till attack sprängde leden fram, svepande undan skarorna. Det var naturligt, att övergången till anfall ingav ryttarna en känsla av styrka och överlägsenhet, vilket det beskedliga skrittandet rakt inte kunnat göra."

Vid Allégatan är stenkastningen intensivast och nya förråd av projektiler forslas outhärligen fram från ett tegelstensuppslag intill Rosenlundskanalen. Vid Risåsbergen under Skansen Kronan befäster sig "pöbeln" så väl att inte ens livhusarerna, som anlant som förstärkning från regementet i Kviberg, förmår driva dem härifrån. Man får nöja sig med att bevaka orosstiftarna på avstånd.

Efter hand tunnans dock folkmassan ut och det går lättare att skilja agnarna från vetet. Men först sedan tumultet upphört helt kan militären efter midnatt återvända till kasernerna. Innan man ger sig av frågar kapten von Sydow en överkonstapel om man ska behöva rycka ut igen morgonen därpå. "Det får kapten säkert", svarar polisbefälet, "den här sortens göteborgare nöjer sig aldrig förrän de fått stryk två dagar i sträck!"

Av detta blir ändå inget. Följande dag är söndag, den lugnaste polisen upplevt på länge. Göteborgs fattiga slickar sina sår.

Av alla soldater som utkommenderats har ingen lyckats utmärka sig så väl som Nils Palme. Socialdemokratiska Ny Tid anklagar honom för "besinningslösa bravader" och menar, att om militär på gatorna var ett ödesdigert grepp i sig så var valet av Nils Palme som befäl "huvudlöst". Detta då han redan tidigare gett prov på "liten självbehärskning". Även Göteborgs-Posten nödgas ta avstånd från hans vilda framfart.

Strax före midnatt har en klunga på tre män och en kvinna ännu stått och hängt vid spårvagnshållplatsen i hörnet av Linnégatan och Tredje Långgatan, när Nils Palme i täten för sina mäns spränger fram mot Slottsskogshållet på såväl trottoar som körbana. Det är nästan folktomt, klungan om fyra personer är dock fyra för mycket. En av artilleristerna rider mot den lilla gruppen som gömmer sig bakom ett träd och en sopbehållare för att slippa bli omkullridna. Man ropar förtvivlat: "Vi väntar bara på spårvagnen!" Från truppen hörs Nils kommendera: "Vänd om och rid på dem!"

Nils driver hårt på sin häst den här kvällen, de två är ett. Minsta kommando i tyglarna och den åttaåriga fuxen Master lyder. Som de flesta ynglingar födda i samhällets översta skikt är Nils uppvuxen med hästar och trots att det inte blir många timmars sömn i natt ska han tidigt i morgon upp i sadeln igen för att tillsammans med stoet Medusa kämpa för regementets ära vid prishopptävlingarna här i staden.

Den 17 maj bär det av till Malmö för nya tävlingar, månaden därpå till Skövde och senare Helsingborg. Hektiskt. Fast det är antagligen inte här tankarna cirkulerar i natt.

Måhända småler Nils vid minnet av hur civilisterna harhjärtat tar till flykten, där han ligger utsträckt på sin logementssäng sent om natten. Blundar han ser han framför sig hur förskräckta göteborgare viker undan då han galopperar fram längs gatorna. Vilken makt, vilken okuvlig styrka! Kanske hör han hur kamraterna vrider sig av och an i sina bäddar tills den sista

faller i sömn. Alla utom Nils, som har mycket att fundera över. Han är ung och otålig att få ge sig hän åt äventyret. Där ute rasar ett världskrig medan han här hemma tvingas jaga fruntimmer som stulit bröd. När ska han få visa vad han verkligen förmår? När ska han få praktisera sina artillerikunskaper? När? Var?

Lugn Nils, snart brakar det lös i Finland. Det finska inbördeskriget står för dörren och då behövs det män av din sort för att reda ut situationen. Det vita Finland står beredd att ta emot dig med öppna armar. Snart, Nils, mycket snart.

Det finska inbördeskriget

”Här låg lik i högar, i rader på varandra, blod över väggar och tak”.

Det inbördeskrig som utbryter i Finland den 28 januari 1918 har i efterhand kallats såväl frihetskrig, brödrakrig, klasskrig som medborgarkrig, nationellt befrielsekrig och arbetarnas försvarskamp. Därtill revolutionskrig och uppror.

Oavsett benämningen skördas fruktansvärda offer. Bara på slagfältet beräknas 3 400 ”röda” och 3 100 ”vita” ha stupat, därtill ett mångdubbelt antal avrättade röda efter deras nederlag. Mot varandra i det tre månader pågående kriget står två arméer som omfattar som mest cirka 90 000 man på vardera sidan. Detta i ett land med 3,5 miljoner invånare.

På den röda sidan kämpar ett jordbruks- och industriproletariat, ställt mot en allians av storbönder, intelligens, företagarna och herrgårdarnas patriarker. Gränsdragningen går även om man så vill mellan en i huvudsak svenskspråkig överklass mot en mestadels finstalande underklass. Det senare sagt som en grov generalisering, då den övervägande delen av de vitas styrkor, fotfolket, består av självägande småbrukare och bönder, vilka frivilligt – eller med tvång – reser till fronten efter 23 veckors exercis för att ”fördriva bolsjevikerna och deras mördarligor ur landet”. En av fem i de vitas armé är arbetare, oftast organiserad sådan.

Krigets bakgrund ligger i kampen mellan arbetarrörelsen och industriägarna, respektive lantarbetare och storgodsägare. Motsättningar vilka exploderar under 1917 och som året därpå slår ut i fullt krig. Fronten sträcker sig till en början längst ner i södra Finland, där de röda håller storgodsens landsbygd och de industrialiserade storstäderna Helsingfors, Tammerfors, Åbo, Björneborg, Lahtis och Viborg. I norr har de vita kväst de lokala röda styrkorna och riktar i februari, efter de första veckornas mer tveksamma strider, med full styrka ett anfall söderut mot i första hand Tammerfors.

Vid inbördeskrigets inledning är det röda gardet numerärt störst med cirka 30 000 man, beväpnade med gevär så det räcker till en av tre. Efter krigsutbrottet ökar tillgången på frivilliga samt vapen, vilka man får från Rysslands bolsjevik. Lite tillspetsat är de vita till en början hälften så många till antalet med i medeltal tre gevär per man. Med hjälp av inkallelse till allmän värnplikt har den vita sidan numerärt snart blivit något större än det röda gardet.

Men det är inte främst antalet soldater som är avgörande för krigets utgång, snarare den tekniska, materiella, militära och ekonomiska hjälp som de vita får från Sverige och Tyskland. Vapen, ammunition, officerare och allt annat som behövs för ett krig.

Då Finland mellan 1809 och 1917 varit en del av Ryssland har genom åren åtskilliga finländare ur främst de högre samhällsskikten gjort karriär i den ryska armén. Finland saknar så sent som 1917 egen militär. När inbördeskriget utbryter står nära 200 av dessa finskryska officerare med general Gustaf Mannerheim i spetsen, kavalleriofficer i ryska armén sedan 30 år, beredda att bruka sina militära kunskaper mot arbetarklassen i det land där de en gång föddes. Därtill får de vita hjälp från Tyskland med militär utbildning av cirka 1 200 finländare samt med 13 000 tyska soldater. Från Sverige anländer totalt 1 169 frivilliga, varav 410 officerare och underofficerare, för att slåss på den vita sidan. Nils Palme är bara en i mängden. Cirka fem procent av de svenska frivilliga stupar på finsk mark.

Trots att Finland just vunnit sin nationella frihet står vid inbördeskrigets utbrott ännu cirka 40 000 ryska soldater kvar i landet. Det är dessa styrkor som föranleder de vita att kalla striden för ett frihetskrig. Till saken hör att bolsjevikerna griper makten i Ryssland i november 1917 och det är ur deras händer Finland får sin nationella frihet två månader senare, i januari 1918.

Ändå hävdar de vita, att bolsjevikerna ljar sig med Finlands socialister för att störta den lagliga, folkvalda regeringen. Den vita sidans ståndpunkt är klar: "Krigets mål var frigörelse från Ryssland. Detta krävde erövring av hela den röda delen av landet, underkuvande av upproret samt fördrivande av deras ryska bundsförvanter."

Visst får de röda hjälp från bolsjevikerna, framför allt med vapen. Men hur man än räknar så visar det sig i slutändan, att högst 1 400 ryska soldater tar aktiv del i striderna. Men för att bevara myten om ett "frihetskrig" upprepas påståendet om att Ryssland är den aggressiva parten. Det görs inte bara i Finland. Ännu 1996 skriver en aktad svensk forskare: "De finska upprorsmännens militära organisation, det röda gardet, erhöll omedelbart understöd av de talrika ryska trupper – minst 40 000 man av växlande, men i regel underhaltig kvalitet – vilka kvarstod i landet trots erkännande av självständigheten."

De röda, benämnda upprorsmän, kuppakare och fosterlandsförrädare, griper makten i söder den 28 januari 1918. Detta sedan högerregeringen lämnat huvudstaden för att bege sig till Vasa i norr, där de vita styrkorna samlas. Här uppe i norr har de ryska garnisonerna avväpnats, som en första åtgärd från de vitas sida, samtidigt som de lokala röda gardena kämpas ner. De hårdaste striderna står i Uleåborg, där 700 röda bjuder de vita motstånd tillsammans med stadens ryska garnison. I en bulletin författad av Mannerheim, som i hemlighet sprids i huvudstaden, heter det: "Om inte rödgardisterna underkastar sig den lagliga regeringen, kommer landets förbittrade bondtrupper att med vapen i hand själva döma landsförrädarna."

I Österbotten har de vitas så kallade skyddskårer förberett sig för kriget genom att organisera sig i olika sektioner och avdelningar. En för penninginsamling, en annan för agitation, en tredje för spionage, en fjärde för sjukvård o.s.v. Detta vid sidan om det rent militära förberedelsearbetet. Dagarna före krigsutbrottet publiceras i Hufvudstadsbladet en insändare från en österbottnisk allmogeman, vilken ger en bild av förhållandena i norr: "Skulle det verkligen hända, att banditligorna vågade försöka att sticka sin näsa ut till den österbottniska landsbygden, så torde få av dem komma levande från äventyret, så starkt är hatet mot dylika element."

De första skyddskårerna bildas i maj 1917 "som ett värn för liv och egendom mot den ryska soldatesken, vilken övermodigt härjade i landet och åt upp brödet för rikets egen befolkning". Men lika sant är att det bildas som värn mot strejkande och upproriska arbetare. I den lokala styrelsen och staben för skyddskåren finner man också män av börd på orten. Så exempelvis i Jakobstad, där en bankdirektör, en byggmästare, en ingenjör, en bagarmästare, den lokale storföretagaren o.s.v. leder verksamheten.

Många gånger sker bildandet av skyddskårerna under täckmantel av "brandkår", vilket exempelvis är fallet i Kronoby, utanför Gamlakarleby, där beslutet fattas av kommunstämman i juni 1917. Tidigt på morgonen den 28 januari 1918 beger sig så större delen av socknens "brandmän" i skydd av mörkret iväg för att släcka elden: "några oroselement i socknen". Uppdraget sker med uppbackning av fem kulsprutor – inte brandsprutor – och ett lass gevär med tillhörande ammunition. "Man hungrade och törstade efter uppgörelse", som det heter.

Förutom det rent militära är propagandan ett viktigt vapen i kriget för att stärka kampandan men också för att skyla över den egna sidans blodsdåd. Till de mustigare hör skrönorna om hur de röda skändar präster, vilket slår an hos de starkt religiösa österbottningarna. En präst sägs ha korsfästs mot kyrkväggen med bajonetter varefter bibeln spikats fast i pannan, en annan påstås ha fått sina avslitna könsdelar fastnaglade på altarets kristusbild och en tredje sin tunga fastspikad i predikstolen.

De vitas tidningar fylls med historier om rödgardister som svär och spottar i kyrkan, som drar ner byxorna inför ögonen på jungfru Maria och förrättar sina behov i kollektbössan. Rapande huliganer som med flottiga ärmar torkar nattvardsvinet från skäggiga hakor samtidigt som de ofredar gudfruktiga församlingsbor, stjälar kyrksilvret och föser in kreaturen i sakristian.

Redan från första stund har de vita klargjort, att döden väntar alla röda som påträffas med vapen i hand. Mannerheim själv säger i mars 1918 till svenska Dagens Nyheter: "De revolutionära har gjort sig skyldiga till uppror och landsförräderi och straffet därför är döden." Det är i högsta grad ett effektivt medel, att genom dödshotet skapa panik på motståndarsidan.

Men också krigets egna inneboende grymhet väcker fruktan. Vid striderna i Rautos bombarderas inringade ryssar och gardister med artilleri i 48 timmar. De formligen mals sönder. En vit soldat berättar om den syn som möter honom efteråt: "Överallt på snön blod och åter blod, lik och sårade om varandra, däribland många kvinnor (ryska gatslinkor) som deltagit i striden, samt en myckenhet köttslamsor och andra rester av människor, som söndersplittrats av granater. (...) Här låg lik i högar, i rader på varandra, blod över väggar och tak och på golvet, i somliga rum ända till fotknölnarna."

Efter ett par veckors strid viskas det från man till man i de röda leden, att de vita skjuter alla tillfångatagna. Flyende civilister och gardister trängs i en salig röra på landsvägarna. Det rapporteras i de egna tidningarna om massavrättningar där i norr. Fruktan för att bli inringad och därefter nermejad är vad som mest skrämmer rödgardisten. Han vet att Mannerheims ord inte är tomma hot.

Men även på den vita sidan bryter paniken ut med jämna mellanrum. Ja, många gånger är det enbart befälets hotelser som hindrar den vita soldaten från att fly minst lika fort som de röda. Även här darrar knäna vid beskedet om att merparten av kompaniets manskap saknas efter dagens strider. De få veckors utbildning man får innan man skickas till fronten går i preusseriets anda, vilken syftar till att beröva varje uns av självständigt tänkande hos de underlydande. Så fostras rekryterna till att vara räddare för det egna befälet än för fienden. Så skapas en soldat.

Ryktet om de vitas massmord av tillfångatagna röda får dock småningom en annan effekt än den väntade. När de röda flytt tillräckligt långt undan de vitas första stora offensiv, riktat mot Tammerfors, har man efter en månads strider på denna del av fronten inte längre någonstans att fly. Tammerfors är omringat. Men de röda biter ifrån sig på ett sätt som fullständigt överraskar de vita. Nu slåss de röda för sina liv, att kapitulera betyder ju döden. Inte hjälper det att Mannerheim försäkrar att det bara är de rödas ledare och ryssar som deltar i striden som ska avrättas. Tammerfors försvarare ger tummen ner åt erbjudandet om kapitulation.

Staden faller först efter de mest omfattande strider som någonsin stått i Norden. Sammanlagt 30 000 soldater deltar i slaget som sträcker sig över flera veckor.

Med Tammerfors fall går luften ur de röda. Efter det återstår bara reträtt, österut. Hoppet står till att försöka ta sig levande till Ryssland. De första dagarna i maj har det sista röda fästet fallit och det finska inbördeskriget är slut. Men nu börjar också den verkliga terrorn. Innan året är till ända har, förutom alla döda i kriget, minst 12 000 röda svultit ihjäl i fånglägren, lågt räknat 8 000 har arkebuserats och nära 10 000 har flytt ur landet.

Mannerheim har för avsikt att efter kuvandet av Finlands röda fortsätta korståget österut. Målet är det röda Petrograd och återupprättandet av den ryska monarkin. Den 21 februari 1918 skriver han: "Jag är bara rädd för att vi inte hinner till Petrograd före dem och dit borde vi komma fram." Med "dem" menas tyskarna, vilka efter vädjan från Finlands vita regering i april landstiger i ryggen på de röda.

Tyskarna kommer till en början med 12 000 man. Med dessa följer de flesta svenska officerare som under världskriget trätt i tysk krigstjänst. En av dessa är greve Gilbert Hamilton, som minns landstigningen i ett ljusst skimmer: "Det var ett storartat ögonblick i synnerhet för mig som f.d. svensk officer att i spetsen för tyska trupper nu gå till Finland för att kämpa för dess befrielse."

På de svenska biograferna kan man våren 1918 i journalfilmen Tyskarnas intåg i Finland se rörliga bilder från striderna i Finland. Allt från hur de tyska krigsfartygen ångar genom Östersjöns ismassor och minavspärningar, till det att Tysklands flagga hissas över Helsingfors och finska röda förs bort med armarna uppsträckta över huvudet. Man kommer med fältkanoner, fälttelefoner, fältväbblar, fältskomakare och fältbordeller. De välsnaggade soldaterna ur världens största krigsmaskin anländer för att slåss mot en hop illa beväpnade arbetare från stad och land.

Men inte går det så enkelt. Ständigt tvingas tyskarna ta hänsyn till "fiendens starka motstånd" och "ihärdigt försvarade positioner".

Till krigets oförglömliga händelser hör den om hur kringrända röda försöker slå sig österut, genom de tyska styrkor som spärrar vägen mot Lahtis. Tusen rödgardister i plogformig skytteled vräker undan kaiserns "segervana tyska trupper". I täten syns ett kvinnokompani. "Den röda övermakten krossade fullständigt de i dess väg ställda tyska truppena", nödgas en "vit" historieskrivare konstatera.

Anblicken av de hejdlöst vrålande röda är för mycket för de järnhårt disciplinerade soldaterna, som med brunfläckade armékalsonger springer allt vad benen bär. Tyskarnas befälhavare i Finland, Rüdiger von der Goltz skriver: "Så kraftigt skulle knappast fransmännen ha anfallit som dessa fanatiska anhängare av barbariets nya evangelium." Men en enskild seger vinner inte ett krig åt de röda, i synnerhet som man på slagfältet oftast saknar förmågan att utnyttja en framgång.

Vad striden i det finska inbördeskriget i grunden gäller ska efterföljande sidor försöka bena ut.

Nils växer upp till man

”Han gjorde allt som blev honom befallt.”

Det är den 26 februari 1895. Nils har just dragit sitt allra första andetag. Ytterligare ett gossebarn har fötts i familjen Palme, den tredje sonen i huset. Först Olof, sedan Gunnar (far till statsminister Olof Palme, 1927-1986) och nu Nils. Fjärde barnet, lillasyster Birgitta, anländer två år senare.

Nils föds bokstavligen med silversked i munnen. För den lille gossen ska familjens stora hus i Djursholm norr om huvudstaden utgöra hela hans värld under många år. Vad som finns bakom staketet och bortom vattnet som glittrar så rofullt nedanför villan, vet han naturligtvis ingenting om. Inte om hunger, köld och lidande. Barnjungfrur och tjänarinnor pysslar om honom.

Det år Nils föds har hans far en årlig inkomst på över 20 000 kronor, vilket motsvarar i runda tal vad 20 arbetarfamiljer har att leva på. Sven Palme äger inte bara villan i Djursholm, utan även ett hus på Karlavägen i Stockholm samt andelar i ett gods i Sörmland. Bara värdet av fastigheten på Karlavägen motsvarar summan som myndigheterna årligen lägger ut för att utspisa huvudstadens tusentals fattighjon. Människor som annars skulle svälta ihjäl.

Så växer Nils upp i en vardag kantad av humlors surr, gräddtårta och salta bad i en miljö med vitrinskåp, piano, vitmålade grindstolpar, glödande dahlior, äppelträd, knastrande grusgångar, lekstuga, promenader i sjömanskostym, jordgubbssaft och aftonbön. Här hörs fraset av underkjolar och stråhattar ses rulla iväg över gräsmattan när vinden ligger på från sjön. Här finns trädgårdsmästare, guvernant och husets chaufför. Vid jakter har man drevkarlar. Nils lär sig bordsskick, gentlemannamanér och skillnaden på soppa och consommé.

I Djursholm förmörkas inte himlen av fabriksskorstenar. Inga verkstäders slammer eller plågade draghästars skri stör heller friden. Här är kort sagt tryggt och här finns allt ett gossebarn kan önska sig. Men att födas till rikedom betyder även ansvar, misstänksamhet och disciplin. Det innebär även att fostras till tystnad och att inte ifrågasätta de vuxnas beslut. Detta för att själv en dag kunna styra och ställa över andra.

Nils lär sig snart även anamma sin omgivnings förakt för de lägre klasserna. För även i Djursholm bor det fattigt folk, i kåkstaden som ligger en bit längre bort. ”Skamsund” och ”Fagervik” som August Strindberg döper klasskillnadernas Djursholm till.

I hemmet förs ofta intellektuella diskussioner. Mor Hanna är känd för sina litterära salonger, där landets kulturella elit samlas för att diskutera eller bara umgås. Gäster är Verner von Heidenstam, Viktor Rydberg, Ellen Key m.fl. Även det missförstådda snillet Strindberg, som åren 1891-92 hyr möblerat i den snabbt expanderande förstaden Djursholm, är en välkommen gäst.

En annan kär gäst i hemmet är Selma Lagerlöf, författarinnan, i vars knä en andäktig Nils många gånger suttit och lyssnat till berättelser och sagor. Det kan rentav tänkas att hon från Nils lånar såväl förnamn som karaktärsdrag till historien om Nils Holgersson.

När det inte diskuteras konst är det emellanåt svensk raslära som upptar samtalsämnet i familjens bibliotek och matsal. Genom att se sig i spegeln inser Nils snart också att han tillhör en rasen folkstam: ”I regel högväxt och smärt, lång eller medelskallig, har ett högt, smalt ansikte, blont hår, ljusa (blå eller grå) ögon och ljus hy. Hakan är i regel rätt kraftigt utvecklad, näsan smal och hög, med nästan rak näsrygg”, som det heter om en äkta svensk i

uppslagsverket. Läger man till de hårda dragen runt munnen samt den höga pannan, så är det Nils på pricken!

Namnet Palme har i århundraden burits av "redbara och strävsamma män". På 1500-talet slår sig den holländske skepparen och köpmannen Palme Lyder ner i Ystad, där han blir så framgångsrik att han får en gata uppkallad efter sig. Därefter kommer ett antal präster, militärer, politiker, affärs- och ämbetsmän som alla tjänar namnet Palme stolt och troget. Nils far, Sven Palme, är som känd stockholmsprofil och direktör för försäkringsaktiebolaget Thule inget undantag. Förutom sina titlar, riddare av Kungliga Nordstjärneorden och kommandör av Kungliga Vasaorden, är Sven Palme frimurare och bär därutöver upp en rad förtroendeposter. Från och till är han liberal riksdagsman i andra kammaren, medlem av Stockholms kommunfullmäktige, Postsparbankens styrelse, riksbanksfullmäktige, ordförande i Nationalekonomiska föreningen o.s.v. Såsom anonym ledarskribent på Aftonbladet under flera decennier har han därtill ett stort inflytande på den politiska utvecklingen i landet.

Apropå Strindberg så är det ett lustigt sammanträffande, att denne under sin tid som journalist i mitten av 1870-talet går som hårdast åt just Thule. Vad Strindberg fäster uppmärksamheten på är att försäkringstagarna blir snuvade på en utlovad vinst, vilket enligt bolagsledningen beror på "överdödlighet" bland de försäkrade. Fast det är före Sven Palmes tid.

Thule får sitt egentliga uppsving först i och med att Sven Palme 1888 tar över ledningen. Sven, som har en "utpräglad strävan efter makt och ära", lyckas på bara ett år, i hård konkurrens med andra försäkringsbolag, fördubbla nyanskaffningen av försäkringstagare. Tio år efter hans utnämning till direktör har Thule vuxit till Sveriges största livförsäkringsbolag. Som riksdagsman kan han därtill aktivt påverka lagförslag som gynnar försäkringsbranschen. Men det som gör Thule störst är att man stoltserar med minst antal dödsfallsutbetalningar. Bara friska tillåts försäkra sig och skulle de mot förmodan dö, får de efterlevande många gånger ändå inte ut några pengar. "Thules slutdödlighet är betydligt lägre än de sjutton svenska bolagens slutdödlighetstabell", som en nöjd Sven Palme uttrycker det i en årsrapport. Det är så man bygger upp ett försäkringsbolag. Utan skrupler.

Sven Palmes halvbror, Henrik Palme, är som bankdirektör om möjligt ännu rikare och bor också han på Djursholm, på Svalnäs gård, dit det går att promenera på ett par minuter från Nils hem. Här på Svalnäs, med ett hundratal pigor, drängar och deras barn, kan den i andra avseenden så framstegsvänlige Henrik Palme leva livet som riktigt gammeldags godsherre.

Det är Henrik som tar initiativet till Djursholms villastad efter att ha misslyckats med ett liknande projekt på Östermalm. På hans uppmaning bosätter sig det kapitalstarka folket här ute, däribland en skara förmögna finlandssvenskar som efter 1899 års förryskningsvåg i Finland flyttar hit. Så bildas här ett samhälle i miniatyr med de bästa förbindelserna till den finlandssvenska överklassen på båda sidor om Bottniska viken. Kontakter, vilka ska spela en betydande roll i förspelet till 1918 års finska inbördeskrig.

Sven Palme är många gånger snubblande nära att vandra långt i sin politiska karriär. 1905 är det tal om en plats i Staafs liberala regering. En ny chans får han när samma regering fälls efter det så kallade bondetåget 1914, då svenska högern med kung Gustav V i spetsen iscensätter en, i det närmaste, statskupp i syftet att öka de militära anslagen. Sven Palmes roll i det hela är bland annat att agera motor i bondetågets mottagningskommitté, vilken tar hand om allt praktiskt såsom inkvartering av 30 000 bönder när dessa kommer till huvudstaden.

Det talas även om att Sven Palme ska komma ifråga som finansminister i den regering, under De Geers ledarskap, som är tilltänkt att ersätta Staaf. Johannes Hellner, liberal utrikesminister åren 1917-20, minns: "Sven Palme satt dagen i ända vid sin telefon och väntade på att bli

kallad till De Geer. Jag tyckte det var synd om honom och gick upp och meddelade honom, att De Geer beslutat sig för att avböja uppdraget att bilda ministär. Han föreföll rätt nedstämd över meddelandet. Det var påtagligt, att han räknat med att bli anlitad.”

I det stora, vackra Djursholmshuset Villa Kallio (på finska berg) är det dock Sven Palmes hustru Hanna som besitter de verkliga anorna. Hanna är yngsta dotter till friherre Johan August von Born, en gång finsk senator, kammarherre vid det ryska hovet, chef för tullverket, ordförande i riddarhusdirektionen, storgodsägare, lantmarskalk av finska lantdagen med mera.

Släkten von Born är även den känd från 1500-talet, en strikt blåblodig ätt som alltid vurnat för det svenska språket och svensk överhöghet i Finland. Hanna Palmes bror, Viktor Magnus von Born, går i faderns fotspår och blir under sin levnad en av Finlands mest berömda personligheter. Kring sekelskiftet är han den personifierade symbolen för adelns makt i Finland såsom talesman för det adliga ståndet, den siste lantmarskalken av ståndslantdagen eller ”plånbokslantdagen” som den kallas av dem som saknar rösträtt. Här håller adel, präster, borgare och bönder hov ända fram till 1906, med den svensktalande minoritetens totala grepp över de två förstnämnda stånden. I Sverige försvinner ståndsriksdagen redan 1866.

Lantmarskalk Viktor Magnus von Born talar gärna och ofta om ”den personliga frihetens princip”, vilket för pigor och tjänarinnor hemma på det 6 800 hektar stora godset Sarvlax innebär godsägarens frihet att lägga kjolstyg, om och när han så vill. Mest av allt avskyr von Born pratet om torparfrigörelse och sticker inte heller under stol med att han anser finskan vara ”ett föga kultiverat språk”. Det är en åsikt han delar med sin svåger Sven Palme, med vilken han har en nära nog daglig kontakt. Måhända är det von Borns smala lycka att han dör en naturlig död strax innan inbördeskriget bryter ut. För ”visst sku baron vari den första som skutits”, som en statkarl på godset uttrycker det. Ansvaret som familjens överhuvud går därefter vidare till Nils Palmes kusin Ernst von Born.

Finlandsfrågan ligger familjen Palme varmast om hjärtat. Redan med modersmjölken har Sven Palme närts av Runebergianism, i en blandning av egenintresse, högerideologi, storsvenskhet och ädel romantik. I början av 1890-talet författar han i Aftonbladet sina första ledarstick i Finlandsfrågan. Kring 1915 tar han ledningen för den rörelse som kräver en svensk intervention av Finland. ”Det är din sak det gäller!” utropar han. Sven Palme är utpräglad tyskvän och när föreningen Sverige–Tyskland bildas 1913 är det också han som är en av initiativtagarna. Som debattör och föredragshållare reser han landet runt och talar under rubriker som Försvaret främst och Hot från öst.

Nej, ingen svensk kan mäta sig med Sven Palme vad gäller engagemanget för det svensktalande Finland. Det finns knappast en enda finsk politiker, bortsett från kretsen av ”fennomanner”, vilka bekämpar svenskheten, som Sven Palme inte ska lära känna personligen. Under nära 50 år av sitt liv arbetar han för Finland som en tilltänkt del av Sverige. Inte för inte kallas han emellanåt för Finlands hemliga ambassadör i Stockholm.

Allt detta ska yngsta sonen Nils med åren komma underfund med efter att ha avlyssnat vad som sägs mellan föräldrarna och de herrar och damer som passerar revy vid middagsbordet, där det talas om Finlands lösryckande från Ryssland och skålar utbringas för Tyskland. Nils elva år äldre bror Olof är dock den första i familjen att gå från ord till handling.

I ungdomlig oppositionslusta har Olof tagit parti för socialismen men kommer snart fram till att friheten snarast kräver en kuvad arbetarrörelse. Han talar om att ”våra livsintressen” är hotade av Ryssland och att äganderätten till gods och herresäten är ”historiska arv” som hotas av socialismen. Den lärdomen drar Olof, om inte annat, 1906 vid 21 års ålder, efter att ha sett hur beväpnade finska arbetare i samband med ett misslyckat upprorsförsök drabbar samman

med studenternas vita garde på Hagnäs torg i Helsingfors. Dagen efter skriver Olof till Aftonbladet: "Det är ohyggligt att tänka, när jag såg de döda ligga med sina blåvita band, att de var fredliga män från lugna yrken, mördade för att de velat skydda fredliga medborgares arbete."

Från den dagen är Olof fast besluten att ge sitt liv för den s.k. aktivismen.

Benämningen aktivism står både i Sverige och Finland för den rörelse längst ut på högerkanten som med varje till buds stående medel söker driva igenom sina målsättningar. Vad som skiljer finsk aktivism från den svenska är att den förra främst vill frigöra sitt land från Ryssland, medan den svenska aktivismen i första hand vill kämpa på Tysklands sida i världskriget och på så sätt återupprätta "Storsverige".

I gripande ordalag författar Olof Palme broschyrer och artiklar i syftet att "väcka sina landsmän till insikt" om det ansvar Sveriges folk har för Finlands öde. I en anonym artikel i Vårdkasen i oktober 1914, direkt efter världskrigets utbrott, skriver han att svenskarna borde ta del i "kampen mellan Västern och Östern, mellan germaner och slaver". Även i allehanda andra frågor har Olof allt som oftast ett färdigt svar: "I tider av nöd är det ödesdigert att vara sjunken i maklighet och liknöjdhet, i brännvin och laster. I olycksår gäller det att kunna arbeta, såsom våra fäder kunde, när de fick göra tre mans verk, då son och broder gick att stupa i främmande land."

När landets högerstudenter 1912 startar en insamling för en svensk pansarbåt, är det Olof som står i spetsen för densamma och som student i Uppsala hittas han i de ledande kretsarna inom den konservativa studentföreningen Heimdal. Betecknande för Olofs politiska uppfattning är att han bryter med högerpartiet när det börjar backa i rösträttsfrågan.

Nils andre bror, Gunnar, jurist och officersutbildad, är även han varmt engagerad i familjens politiska angelägenheter men är på grund av sin astma inte i praktiken lika engagerad. Liksom Olof är Gunnar konservativ, till skillnad från deras far som är liberal. Nåväl, Sven Palme är vad man kallar en "moderatliberal", längst till höger inom det liberala partiet och som alltsedan storstrejken 1909 krävt en klar gränsdragning gentemot socialdemokratien.

Under 1880-talet har Sven Palme ingått i den liberala rörelsens sfär av framstegsvänliga storföretagare, sammankopplad med namn som Broström, Gibson och Wallenberg. Män vilka insett behovet av ett visst mått av rösträtt för att lyckas förhindra socialismen från att sprida sig i arbetarleden. Således finner man Sven Palme under dessa år som ledamot av både Sveriges Allmänna rösträttsförbund och Stockholms Arbetarinstitut. Men med åren glider han allt mera åt höger. 1914 bryter han sig ur liberalerna och är med och grundar Frisinnade försvarsvännerna, med i huvudsak ökad militär upprustning på programmet. "Försvaret främst."

Den 20 maj 1912 står Nils Palme, 17 år fyllda och med erhållen studentexamen, beredd att trampa yrkesofficerens hårda stig för att tjäna sina sporrar i det kungliga artilleriet. Vägen mot befordran, medaljer och en plats i officersmässen går till en början via Boden och Karlsborg. En kall vinterdag fyra år senare kliver Nils med sin officersfullmakt i fickan in på Göta artilleriregementes kaserngård i Göteborg. Här ska han stanna tills leken blir allvar.

Fram till denna stund har han lärt sig det mesta om krigskonsten, förutom att rikta en artilleripjäs mot sitt mål. Han har läst modersmål och fäderneslandets historia, övat välskrivning, räkning och geometri. Därtill geografi, krigslagar, förbandslära, hästvård och fälttjänstereglemente. Därtill har ridning och idrott stått på officersskolans program.

De värnpliktiga som tjänar under Nils befäl märker snart hans översittarfasoner. Såsom de flesta svenska officerare är han för pennalism och kadaverdisciplin.

En som får känna av det är värnpliktige nr 56 Gustaf Larsson, ett år yngre än Nils och som från tretton års ålder tjänat dräng hos bönderna i Värmland. Gustaf kan varken läsa eller skriva, han är inte ens konfirmerad. Däremot är han van att slita åt andra: "Angående lydnaden så tror jag inte att det var någon fara med det", är omdömet från en av 56 Larssons tidigare husbönder och som tillägger: "Han gjorde allt som blev honom befallt." En styckjunkare Hultman vid regementet ger också han sitt omdöme av Gustaf: "Villig och arbetsam men har till följd av mycket kläna förståndsgåvor icke kunnat tillgodogöra sig undervisningen." Han saknar "normal fattningsförmåga", menar styckjunkaren.

Den 8 januari 1917 kommer 56 Larsson för sent till en teorilektion som leds av fänrik Palme och blir då tillsagd att anmäla sig i vederbörlig ordning. Gustaf gör som han blir tillsagd: "Fänrik! 56 Larsson anmäler sig..." Men Nils är inte nöjd utan vill riktigt suga på sin maktposition och beordrar Gustaf att göra det igen, och igen, och igen. Till slut får Gustaf nog och slänger sin undervisningsbok i golvet med ett "det här ger jag fan i", varefter han avlägsnar sig. Nils Palme rusar efter och råder honom, att "för hans egen skull" stanna och be om ursäkt. Men Gustaf är kränkt och ledsen: "Det skiter jag i", svarar han och ger sig iväg. Gustaf hittas senare gråtande av ett befäl.

56 Larsson har brustit i disciplinen och förolämpat sin förman, därför blir det krigsrätt. Att han själv påstår att han från första början gjort korrekt anmälan på föreskrivet sätt, men att fänrik Palme ändå tvingat honom upprepa sig, väger lätt. Det är en herremans ord mot en simpel drängs. Dock anser sig inte rätten kunna döma Gustaf då han ej verkar "fullt normal" och "synnerligen undermålig i avseende å förståndsgåvor". Man ajournerar därför målet i väntan på svar från sinnesundersökning på Göteborgs hospital. Vad denna ger för resultat är inte känt för eftervärlden.

Vad Nils psyke beträffar har det aldrig blivit ifrågasatt.

Det är tungt för den värnpliktige att under 365 dagar pinas av sina befäl. Tungt att klä sig i kronans kläder sedan man lämnat föräldrar och småsyskon där hemma. Kanske hungriga, arbetslösa och sjuka. Många beväringar tar till flaskan för att döva plågan. Otaliga är också de straff som utdöms mot värnpliktiga som olovandes undanhåller sig från tjänsten, tar bondpermis som det heter. Då blir det arrest i minst en vecka eller mer.

Men när ett befäl super sig full, slåss, förolämpar och ofredar kvinnor på stan, arresteras av polis och slutligen sätts i fyllecell, så är straffet betydligt mildare: "Den tilltalade åläggs jämlikt 9 § strafflagen för krigsmakten för fylleri disciplinstraff av arrest utan bevakning i två dagar", som det heter om en kapten vid Nils regemente som gör sig skyldig till samtliga ovanstående punkter.

Även Nils Palme tar ut svängarna. Socialdemokratiska Ny Tid skriver i samband med hungerkravallerna i Göteborg i maj 1918, att manskapet vid Göta artilleriregemente riktat en anmälan mot underlöjtnant Palme för dennes uppförande i tjänsten. Vidare berättar man att Nils ett år dessförinnan blivit "bestraffad för ett på sin tid ganska omtalat otillbörligt uppträdande i spårvagn". Vad Nils gjort sig skyldig till är obekant då inga militära eller polisiära protokoll finns kvar som kan ge oss svar. Det gäller även det disciplinära straff som han av lika okänd anledning utsätts för i början av 1918. Allt som finns bevarat för eftervärlden i de militära protokollen är en varning för försening på en och en halv timme.

Våren 1917 kastar sig upprorstendenserna som en mörk skugga långt in över kasernmurarna. De värnpliktiga säger plötsligt emot sina befäl och vägrar lyda order. I fruktan för revolution inkallas soldater från förväntat lojala regementen ute i landet till skydd för kungafamiljen på Stockholms slott. Antimilitaristiska pamfletter, som Kamrat i militärtröjan

och Lydnadens anda! sprids trots förbud på regementena och runt om i Sverige revolterar de värnpliktiga, vilket tar form av strejker och demonstrationer.

Sådan är vardagen för fänrik Nils Palme det tredje krigsåret. De få avbrotten i tillvaron är hästtävlingarna med officersskårens sportförening eller när ytterligare en av officerskamraterna beslutar sig för att fara ner till Tyskland för att ta värvning i dess armé. Då blir det avskedsfest med sång och patriotiska tal till krigarens ära. Att få regementschefen greve Carl Hamiltons tillåtelse till en dylik resa är inget större problem, då han själv är en varm anhängare av Tyskland. I regementsordern för 1 maj 1917 skriver Hamilton: "Aftonunderhållning anordnas idag 7.15 em. varvid förekommer musik, dans samt föredrag av mig över mitt besök vid tyska ostfronten." Arrangemanget är ett försök att avstyra upproriska tankar och handlingar hos regementets värnpliktiga på arbetarnas högtidsdag.

Senhösten 1917 utnämns Nils till underlöjtnant, i samma veva som han antas till Artilleri- och Ingenjörshögskolan i Stockholm. Men Nils hinner inte mer än starta sin utbildning förrän oroande nyheter anländer från Finland. Inbördeskrig utbryter i slutet av januari 1918 och från mors sida av släkten hörs nödroppen var och varannan dag. De röda konfiskerar "för republikens räkning" familjegodset Sarvlax utanför Borgå med motiveringen att husets herre, Nils kusin Ernst von Born, tillhör ledningen för den lokala skyddskåren. På godset huserar nu de röda, snokande i rummen och tömmande källarens vinförråd.

Snart ska än mer fruktansvärda nyheter komma från Finland. Kusin Huldans man Albert samt kusin Märtsas make William mördas bägge av de röda i februari. Något måste göras och det nu!

En dryg vecka efter inbördeskrigets utbrott, den 8 februari, har Nils fått sin regementschef Hamilton att skriva en anhållan om avsked för Nils del: "Till konungen. Underlöjtnant Nils Palme med underdånig anhållan att hans kommendering (...) som elev vid Kungl. Artilleri och Ingenjörshögskolan måtte upphöra (...) för att i enskilda angelägenheter vistas i Finland." Först efter inbördeskrigets slut återvänder Nils till skolbänken och sina studier, vilka slutförs med höga betyg.

Så långt har familjen Palme dragits in i striden om Finland och, som vi ska komma att se, står man i spetsen för den svenska hjälpen till de vita. Ja, man skulle med lite ironi kunna säga att bara inom familjen finns de viktigaste samhällsgrupperna representerade: Nils militären, pappa Sven näringslivet och politiken, Gunnar ämbetsmannaväldet och Olof intelligentian. Mor Hanna står för adeln och lillasyster Birgitta får symbolisera folket. Och detta är ändå inte allt.

Nils farbror Henrik Palme är även han gift med en adelsdam från Finland, Anna Lavonius, vars familjegods i södra Finland likaså är beslagttaget av de röda. Även i denna familj är engagemanget för Finland naturligt och sprunget ur de egna materiella intressena. Två av sönerna i denna gren av släkten ska också de komma att arbeta aktivt för Finlands vita, Lennart och Oscar Palme. Den senare är något år äldre än Nils och liksom denne också fänrik vid artilleriet, vid Svea artilleriregemente i Stockholm. Nils Palme och kusin Oscar ska komma att bli närmast oskiljaktiga under inbördeskriget sedan de gemensamt beslutar sig för att resa över till Finland för att erbjuda de vitas armé sina tjänster.

Nåväl, vem som egentligen beslutar om vad kan diskuteras. Många år senare ska Oscar tala om för sin son Ulf Palme, den kände skådespelaren, hur det gick till när han drog ut i krig för Finland. Ulf Palme skriver i sina memoarer hur hans farmor Anna Lavonius sitter i sin tjugorumsvilla i Djursholm och vändas över de olycksaliga nyheterna från hemlandet, allt mer hatisk mot de röda. En dag kallar hon på yngsta sonen Oscar och säger: "Om Oscar inte går ut

i frivilligkåren och försvarar mitt fädernesland mot de röda kommer Oscar att bli arvlös.” Oscar, som hellre dör än blir arvlös, packar ner Fänrik Ståls sägner och far iväg.

Tillsammans med Nils storebror Olof är det tre palmesöner som drar ut i krig för Finlands vita. Två återvänder hem med finska frihetskorset, samt majors grad i finska armén. Den tredje blir kvar på slagfältet.

Året 1917

”Skaffa nu tyskarna hit, annars reder vi oss inte.”

Innan vi går vidare i historien om det finska inbördeskriget och det svenska deltagandet är det nödvändigt att ta ett steg tillbaka, till året 1917, för att försöka reda ut vilka faktorer som leder fram till den bittra uppgörelsen 1918.

Trots att Finland inte dras in i första världskrigets strider drabbas man indirekt av dess verkningar genom den blockad landet utsätts för från bland annat Tyskland, då landet sedan 1809 varit en del av det ryska imperiet och därmed räknas som part i kriget. Till en början innebär världskriget högkonjunktur för Finlands del. Ammunition, trä, tyg och pappersvaror. Smör, kött, skor, läder och sextumsgranater. Torpedbåtar, isbrytare, yxor, spadar och stångjärn. Ja, allt finns det avsättning för på den ryska marknaden och priserna rusar i höjden i samma takt som soldaterna ur det ”outtömliga ryska folkhavet” stupar på östfronten.

Året 1917 råder det i hela Europa brist på allt utom vapen. Men efter två och ett halvt års krig jäser det bland dem som får betala priset för krigets vanvett.

Det jäser framför allt i Ryssland.

Vid den ryska fronten är massdeserteringarna legio. De frusna, svultna soldaterna har fått nog av ett krig som ingen längre förstår meningen med. De stupade räknas i miljoner och den fysiska utmattningen är fullständig i stora delar av armén och disciplinen närmast obefintlig. Barfota och klädda i trasor drar hungrande soldater kring i städer och på landsbygden bakom fronten och tigger om bröd.

Det sägs att allt börjar med att en kvinna svimmar av hunger och utmattning i en brödkö i Petrograd, vilket följs av plundring av brödbutikerna. Strejker i massomfattning, blodiga sammandrabbningar samt butiksplundringar har skakat imperiet under ett helt år. Den 8 mars 1917 har den fackliga ledningen i den ryska huvudstaden planerat göra till kvinnornas dag, med en demonstration mot kriget, tsarismen och misshushållningen. Men många fler än bara kvinnorna sluter upp bakom parollerna ”Ner med tsaren!”, ”Ner med kriget!”, ”Bröd!” och ett flertal sympatistrejker för kvinnornas aktion genomförs i staden. Dagen därpå proklamerar tre dagars storstrejk.

Upprorets klockor klämtar och tsarens makt står inte längre att rädda. De politiska strejkerna och de väpnade sammanstötningarna övergår till upprorsförsök organiserade av arbetarnas och soldaternas råd, sovjeterna. Vad hjälper det att tsar Nikolaj den 10 mars telegraferar till generalen som för befälet över Petrograds militärkrets: ”Jag befäller att redan i morgon inställa oordningarna i huvudstaden.” Dagen därpå, som är en söndag, är staden i revolutionens våld sedan soldaterna här gått över på folkets sida.

När nyheten om vad som händer i Ryssland sipprar ut bland de ryska soldaterna i Finland tar sig det uppdämda hatet fruktansvärda former. I Helsingfors resulterar det i 50 avrättade officerare första helgen efter beskedet om att revolutionen utbrutit. ”Vi ryste, då vi såg dessa symboler för den ryska friheten”, berättar ett ögonvittne ur stadens borgerskap som fasar inför de krafter som revolutionen släpper lös.

På gatorna i de större finska städerna tågar arbetare sida vid sida med ryska soldater och matrosar och det ryska ordet för frihet, svoboda, blir ett skällsord för anarki hos överklassen. I hemmen strejkar pigan, går på möten och ställer krav. ”Egentligen är det tjänarinnan, som bestämmer i husen nu”, klagar den fina Helsingforsdamen i en samtida roman. ”Vi stackars husmödrar får bara tuga och lida och vara tacksamma så länge vi inte måste göra deras arbete också. Usch, vilka tider.” När så pigan till råga på allt släpar med sig ryska soldater in på

rummet svarar hon på förebråelserna med ett: "Jos rouva tietäis, kuinka ryssä rakastaa (om frun bara visste hur ryssen kan älska)!"

Hos det finska folket är förhoppningarna däremot på topp, inte minst sedan den tillsatta provisoriska ryska regeringen upphävt tidigare inskränkningar i autonomin. Den 4 april sammankallas för första gången den lantdag med socialistisk majoritet som valdes året innan. (Europas första parlament med socialdemokratisk övervikt röstas fram i Finland 1916 men tack vare sin sammansättning blir det inte sammankallat under tsarismen.) Därpå bildas en ny senat, med hälften borgare och hälften socialdemokrater.

Regeringsbildandet sker inte utan protester från den finska högern. En av de mer högljudda kritikerna är före detta lantmarskalk Viktor Magnus von Born, Nils Palmes morbror, som menar att lagens bud om "erfarenhet, skicklighet och beprövad medborgerlig dygd" trampas under fötterna när före detta arbetare och fackföreningsmän tar säte i regeringen. Då ord inte hjälper försöker von Born få den ryske ministerpresidenten, furst Lvov, att ingripa.

I lantdagen hörs den 20 april socialdemokraterna öppet kräva landets fullständiga oberoende från Ryssland, vilket möts med entusiasm i hela landet.

Men den ryska provisoriska regeringen är inte intresserad av de finska socialdemokraternas krav. Därtill har man en bundsförvant i den finska högern, som inte heller vill ställa sig bakom reformkrav om torparfrigörelse, åtta timmars arbetsdag och kommunal rösträtt åt alla.

Våren och sommaren 1917 råder förhållandet i Finland att merparten borgerliga inte vill ha någon frigörelse från Ryssland, då alternativet är en parlamentarisk demokrati där arbetarnas parti har egen majoritet. "Partidiktatur", skriker högern. Undantaget, till en början, är böndernas och småböndernas agrarparti och ett "fåtal ytterlighetsmän" på högerkanten, aktivisterna. För övrigt är högern emot att det ska vara lantdagen som stiftar lagarna och man räddas tillsvidare av att besluten måste stadfästas av den ryska provisoriska regeringen. Efter revolutionen är det denna som har den yttersta makten som tsaren tidigare innehaft och man förbehåller sig även rätten att sammankalla, avsluta och upplösa finska lantdagen.

De socialdemokratiska propåerna om att det nu är hög tid att förklara Finland fritt vill borgarna således inte veta av och man skyller på att Ryssland, som motreaktion, skulle angripa militärt. Även Finlands affärs- och industriägare är emot en brytning med Ryssland, åtminstone så länge det lönsamma kriget pågår. "Vilka obegränsade möjligheter erbjöd inte det väldiga ryska imperiet för Finlands intelligens och företagsamhet", som aktivisten Herman Gummerus påpekar.

Men då lantdagen är oförmögen att genomföra sociala reformer, tack vare det ryska vetot och högerns förhållningar med gängse krav om utredningar och övergångsbestämmelser, söker istället det finska folket införa sina behov på egen hand.

Det börjar sista veckorna av maj med spontana lantarbetarstrejker i området kring Satakunda och det sprider sig snabbt över hela västra och södra Finland. Kravet är främst åtta timmars arbetsdag, vilket också införs lokalt på flera håll. Det är ett gammalt missnöje som nu flammar upp i hat, grundat på förnedring och fattigdom.

Det mesta som sker i Finland 1917 ska ses mot bakgrunden av att maten är på upphällningen. Samhällsklimatet blir inte heller mildare av att landets förmögnare bönder kräver högre priser för sina produkter. I slutet av maj samlas 600 bonderepresentanter i Helsingfors och fördömer här regeringens utsatta maximipriser, vilka sägs lamslå all "företagsamhetslust". Man hotar med leveransstrejk till städerna ifall det inte blir ändring på saken och när inte det hjälper gömmer man undan livsmedel i väntan på bättre priser.

Då strejkerna ofta tar sig våldsamma uttryck har klasshatet snart kluvit nationen i två delar. Under våren 1917 börjar så skyddskårerna dyka upp, riktade mot strejkrörelsen och till försvar

för äganderätten. Den första skyddskåren sägs vara den som bildas i Korsholm den 19 maj, på initiativ av en pastor Hedberg. Beslutet lyder, att alla män på orten i åldrarna 17-60 år är förpliktade att delta.

En av flera bakomliggande orsaker till skyddskårerna är den rörelse som uppstår i maj månad bland bönderna i Österbotten, riktad mot kravet om åtta timmars arbetsdag och vänsterregeringens hot om att beslagta överskott av livsmedel. Andra initiativ om bildandet av skyddskårer kommer från aktivisthåll, från södra Finlands storgodsägare, städernas borgerliga element och lokala kommunfullmäktige (där låginkomsttagare saknar rösträtt).

”Om kvällarna samlades bekymrade gubbar, allvarliga män och ivriga pojkar ute på landsbygden”, berättar skyddskårsledaren Carl Sanmark från östra Nyland. ”Studenter (...) från huvudstaden reste omkring till olika byar och manade folket att samla sig till värn mot onda makter för hemmen och för hela fosterlandet.”

Ett av skyddskårernas första dåd som mynnar ut i blod är överfallet i Vittis den 13 juli 1917, riktad mot strejkande lantarbetare. Skyddskåristerna står gömda bakom vedstaplar och sänder iväg ett kulregn som sårar sju arbetare som är på väg till ortens mejeri för att kräva att det ska stängas under strejken.

Från arbetarhåll försöker man genom strejker och dylika aktioner även uppnå resultat med den kommunala rösträtten, vilken ännu begränsas av inkomst och egendomsspärrar. Vreden mot denna orättvisa är stor och i Åbo med flera städer låser arbetarna in fullmäktiges ledamöter i sessionssalen, med hotet om att de får sitta kvar tills de ger alla kommunal rösträtt.

Likadant är det när lantdagen ska behandla frågan om åtta timmars arbetsdag. Parlamentet i Helsingfors omringas av arbetare och ryska soldater i ett sällan skådat antal, hotfullt skanderande: ”Ner med borgarna!”

Så tar till sist parlamentet ett positivt beslut i frågan och av bara farten beslutar man även om allmän rösträtt i kommunvalen. Bara 24 av 200 ledamöter vågar säga nej. Eirik Hornborg, ledamot för Svenska Folkpartiet, berättar: ”Det var den 14 juli. Vänsterns ledande män fraterniserade med uniformsklädda främlingar, som vimlade i lantdagshusets hall och restaurang, medan den demonstrerande massans skrån och sorl ljöd utanför i sommarnatten. Jag minns hur en kolonn, bred som gatan, civila och soldater om varandra, likt ett jordskred vällde utanför Regeringsgatan under sång och skrål.”

Men regeringen i Petrograd sätter som sagt käppar i hjulen och vägrar stadfästa finska lantdagens reformer. Socialdemokraterna svarar då, tillsammans med agrarpartiet, med den så kallade maktlagen, vilken antas med röstsiffrorna 136-55 den 18 juni. Maktlagen innebär att lantdagen utgör landets högsta beslutande organ, förutom i utrikespolitiska och militära frågor. Åtgärden är helt i överensstämmelse med finsk grundlag, vilken ställer kravet på lantdagen att utse en ny ”härskare” då storfursten, tsaren, fallit bort. I praktiken innebär det att Finland nära nog är fritt, självständigt! Men att lantdagen ska utgöra högsta maktinstans är inte i högerens smak, vilken hävdar att den funktionen tillfaller den provisoriska ryska regeringen.

Maktlagen ger därför ingen frihet. En direkt följd är att den ryska regeringen den 31 juli, på uppmaning från finska högern, upplöser lantdagen och utlyser nyval.

Det första utkastet till upplösningsmanifestet författas av ledande finska högerparlamentariker. Men Kerenskij, premiärminister i Ryssland, måste även få sitt upplösningsdekret bekräftat promulgerat av den finska senaten. Annars kan inte åtgärden träda i laga kraft.

Det senare ordnar senatens sex borgerliga ledamöter, vilka tillsammans med ryske generalguvernören Stachovitjs utslagsröst utgör senatens majoritet. Det är första och enda gången Stachovitj visar sig i senaten. I efterhand är det många som menar, att upplösandet av lantdagen är den enskilda handling som mer än något annat leder till inbördeskrig ett halvår senare.

Allt fler arbetare drar den slutsatsen att parlamentarismen inte leder någon vart och de revolutionära stämningarna tar överhand hösten 1917. Antalet fackföreningsmedlemmar växer språngartat och arbetargården börjar växa upp i städerna under hösten, som en motåtgärd åt de beväpnade skyddskårerna.

Den 6 september genomförs i Helsingfors ett hemligt möte med representanter för olika aktivistorganisationer: Aktiva kommittén, Militärkommittén och den så kallade studentdelegationen. Närvarande är bland andra två av Finlands kommande regeringschefer, Svinhufvud och Renvall. Vid sammankomsten diskuteras aktivisternas militära och politiska planer och det en månad före den utlysta valdagen.

Här författas fem fullmakter, vari en delegation om lika många finska aktivister ges rätten att: a) förhandla fram överenskommelser med representanter för det tyska riket, b) utse en befälhavare för den blivande finska armén, c) förhandla med den svenska regeringen om ett erkännande av Finlands självständighet, d) sluta kontrakt med utländska officerare med flera angående inträde i kommande finska armén, e) förhandla om köp av krigsmateriel från andra länder.

En kopia av de hemliga fullmakterna hamnar i den svenske generalstabsofficeren kapten Carl Benedichs ägo, vilket säger en del om de intima kontakterna mellan svenska och finska aktivister.

Intressant är passusen i den förstnämnda fullmakten: "Vi är fullt medvetna om att vi till denna åtgärd inte äger något juridiskt berättigande, utan att detta tillhör landets regering och representation", varpå följer en urskuldande harang om att förhållandena i Finland dock tvingar aktivisterna till dessa åtgärder. Allt för att "söka rädda fäderneslandet från det ekonomiska och moraliska förfall" som ett kvarstående under Ryssland skulle medföra.

I fruktan för en tysk invasion ökar antalet ryska soldater i Finland under 1917 till som mest 140 000 man, förutom delar av Östersjöflottan som förlagts hit. Och enligt en förordning från 1882 är de finska städerna skyldiga att dra försorg om dessa soldater. Det blir gigantiska summor, vilket givetvis spär på missnöjet. Därtill lyder den ryske soldaten ofta inte längre order. Där är plundringar, deserteringar och slagsmål i samband med fruntimmershistorier. Vidare ställer anarkistiska element inom ryska armén till med våldsdåd runt om i Finland, vilket ryssarna i gemen får skulden för. Den ryske soldaten har förvandlats till "landsplåga". Särskilt i norr väcker tygellösheten avsky och det är något som skyddskårernas ledning förstår att använda sig utav i inbördeskrigets första skede.

I Björneborg den 24 augusti och den 11 september i Viborg kommer skottlossning till stånd mellan ryska soldater och skyddskårister och den 24 september inträffar vad som sägs vara det första finska politiska mordet inför inbördeskriget då en 23-årig skyddskårist hittas skjuten i Malm, en dryg mil norr om Helsingfors. Fler blodsdåd ska följa under hösten.

"Det började bli över sig ruskigt här hemma", heter det i Gabriel Sandens samtida revolutionsroman "Blod" om en överklassdam från Grankulla utanför Helsingfors. "Var man än rörde sig på gatorna, i butikerna, i spårvagnarna, möttes man av arbetarnas stickande hätska blickar och hörde deras ostentativa skravel mot borgare och herrar. Hon hade en dag vid ett besök i något ärende i Berghäll, arbetarkvarteret, samlat en hel svärm rännstensungar

efter sig, som gastade och ropade de råaste tillmälen bara för att hon var anständigt klädd. Någonting sådant skulle aldrig, aldrig hända henne i Frankrike...”

Sedan världskrigets början har importen av den livsnödvändiga säden till Finland minskat med 90 procent. Nu förvärras situationen genom att transportsystemet i Ryssland, där säden ännu växer, kollapsat efter marsrevolutionen. Därtill blir skörden av potatis och andra grödor sommaren 1917 synnerligen dålig, och ovanpå det har livsmedelspriserna hunnit fyrdubblas.

Hungersnöden knacker redan på arbetarfamiljernas dörrar när så massarbetslösheten drabbar landet efter det att många ryska försvarsbeställningar till den finska industrin återkallas. Dessutom upphör befästningsarbetena, vilka tidigare har sysselsatt tiotusentals par händer.

I augusti sker den första spontana plundringen, då en folkhop i Åbo beslagtar 200 drittlar smör ur Valios lager. I Tammerfors, Viborg med flera städer står inget bröd alls att få i oktober och från högern påstås det att jordbruksstrejkerna orsakat nöden. Men det förklarar inte de stora livsmedelsförråd som säljs olagligt till högstbjudande.

Livsmedlen har blivit ett politiskt påtryckningsmedel som storbönder och jordägare utnyttjar genom att ställa krav om upprättandet av en ordningsmakt gentemot de strejkande. Under tiden, i väntan på resultat, står beväpnade skyddskårister på vakt vid spannmålsagren.

Socialdemokratiska Työmies noterar den 6 oktober: ”Ej en vecka, ej en dag kan denna fråga längre skjutas undan. Ty vilken blir följden, om ej folket får bröd? Den som hungrar, tar bröd där han finner det. Ingenstädes i hela världen finnes ett folk, som undergivet skulle svälta ihjäl utan att sträcka sin hand mot de fyllda sädesmagasinen.”

Lantdagsvalet i början av oktober innebär att högern återtar majoriteten i parlamentet. Orsaken står att finna i att den agerar enat mot den röda ”hotande faran”, medan arbetarna till stora delar vänder parlamentarismen ryggen. ”Sieltä ei tipu mitään”, det lönar sig inte att gå till val, hörs det allt som oftast ur folkdjupet. Och ändå ökar socialdemokraterna med 68 000 röster. Som en bekräftelse på skepticisismen bland de fattiga vägrar också den nya lantdagen, med högermajoritet, verkställa lantdagens tidigare beslut om åtta timmars arbetsdag, kommunal rösträtt med flera antagna reformer.

Det beräknas, att av de borgerliga lantdagsmän som väljs in i parlamentet i oktober 1917 är endast en tredjedel så kallade självständighetsmän. Mer stöd än så uppbringar inte aktivismen. Det hindrar dock inte att aktivisterna i Militärkommittén dagen efter parlamentsvalet sammanstrålar med representanter för Finlands största banker och industrikoncerner. Vid mötet, som hålls i Helsingfors börshus, beviljar de kapitalstarka herrarna ett öppet konto där Militärkommittén efter hand plockar ut de summor man vill ha, pengar som ska användas till vapen åt skyddskårerna. Allt ska betalas tillbaka efter inbördeskrigets slut med skattemedel. Nu när enighet råder om att hotet från arbetarklassen måste stoppas ställs tidigare meningsskiljaktigheter mellan storkapitalet och aktivismen åt sidan. Men pengarna betalas endast ut med det viktiga förbehållet, att vapnen absolut inte får användas mot ryssen. Affärerna går främst.

Militärkommitténs representant vid nämnda möte, Hannes Ignatius, summerar efter inbördeskriget: ”Alla förberedelser hade bekostats med de medel bankerna och industriidkarna beviljat militärkommittén, en summa, uppgående till 9 miljoner. Utan dessa pengar och den organisation vi med hjälp av dem upprättat hade frihetskriget inte varit möjligt.”

Den sista oktober anländer ännu mer hjälp till skyddskårerna i form av en första större vapenleverans från Tyskland till Vasa skärgårds svenskbygder; 6 500 gevär, 30 maskingevär, 400 pistoler, tiotals ton ammunition, handgranater och minor.

Om händelserna i Finland rusar på under 1917 går det med expressfart efter den 7 november. Det är dagen då bolsjevikerna griper makten i Petrograd, vilket ställer Finlands förhållande till Ryssland på ända. Men det dröjer ännu någon dag innan budskapet om den nya revolutionen nått Finland. Den 7 november är tillika dagen då den borgerliga lantdagsmajoriteten föreslår att rikets högsta makt ska läggas i händerna på en "riksföreståndarkår", bestående av tre ledamöter. "Finland ett trekungarrike", häcklar socialdemokraterna och tillägger att folket inga kungar behöver, det vill själv regera.

Med den ryska socialistiska revolutionen får rysshatet en mer konkret innebörd för borgarna. En stor del av de pengar de finska kapitalisterna tjänat på den ryska marknaden och världskriget har investerats i Ryssland genom köp av fastigheter, mark, gods, verkstäder och företag. Nu blir dessa investeringar värdelösa över en enda natt, sedan bolsjevikerna tagit makten. Värdet av vad de finska kapitalisterna går miste om genom nationaliseringen beräknas till uppemot en miljard finska mark. Häri ligger den materiella grunden till de finska borgarnas bolsjevikat och det ger även en förklaring till de vitas planer på att gå vidare mot Petrograd, efter segern över de röda i inbördeskriget. Man vill ha tillbaka det man anser som sitt.

Mot högerens försök till inskränkningar i demokratin ställer arbetarrörelsen den 8 november sitt "Vi kräver"-program, som innehåller dess viktigaste dagskrav: Arbete åt de arbetslösa, krafttag mot livsmedelsbristen, reformering av kommunalvalslagen, maktlagens införande och åtta timmars arbetsdag, såsom tidigare beslutats. Vidare senatens avgång och sammankallandet av en nationalförsamling, avvapning och upplösning av skyddskårerna, torparnas frigörelse, ålders- och invalidpension samt förhandlingar med Ryssland om Finlands oberoende.

Den borgerliga majoriteten avvisar kraven, lantdagens talman vägrar ens läsa upp dem. För de ledande socialdemokrater som ser "Vi kräver" som ett sista alternativ till en fruktad revolution är det givetvis en besvikelse. Den 9 november bildar så, av trycket underifrån, finska LO, arbetargardet och socialdemokratiska partiets styrelse och lantdagsgrupp en gemensam, högsta ledning för hela arbetarrörelsen: Det revolutionära centralrådet.

När finska LO inleder sin kongress den 12 november i Helsingfors ställer sig majoriteten av de 450 ombuden bakom kravet om revolution, arbetarnas maktövertagande. Men det blir ingen revolution, inte ännu. Istället inleds en generalstrejk två dagar senare, vilket är en kompromiss mellan dem som kräver ett maktövertagande och de som stretar emot.

En av förhoppningarna inom arbetarrörelsen är att strejken ska tvinga fram en röd senat, i synnerhet sedan den borgerliga senaten avgår den 16 november under trycket av storstrejken. Andra ser hellre en koalition med agrarerna, vilka inte heller är helt avvisande. Men strejken är även ett stöd till bolsjevikerna, som vädjar till de finska kamraterna om att hindra Kerenskij från att ta hem hjälptrupper från Finland. Trupper vilka skulle kunna transporteras med järnväg mot Petrograd och där krossa revolutionens hjärta och hjärna. Nu står tågen stilla. Ja, hela Finland står stilla under parollen: "Arbetare, till kamp för bröd och rättvisa! Stoppa hjulen!" Lantdagshuset och andra offentliga byggnader besätts av rödgardister, ledningen för en mängd fabriker tas över av arbetarna och på en rad orter utgör strejkkommittéerna makten.

Skyddskårsgrupper avvapnas och häktas på flera orter och en rad hemliga matförråd beslagt. "Aldrig har väl kroppsarbetaren, framför allt ligapojken, känt sig så svällande av makt som under 1917 i Finland, aldrig har väl 'borgaren' haft en så stark känsla av att han endast var tolererad och blott hade att tuga och samtycka som då", uttrycker sig en finsk

historiker. Det är först nu, i samband med novemberstrejken, som arbetarnas ordningsgarden får tillgång till ryska vapen i större omfattning. Vapen, vilka återlämnas efter strejkens slut.

I praktiken är det Finlands arbetare som har makten under storstrejkens dagar och för borgarna återstår inget annat än att slå till reträtt. I lantdagen upphävs beslutet om en riksföreståndarkår och sedan socialdemokraterna får med sig agrarerna erkänns därtill lantdagen, för andra gången, den 15 november som högsta beslutande makt. Nu utan reservationer. Detta gör formellt sett Finland självständigt. Därtill bekräftas åttatimmarsdagen, i vart fall för industri och fackarbetare, och allmän rösträtt i kommunalvalen. Med det har tre av "Vi kräver"-programmets punkter verkställts.

För många arbetares del är det uppenbart att rättvisan måste tas med maktmedel och överallt hörs: Reformen i all ära, men dessa kan ändå inte lösa den viktigaste frågan av dem alla, brödfrågan. Låt oss ta makten. Nu, då borgarna står på knä och revolutionsentusiasmen är som störst.

I det revolutionära centralrådet hålls gång på gång revolutionsomröstningar, utan att man kommer till beslut. Vad strejken beträffar avblåses denna med omedelbar verkan efter fem dagar sedan lantdagen backat på reformkraven. För högerfalangen inom arbetarpartiets ledning handlar det om att visa god vilja till en koalition med agrarerna. Men förhoppningarna om ett samregerande med småböndernas parti har redan skjutits i sank. Uppskrämda av det våld som storstrejken utlöst får istället borgarna med sig agrarerna på att bilda en ny högernsenat, under ledning av Pehr Edvin Svinhufvud.

Vänstern inom arbetarpartiet vill å sin sida följa bolsjevikernas exempel men vill däremot inte gå så långt som till en splittring av partiet. Det revolutionära centralrådets kompromisser utmynnar i parollen: "Strejken nedläggs, men revolutionen fortsätter."

Den borgerlige lantdagsmannen Emil Schybergson drar en lättnadens suck: "Hade revolutionen börjat redan då, i november, innan några åtgärder ännu hunnit vidtas till det borgerliga samhällets försvar, så hade segern varit viss."

16 politiska mord, samt 7 döda i strider mellan "röda" och "vita", har utförts under strejkdagarna och borgarnas avsky inför vad Finlands röda ställt till med när nya höjder. Veckan efter strejken tillkommer ytterligare 10 döda. Agrarernas ledare Santeri Alkio skriver: "Det påminner ju om vilda indianers överfall på den vite mannens koja i Amerikas djupaste skogar."

I lantdagen anklagar borgarna socialdemokratins ledning för passivitet men får svaret, att blodsdåden är en följd av borgarnas motstånd mot reformerna. Arbetarna däremot känner sig mest snopna och bedragna av sina ledare, som avblåser strejken när man är så nära slutmålet. Det råder upprorsstämning inom rörelsen och på många håll sliter man ner de talare från estraden som försvarar återgången. Men medan man träter inom arbetarrörelsen har borgarna klart för sig varthän man vill.

Storstrejken blir den varning som borgarna sent ska glömma. Aktivistledaren Kai Donner berättar: "Man diskuterade bland annat inom regeringen möjligheterna att genom strängare åtgärder återställa ordningen i landet. Det hade till och med under hösten varit fråga om en militärdiktatur, som skulle kunna åstadkomma de efterlängttade lugnare förhållandena. Härvid nämndes troligen för första gången general Mannerheims namn."

Förtroendet för toppen inom arbetarpartiet, "Helsingforsherrarna", är i kraftigt dalande och istället sätter allt fler sin förhoppning till gardet. Massan har blivit spontant revolutionär. När partiet så håller extra kongress den 25-27 november, i hopp om att enas om tagen, befästs istället kompromisslinjen. Allt för att hålla ihop partiet. Det blir ett "jaha!?" Ja till att delta i en koalitionsregering med agrarerna, samtidigt som man håller dörren öppen till ett temporärt

maktövertagande. I och med denna "vi får se om revolutionen kommer"-taktik står från denna stund nederlaget inskrivet i pannan hos de finska arbetarna, då man nu ger de vita tid att organisera sig.

Efter bolsjevikernas maktövertagande råder i Finland ombytta roller. Borgarna, som tidigare bromsat självständigheten, vill nu till varje pris göra sig fria från Ryssland medan socialdemokraterna inte längre har lika bråttom. De senare kräver i första hand förhandlingar med bolsjevikerna för att i samförstånd lösa självständigheten. Frågor som gränsdragning, de ryska soldaternas bortdragande och andra övergångsbestämmelser måste diskuteras, menar man.

Borgarna kallar socialisterna för "landsförrädare" för denna deras hållning. Detta av två skäl. Dels vill man intet ha med Lenins "radikala klasskampsfanatiker" att göra och vidare kan ju de gamla herrarna komma tillbaka i Ryssland. Då ser det inte bra ut om man av tacksamhet kysst Lenin på kinden. Istället tyr sig borgarna till Tyskland. När Svinhufvud under storstrejken sänder iväg förhandlaren Edvard Hjelt till Berlin är det med orden: "Skaffa nu tyskarna hit, annars reder vi oss inte."

Trots beslutet om att lantdagen ska utgöra högsta makten kan Svinhufvud i sina villkor för att bli den nya senatens ordförande säga: "Härtill förutsätter jag att lantdagen till senaten överlåter de befogenheter, vilka erfordras för att senaten skall kunna fullgöra de på landets regering ankommande uppgifterna." Svinhufvud kräver även att personligen få utse senatens medlemmar, vilket han också får.

Den nya ordningen, med en senat som härskar över lantdagen, visar sig den 4 december när senaten överraskande meddelar lantdagen: "Finland skall vara en oberoende republik." Självständighetsdeklarationen läses upp utan att de folkvalda i förväg fått veta något. Två dagar senare bekräftar lantdagens majoritet senatens beslut, under högljudda protester om "övergrepp på folkets lantdag" från socialdemokraterna. Dess ledare Kullervo Manner läser upp partiets motförslag, vars första ord lyder: "Som innehavare av den högsta statsmakten i Finland uttalar Finlands lantdag principen att Finland bör vara en oberoende republik. Detta oberoende bör man försöka uppnå i sämja genom ett avtal med Ryssland."

Svinhufvud och senaten handlar på direkt uppmaning från den tyske anföraren och generalen Ludendorff, som inför de stundande fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk med bolsjevikerna vill ha ett extra ess på hand, ett "fritt" Finland dit Tyskland kan sända sina trupper. Och det ser inte ut att bli några hinder, särskilt som man i Finland nu för tredje gången på kort tid ber Tyskland om att intervensera.

Finlands nya makthavare är dock ännu långt ifrån herrar i sitt eget hus. Inget land vill erkänna Finland. Den gängse diplomatiska ordningen vore att Finland i första hand tog kontakt med Ryssland, menar de länder som kontaktas. "En viktig omständighet i hela denna fråga är möjligheten av ett samförstånd mellan ert land och Ryssland", lyder den 28 december svaret från Sverige på förfrågan om ett erkänna Finland. Att mitt under ett brinnande världskrig legitimeras en regering som så öppet stödjer tyskarna tycks inte locka omvärlden.

Men till saken hör att Tyskland behöver fred på östfronten. Därför måste man också ta en viss hänsyn till sin bolsjevikiska förhandlingspartner, som öppet visar ovilja mot ett självtutnämnt Finland under tysk militär överhöghet. När tyskarna så uppmanar Finland att ta kontakt med bolsjevikerna för att diskutera självständigheten, faller de finska borgarnas sista motargument. Bolsjevikernas förhandlare i Brest-Litovsk bekräftar: "Den ryska regeringen är beredd att omedelbart erkänna den finska oavhängigheten, så snart den finska regeringen anhåller därom."

En av de sista dagarna året 1917 reser därför Svinhufvud till Petrograd för att ur Lenins hand motta beviset för sitt lands självständighet. "Det kändes förödmjukande att rikta till Lenin en sådan anhållan", skriver aktivisten Gummerus, som därtill hävdar att "Lenin hade sina egna lömska beräkningar" med att ge Finland fritt.

Svensk mobilisering för det vita Finland

”Det är en glädje att vara med då det handlas.”

Långt innan inbördeskrigets utbrott i Finland har borgerliga kretsar i Sverige bedrivit ”humanitär understödsverksamhet för det av hungersnöd hotade finska folket”. Att det egna folket svälter i minst lika hög grad tycks dock inte väcka samma känslor. Flitig i att anordna soaréer för det lidande Finland är inte minst Nils Palmes mor Hanna. I april 1916 tar hon initiativet till en tillställning för nödställda finnar och får in smått fantastiska 4 200 kronor, vilket skulle kunna mätta många munnar. Men inte ett öre går till de hungrande, utan pengarna hamnar i fickorna på dem som bedriver planer på krig.

I militärt avseende lämnas tidig hjälp från svenska aktivister. Ett exempel är de 125 finländare som anländer till Sverige veckorna kring inbördeskrigets utbrott för att i största hemlighet drillas av svensk militär i exercis, eldstrid och kulspruteteknik. När de efter tre veckor anses som något så när färdigutbildade skickas de tillbaka till Finland för att sättas in vid striderna på den vita sidan.

Industrins, bankernas och finansfamiljernas Sverige sträcker även de ut en hjälpande hand, närmare bestämt 11 miljoner kronor i krigskrediter (motsvarande det trettiotvåfaldiga i 2016 års penningvärde). Borgenärer för lånet är förmögna finska medborgare, bosatta i Stockholm. Men även svenska intressen, såsom försäkringsbolaget Thule där Sven Palme styr, finns med som borgenärer. Det är för övrigt Sven Palme som förmedlar kontakten mellan finska beskickningen i Stockholm och den grupp av svenska finansmän som står för lånet, ”bland vilka särskilt må nämnas bankdirektören Henrik Palme”. Farbror Henrik således.

För pengarna köper den vita regeringen i Vasa betydande förråd från Sverige: Transport och signalmedel, filter, tält, medicin och förbandsartiklar. Officiellt står Sverige neutralt, men det hindrar inte att också vapen skeppas över till Finland.

I svensk press annonseras det öppet om köp av vapen, även ”kanoner, mörsare och haubitsar i alla storlekar”. För ett fullgott mausergevär betalas uppemot 150 kronor. Den populära 9 millimeters Browning kostar något mer.

Den finska vita regeringens anskaffningsbyrå i Stockholm ägnar sig åt en omfattande vapensmuggling, med hjälp av diplomatiskt skyddad kurirpost. Trots att tullen i Haparanda många gånger vet vad som finns i paketen som anländer från Stockholm med järnväg, destinerade till Finland, kan eller vill man inget göra. På sin höjd kvarhålls kurirgods som överstiger högsta tillåtna vikt, 100 kilo. Kurirerna reser som skottspolar över gränsen med stora lådor, plomberade med finska legationens sigill. På en och samma dag kan uppemot 50 kollar anlända till tullen i Haparanda, många lastade med vapen och ammunition.

I en intern skrivelse av den 25 mars 1918 meddelas att legationens särskilda vapensektion hitintills köpt upp 2 000 mausergevär ”av vilka cirka 700 stycken på olika vägar sänts till Finland”. Vidare att man hos Svenska Metallverken köpt och beställt sammanlagt 1 300 000 patroner, av vilka 300 000 vid denna tidpunkt nått Finland. Sex kulsprutor har inhandlats från AB Bofors, underhandlingar pågår om köp av åtta kanoner och så vidare. Att svenska regeringen i början av mars utfärdat förbud mot all försäljning av vapen och ammunition bryr man sig inte om. ”Utförsellicens för dessa varor går ej att erhålla”, som det heter i korrespondensen mellan finska legationen och vapenuppköpare runt om i Sverige.

I hemliga förråd på Skeppsbron och andra platser runt om i Stockholm förvaras gevär, ammunition med mera, allt noggrant bokfört av finska legationens vapensektion. Från dessa lager hämtas även en del av de vapen som de svenska frivilliga utrustas med innan de reser

till Finland, utnyttjande tillståndet att mot licens föra med sig över gränsen ett gevär, en pistol samt 1 000 skott.

Svensk intelligentsia drar sitt strå till stacken genom att kalla till möten som hyllar Finlands vita, vilka främst sägs kämpa för svensk rättsväsen och svensk kultur. Ja, i dessa kretsar talas det öppet om ett återupprättande av det "gamla svenska väldet". Aktivisten Carl Sundbeck, tidigare präst men numera godsägare och känd skriftställare, utropar: "Vad är väl Finland annat än en del av Sverige?" Sven Hedin, berömd forskningsresande och ivrig förespråkare för krig på Tysklands sida, fyller i med, att Finland "ännu ej begärt bättre". En minst lika frispråkig debattör är Nils Palmes bror Olof.

Svenska tidningar bidrar med att elda på om bestialiska dåd utförda av Finlands röda. Strategin läggs upp vid gemensamma överläggningar de "nationellt sinnade" tidningarna emellan. Denna kraftfulla påtryckningsgrupp, bestående av ett fyrtiotal högerredaktörer, träffas på initiativ av bland annat Sven Palme.

De vitas regering i Vasa kan till en början öppet värva svenska officerare, bekostat av lånet på 11 miljoner kronor. I första hand väddar Mannerheim om 25 artilleri- och stabsofficerare, 200 rutinerade underbefäl, 50 artillerister och 50 kulspruteutbildat manskap med flerårig militär erfarenhet. Han ska komma att få betydligt mer än så.

Språket är inget större problem för de värvade svenskarna. I Finland är det få inom de högre samhällsklasserna som inte talar eller förstår svenska och det inhemska manskap som rekryteras till den vita armén kommer till stor del från de svensktalande bygderna i Österbotten.

Den 2 februari grundas i Stockholm föreningen Finlands Vänner. "Då det officiella Sverige inte insåg lägets allvar inför den hotande faran öster ifrån, beslöt klarseende män ställa sig i spetsen för att på frivillighetens väg direkt erbjuda Finland en hjälpsam hand och indirekt skydda Sverige. 'Finlands Vänner' kallade de sig. För dessa var den närmaste uppgiften att ekonomiskt stödja alla dessa från hela landet tillströmmande frivilliga. (...) Främst bland dessa, vilka för den goda sakens skull offrade tid och pengar står direktör Sven Palme."

Beslutet om bildandet av Finlands Vänner sker dagen efter ett stort offentligt finlandsmöte i Stockholm, den 29 januari 1918, då ett trettiotal yngre och äldre män från samhällets övre skikt, civila och höga militärer, samlas för en mer informell seans. Man träffas på försäkringsbolaget Thules kontor och med på mötet är förutom Sven Palme hans söner Olof och Gunnar, deras kusin Lennart Palme och bankdirektör Johan Mannerheim. Den senare en gammal god vän till familjen Palme och bror till de vitas befälhavare.

Syftet med Finlands Vänner är att stödja Finlands vita med att "återställa och upprätthålla laglig ordning". Ordförandeskapet intas av friherre Johan Mannerheim men det är ingen tvekan om vem som verkligen styr och ställer: "Alla viktiga frågor avgjordes på sammanträden under direktör Sven Palmes presidium." Den humanitära hjälpen tar mor Hanna Palme hand om, som tillsammans med väninnan Eva Sparre (född Mannerheim) organiserar Finlands Väners första ambulans till den vita sidan. Grevinnan Maria Bernadotte, brorsdotter till kungen, följer med ambulansen som barmhärtighetssystem.

Till sekreterare i Finlands Vänner utses Gunnar Palme, vilken även sitter med i utskottet som har hand om rekryteringen av frivilliga. Militär rådgivare är kapten Wijkman, tjänstgörande vid svenska generalstaben. Han har året innan gjort sig känd som organisatör av en beväpnad borgerlig frikår i Stockholm, vilken efter avslöjandet om dess existens tvingats till upplösning.

Vid det konstituerande mötet har frågan om att bilda en rikssvensk truppenhet diskuterats och kusin Lennart Palme får i uppdrag att redan samma dag författa ett brev till överste Gustaf Bouveng, tidigare chef för kadettskolan i Stockholm och som ombeds ställa sig i täten för

projektet. Lennart Palme skriver: "Jag vet ej i vad mån en frivillig hjälp kan hindras från Statsmaktens sida, men jag är övertygad om att en organisation för frivillig hjälp skulle, om den bildas, dels verka kraftigt på regeringens lust att verksamt ingripa, dels som någon tröst för det stackars finska folket. Det vore ju i alla fall en sympatittring och såsom sådan av värde, även om mer därav ej kan komma." Överste Bouveng avböjer dock erbjudandet.

Huruvida Finlands Vänner ska sätta upp en egen, frivillig styrka eller arbeta för att Sverige som nation ska komma Finlands vita till hjälp råder det dock delade meningar om. Olof Palme håller på mötet den 29 januari "ett flammade tal" där han utdömer den frivilliga hjälpen. Det är, menar han, Sveriges skyldighet att som nation bispringa det gamla broderfolket. I sak är de flesta på mötet överens, men då man fruktar att svensk hjälp lär dröja anser de flesta att det frivilliga inslaget bör komma igång så fort som möjligt. Snart ska även Olof Palme dela denna uppfattning.

Den 10 februari beslutar man sålunda, då frivilliga fortsatt strömma till även sedan Mannerheims första, akuta behov av officerare säkerställts, att sätta upp ett helsvenskt militärförband bekostat av insamlingen som pågår i föreningens regi. Sammanlagt 1,4 miljoner kronor strömmar in och många är de historier som handlar om hur fina damer i ett moln av puder och parfym trippar in på något av Finlands Vänners 40 lokalkontor och överlämnar si och så många tusenlappar i ett enkelt, anonymt kuvert.

Trots att lokalkommittéerna runt om i landet undantagslöst består av aktade män i samhället, kaptener, landsfiskaler, redaktörer och direktörer, så hindrar det inte att olagligheter bedrivs. Såsom vapensmuggling och värvning till främmande krigsmakt. Från samma kretsar kommer även det mesta av det ekonomiska understödet. Kyrkoherde Eriksson på Rödön bidrar med 102 kronor, direktör Marcus i Åre skänker 85 kronor, landsfiskal Gärdin i Mörsil 110 kronor, ägaren av Alviks Ångsåg i Sundsvall offerar fem tiar och så vidare. Men förutom pengar bidrar man ute i stugorna även med mat, pälsar, skidor, ryggsäckar och gevär och ammunition. Allt för den frivilliga truppstyrkan.

Målet Finlands Vänner ställer sig är att få ihop 200 befäl och "till en början 1 000-1 500 militärutbildade och militärdugliga män". Svenska Brigaden ska den heta, trots att en brigad omfattar inte mindre än två till tre regementen. Men det låter pampigare med brigad, som om Sverige som nation stod upp för den vita sidan i kriget. Förhoppningen är givetvis den att tillströmningen ska bli så god att styrkan också lever upp till namnet: "Att Sverige, Sveriges rike, inte kommer till hjälp när nu ödestimmans klockor slår i broderlandet Finland får lastas den liberala och socialdemokratiska koalitionsregeringen. Landets bästa söner ska ändå samlas i en styrka vars hjältedåd och namn ska leva vidare i historien: Svenska Brigaden!"

Den 14 mars intervjuas Sven Palme i Aftonbladet, som menar att frivilligkåren inte minst fyller en viktig politisk funktion: "Den svenska brigaden kan en gång bli den brygga, på vilken Finlands folk förs över till sina skandinaviska kulturfränder."

Värvningen sätter fart och inom vissa regementen söker sig så gott som hela officerskåren till Finland. Men förutom militärer är det mången läkare, lärare, sjöbefäl, polis, student, kontorist, bank och försäkringsman, förman och liknande som anmäler sig. Däremot är arbetaryrkena i klar minoritet.

Man lyckas dock inte få ihop målsättningens 1 500 frivilliga, utan trots en intensiv kampanj består Svenska Brigaden som mest av drygt 500 man, vid krigets slut. Men om styrkan bara når upp till storleksordningen en mindre bataljon så finns här i alla fall befäl och officerare inom densamma så det räcker och blir över, de utgör nämligen hälften av manskapet.

En som anmäler sig är den 27-årige löjtnanten Allan Winge: "Varför gick jag till Finland som frivillig? Många har frågat mig detta. Jag hade inga släktingar i Finland, inga som helst

förbindelser av något slag, var enda sonen i en välbärgad borgerlig familj och hade alltså alla förutsättningar att kunna leva ett lugnt och trygg liv hemma i Sverige. (...) Jag ansåg mig själv vara en god truppofficer och längtade nog innerst inne att få föra befäl och göra någonting och inte bara gå och vänta.”

Problemet är att värvningen inte stillatigande åses av arbetarrörelsen. Dess press drar igång en framgångsrik motkampanj och snart ska koalitionsregeringen mellan liberaler och socialdemokrater låta sig påminnas om att strafflagen påbjuder stränga straff åt varje svensk medborgare som värvas för utländsk krigstjänst. Bittert summerar man inom Finlands Vänner: ”Det är nog sagt, att den agitation, som igångsattes mot föreningens verksamhet, tvingade till ett frångående av den ursprungliga planen, vilket avsåg en stor, öppen propaganda för den svenska truppenheten”.

Den ansvarige för värvningen av frivilliga, Gunnar Palme, skildrar reaktionerna från högsta ort efter det att de första svenskarna avrest till Finland med orden: ”Även från regeringen närstående håll kom bestämda varningar mot ett bedrivande av föreningens verksamhet i uppseendeväckande form, varvid också strafflagens stadgande om värvning till främmande krigstjänst fördes på tal.”

Men trots att det här pågår en tydlig kränkning av svensk lag låter polisen allt fortgå. Doktor Gustaf Hallström, ansvarig för Svenska Brigadens centrala värvningsbyrå med adress Birger Jarlsgatan 8 i Stockholm, berättar om den enda gång myndigheterna gör en officiell och på förhand meddelad undersökning: ”Vid detta tillfälle fick jag i polishuset på Kungsholmen utförligt redogöra för verksamheten och underkastades ett ingående förhör. Försöket utföll synbarligen tillfredsställande, ty ingen hämsko lades på byrån, ej heller på någon detalj en gång, så vitt jag kan minnas.”

Olof Palme, till vardags historiker och filosofie licentiat vid Uppsala universitet, är den som nu ivrar mest för en svensk frikår – Finland behöver "var man och vart gevär" – och är också först med att anmäla sig till brigaden. Olof bär således nummer 1 i brigadens rulla och är även den förste, tillsammans med doktorn i arkeologi, Axel Boëthius, som anländer till Haparanda vid gränsen mot Finland i norr för att lösa de organisatoriska frågorna. Bland annat består det i att ta emot och utrusta de första värvade brigadister som några veckor in i februari börjar anlända med tåg söderifrån, för vidare färd över till Finland. Härifrån sköts även en stor del av vapensmugglingen.

Det som vid denna tidpunkt upprör sinnena inom svensk höger och Finlands Vänner är ett uttalande från den svenska regeringen om att de officerare som säger upp sin tjänst inom armén inte säkert kan räkna med att få tillbaka sin anställning när de återvänder till Sverige. Därtill att man inte längre beviljar avsked i samma utsträckning som tidigare åt de officerare som söker sig till Finland. Men tomma tunnor skramlar som bekant mest. För visst hälsas befälen hjärtligt välkomna tillbaka till sina kaserner då de en dag återvänder efter strapatserna i öst.

Regeringens hot om nekan till avsked gäller dessutom bara höga befäl. För lägre officerare och underbefäl räcker det med att respektive regementschef i samråd med arméledningen beviljar avsked. Så sent som den 19 april, när finska inbördeskriget närmar sig sitt slut, författar exempelvis regementschef Carl Hamilton vid Göta artilleriregemente, där Nils Palme har sin tjänst, följande anhållan: ”Två furirer vid regementet (...) har anhållit om avsked för att ta anställning vid finska arméns artilleri. Deras avsikt är att, sedan upproret i Finland kuvats, åter söka anställning vid regementet och de har genom kontrakt bundit sig för två år från och med den 1 november 1918.” Hamilton tillägger, att ”den ifrågasatta anställningen utomlands

kan anses främja furirernas utbildning". På svenska regementen författas våren 1918 hundratals liknande "underdåniga anhållan".

Men talet om att regeringen nekar avsked åt fler högre officerare betyder i praktiken inte heller så värst mycket. I en minnesskrift över Svenska Brigaden och de svenska frivilliginsatserna i Finland ska det i efterhand framgå hur man faller till föga, sedan "Finlands Vänner på grund av direktiv från general Mannerheim och i samråd med finska legationen i utförligt motiverad skrivelse till försvarsdepartementet förebragt motiv för avskeds beviljande åt just den eller de officerare, framställningen avsåg". Så handplockar Mannerheim dem han helst vill ha.

Finlands Vänner lägger bara om taktiken när regeringen trilskas och ligger tills vidare lågt sedan protesterna mot värvningen intensifierats. I ett internt cirkulär från den 26 februari heter det: "Då det med hänsyn till regeringens hållning och det inre politiska läget är nödvändigt att kommittéerna tills vidare icke framträder offentligt, bör kommittéerna icke genom annonsering eller annorledes i pressen införa meddelanden om sin verksamhet."

Nu får ingen längre underteckna sitt anställningskontrakt i Sverige, som skrivs mellan det vita Finlands chargé d'affaires i Stockholm och den frivillige, utan det sker i Finland, och istället för att den frivillige längre tjänstgör i Finlands krigsmakt är han numera anställd i den finska ordningsmakten. Därmed behöver ingen vänta sig åtal när han återvänder hem efter utfört värv. Ett annat knep är att de som skriver på för Svenska Brigaden officiellt är i Finland för att söka arbete. Dock: "Nämnda förändring i den under bildning varande frikårens formella ställning innebär ingen ändring i kårens uppgift, som fortfarande avser att bringa Finlands lagliga regering hjälp mot samhällsomstörtande upprorsmän."

Men ibland blir det ändå fel. Som när Finlands Vänners värvare i Jönköping, en kapten Schreiber, misstolkar förhållningsreglerna och får höra följande i ett brev från värvningscentralen i Stockholm: "Angående löneförmånerna upptagna på medsända lönetablå har Ni synbarligen missförstått instruktionens avfattning. Meningen är den att lönetablån inte bör utlämnas till någon. Ej heller uppvisas för besökande, utan dess bestämmelser bör muntligen delges de besökande. Detta enbart av det skäl att värvning till främmande lands krigsmakt enligt här gällande lag är förbjudet. Det behövs bara att en redaktör för en svensk bolsjevikisk tidning får reda på eller tag i en dylik lista för att han med agitationspressens förmåga att vanställa allting drar upp himmel och jord över aktivistiska illknepp och dylikt."

Det är svårt att tala om svensk neutralitet visavi finska inbördeskriget utan att nämna Erik Palmstierna, åren 1917-1920 sjöfartsminister i den av liberaler och socialdemokrater hopsydd koalitionsregeringen. Friherre Palmstierna börjar som tolvåring i den förberedande sjökrigsskolan varefter han avancerar till marinofficer. Därefter inleder han sin politiska karriär som liberal riksdagsman men hoppar över till socialdemokraterna 1910, där han bereds plats i partiets allra innersta ledarskikt.

Så blir han "proletärbaronen". Alltid längst till höger i partiet och i ständig konflikt med dess vänsterfalang, som kallar honom streber och gör sig lustig över hans överklasslater. Att dyka upp på Oscar II:s begravning i röd halsduk är Erik Palmstierna i ett nötskal. Det är denne playboysocialist som för eftervärlden, genom sina publicerade dagböcker, kanske mer än någon annan avslöjar spelet bakom svenska regeringens stängda dörrar under dessa år.

Våren 1918, vid 41 års ålder, är han således sjöfartsminister och har som sådan en hel del med det finska inbördeskriget att skaffa. Officiellt tar den svenska regeringen, liksom socialdemokratin, inte ställning mellan de två stridande parterna. Man framhärdar att kriget

måste lösas vid förhandlingsbordet och gärna med Sverige som medlare. Inofficiellt är tonen dock en helt annan.

När till exempel svenska regeringen dagen innan krigsutbrottet i Finland diskuterar en begäran från finska högerregeringen om att få köpa 5 000 gevär, utbryter en debatt där tre av fyra socialdemokratiska ministrar säger nej, men bara på grund av att detta skulle väcka ont blod i svenska arbetarkretsar. Det fjärde hjulet – Palmstierna – ställer sig på samma sida som liberalerna. Han skriver i sin dagbok, att man "måste se till att ordningsmakten får övertag i det nya riket", det vill säga Finland. "Vi skulle beskyllas för feghet, om vi ej bispringer våra egna, och den 'ryska smittan' kan – om den får utveckla sig – nå hitöver", fortsätter han. Frågan leder nära nog till att regeringen spricker, men det slutar med att man officiellt säger nej till de vitas begäran och samtidigt gör sitt bästa för att uppfylla den. "Jag ska nog blunda med båda ögonen, om smuggling äger rum", bekänner sjöfartsministern.

Ja, enligt talmannen i riksdagens första kammare, högermannen Hugo Hamilton, kommer regeringen överens med det vita Finlands officiella sändebud i Sverige, Alexis Gripenberg – för övrigt släkt med familjen Palme – om att vapensmuggling ska få fortgå i det tysta.

Den liberale utrikesministern Johannes Hellner meddelar i vart fall på ovanstående regeringsmöte, att han inte tänker lägga hinder i vägen om Finlands vita köper vapen av "enskilda vapenhandlare eller vapenfabriker", vilket han påstår vara fullt överensstämmande med en strikt neutralitet.

Fyra dagar efter inbördeskrigets utbrott aktualiseras återigen frågan om bistånd till de vita, när Mannerheim sänder en budbärare till Sverige med begäran om intervention. Att svenska trupper ska sändas till Finland. I andra hand begärs vapen, transitering av krigsmateriel genom Sverige, frivilliga officerare med mera.

Den svenska regeringen anser sig bara kunna gå halvvägs till mötes. Palmstierna antecknar: "Röda Korsmaterial, madrasser o.dyl. samt bunkers, även då fartygen är bevärade och transporterar vapen, kan vi ge dem. Avses det däremot, att vapen ska transporteras järnvägsledes genom Sverige i och för transport över Gävle, och den saken kommer ut, skulle en sådan rörelse uppstå bland våra egna arbetare, att den kunde få en allvarlig karaktär."

Nämnde utrikesminister Hellner bekräftar: "Däremot transiterades med regeringens bifall vapen och ammunition från Tyskland till Finland, och anledningen till att mina kollegor inte motsatte sig detta, var, att transporterna skedde sjöledes (fast genom svenska farvatten) och därför kunde försiggå obemärkt av Sveriges arbetare."

Inget hindrar således den svenska regeringen från att diskret bistå de vita med tillåtelse till transport av trupper och krigsmaterial från Tyskland via svenskt farvatten, vägleda av svenska marinen och hjälpta genom de tjocka isarna av svenska isbrytare. Den 5 februari noterar sjöfartsministern i sin dagbok att han erbjudit de vitas sändebud i Sverige fri lejd för de fartyg lastade med 950 finska jägare (se annat kapitel) och tonvis med vapen, som avgår från Libau och Stettin och passerar längs svenska kusten på väg till Vasa. Allt för att skydda fartygen från ett befarat ryskt anfall.

När det röda Finlands utrikesminister Yrjö Sirola vädjar till sin svenske partivän, Palmstierna, om att sätta stopp för detta bistånd åt de vita, får han till svar att han kan vända sig till Sveriges sändebud i Helsingfors med sina klagomål.

Tonen är en helt annan när en svensk privatperson, en herr Nordhagen från Långserud, den 26 mars skriver till svenska utrikesdepartementet med en förfrågan om "till vilken svensk eller finsk myndighet undertecknad bör ställa sin ansökan att såsom frivillig få inträde i finska skyddskåren". Trots att svenska undersåtar är förbjudna att söka inträde i ett annat lands krigsmakt får herr Nordhagen några dagar senare ett artigt svar från UD: "Svenskar, vilka

önskar delta som frivilliga i striderna i Finland erhåller upplysningar genom dr Gustaf Hallström, postadress 5 Stockholm 15." Hallström är den ansvarige för Svenska Brigadens centrala värnningsskontor.

Kravet på en svensk intervention i Finland upprepas av de vitas representanter, likaså frågan om vapenköp. Den 22 februari begär man att "mot skäligen ersättning", få köpa 20 000 musergeväp och 100 kulsprutor samt tillstånd för transport av 50 000 gevär med ammunition genom Sverige. Svaret är dock nekande.

Men visst tillåter Sveriges regering ändå att vapen transporteras över nationsgränsen, även om det sker i långt mindre skala än vad Finlands vita begär. Fram till den 20 april 1918 har exportlicens utfärdats för utförsel av sammanlagt 652 gevär med 366 180 patroner och 360 pistoler. Vapnen medförs av de frivilliga svenskar som passerar gränsen för att inträda i den vita armén. Hur mycket som därutöver smugglas har ingen reda på.

I ett personligt brev från den vita senatens ordförande, Svinhufvud, till Sveriges kung av den 4 mars påminns svenskarna om vad saken i grunden handlar om: "Det är nog att bringa i erinran, att en mängd svenska undersåtar är bosatta i Finland, att svenska ekonomiska företag har en verkningskrets och ett arbetsfält även i Finland och att svenskt kapital finns nedlagt i affärsföretag i detta land." Är det möjligen detta brev som slutligen får Sveriges regering att ge med sig? Den 5 mars får Finlands vita, i all tysthet, licens för utförsel av en "mindre" mängd vapen: 2 000 gevär, 100 000 patroner, 50 000 handgranater och tio kulsprutor.

Men Finlands vita är ändå inte nöjda, utan man insisterar på att transitering över land går snabbare, är billigare och kräver mindre resurser. Denna inställning förstår inte den svenska regeringen. Johannes Hellner skriver i efterhand ett memorandum i frågan: "Erfarenheten hade tvärtom visat, att sjötransporten kunde försiggå obehindrat (...) Däremot var det ingalunda säkert, att en stor vapentransport kunnat ske obehindrat på svenska järnvägar med den fientliga inställning, som de svenska arbetarna hade till varje slag av bistånd mot de vita."

Nu är vapentransporter genom Sverige inget som är förenligt med svensk neutralitet, tvärtom. Men när Palmstierna i slutet av våren 1918 kritiserar för sitt och regeringens handlande försvarar han sig med, att man inte vetat med vad fartygen som eskorterats varit lastade och att det är flottans uppgift att skydda handelsfartyg inom eget territorialvatten. Sverige har "förpliktelser i fråga om konvojer och dylikt, och dylika förpliktelser kan man inte komma ifrån", påstår han i riksdagens andra kammare.

Debatten går våren 1918 på högvarv i Sverige vad gäller frågan om vapenförsäljning till de vita. Från högern hörs dessutom bröstoner om svenskt militärt ingripande "för de nödställda svenskspråkiga befolkningselementen" i Finland. Det vill säga krig mot de röda. Högerens ledare Ernst Trygger hävdar därtill att det är Sveriges passiva hållning som driver Finland i armarna på Tyskland. I riksdagen yttrar Trygger: "På vårt handlings sätt mot Finland kommer det att bero om vår framtid blir stor och rik eller om den kommer att bli liten, småaktig, svag."

Sjöfartsministern suckar uppgivet: "Agitationen för ett svenskt inskridande i Finland tar alltmer hysteriska former. Förstår man då inte, att även om vi ville, kan vi inte inskrida; vi sakna träng och förråd, vi har varken havre, ull eller läder för ändamålet. Och brödransonen måste genast nedsättas här hemma. Detta blev signalen till resning."

Men påtryckningar kommer även från annat håll. Utrikesminister Hellner berättar att dagarna efter finska inbördeskrigets utbrott travar tyske ambassadören i Stockholm, baron Lucius, upp till svenska UD och framställer förslaget, att Sverige ihop med Tyskland ska "intervenera till upprorets undertryckande."

Frågan om Sveriges förhållande till inbördeskrigets Finland diskuteras i riksdagens andra kammare den 20 februari, efter en interpellation från vänstersocialisten Ivan Vennerström. På

Vennerströms första fråga, om regeringen är beslutet att inte företa någon väpnad intervention i Finland, svarar statsminister Edén glidande: "Det är inte regeringens avsikt att företa någon väpnad intervention i Finland, såvida inte Sveriges rätt och intressen skulle utsättas för kränkningar, som nödgar oss därtill." Vilka faktorerna är som skulle nödga Sverige att militärt träda in i Finland förklarar han dock inte.

Även de svenska storföretagen, däribland vapenindustrin, pressar på regeringen för att något ska hända. Den 19 mars skriver två direktörer vid AB Bofors Nobelkrut ett brev till regeringen, där man poängterar att endast genom ett "verksamt understöd åt den finska regeringen" kan man i "framtiden bereda möjlighet för svensk industri och svenska intressen att vinna insteg på den finska marknaden". Boforsdirektörernas konkreta förslag är att regeringen må ge tillstånd åt byggandet av en mindre ammunitionsfabrik i norra Finland.

I sak är regeringen sålunda överens med finsk och svensk höger, om att Finlands vita borde få köpa vapen av Sverige. De mer besinnade inser dock att ett öppet stöd åt de finska vita kommer att tas av omvärlden som ett ställningstagande för Tyskland. Sveriges indragande i världskriget med andra ord. Palmstierna sammanfattar: "Vidare har ingivits upprepade framställningar från finnarna Gummerus, Mannerheim samt Sven Palme m.fl. om utrustandet av frivilliga och vapensändningar, och de behandlades under samma statsrådsberedning. Finnarna upprepar sina officiella framställningar på ett ostentativt sätt, trots att de väl vet, att det för alla parter vore bäst, om de framgick i tysthet, vidtog transportererna sjöledes och lät dispositionerna obemärkt vidtas. Tydligt vill man engagera Sverige officiellt."

Utåt upprepar svenska regeringen ett och detsamma, vilket socialdemokraternas partiordförande Hjalmar Branting uttrycker som så i riksdagens andra kammare: "Regeringen har i sitt svar gett besked om en klar och orubblig neutralitetspolitik." Det bör kanske tilläggas att Branting månaderna innan har lämnat regeringen på grund av en sviktande hälsa men att han givetvis har ett stort inflytande över sitt partis representanter i densamma.

Vad Branting innerst inne anser i frågan om finska inbördeskriget är inte ointressant. Låt oss lyssna till några röster som speglar detta.

Först en av det vita Finlands representanter i Sverige, Herman Gummerus, till vilken Branting säger apropå frågan om bistånd till de vita: "Kanske ni har rätt, men om jag yrkade på att hjälpen ska beviljas, skulle jag förlora allt inflytande över mitt eget parti och dessutom skulle det leda till uppror i Norrland, om man försökte transportera krigsmateriel för den finska arméns räkning." Och så Erik Palmstiernas dagboksanteckningar av den 5 februari 1918: "Branting framhåller för sin egen del mycket starkt att, om han står i val mellan arbetarrörelse och demokrati, måste han välja det senare. Han säger det rent ut i sin egen partistyrelse. Branting vill transitera vapen. Han menar, att den röda vågen ska stänka hit, och den bör om möjligt, medan tid är, uppdämmas i Finland."

Nils-Olof Franzén, författare till biografen Hjalmar Branting och hans tid, menar att Branting "engagerade hela sin känsla" för Finlands vita. Att han till synes svänger i frågan och i riksdagen talar för neutralitet beror enligt Franzén på att Branting kommer till insikt om risken med att ge de svenska aktivisterna luft under vingarna. Det kan i slutändan leda till att högerkrafterna sopar bort den svenska regeringen, befarrar han.

De i inbördeskrigets början ändå relativt goda relationerna mellan Sverige och det vita Finland blir vartefter svalare och slutar med närmast hatiska känslor från finländarnas sida. I synnerhet inträder kylan efter det att Sverige med militärmakt sökt lägga under sig Åland, medan grannlandets söner är fullt upptagna av att slita varandra i stycken. I korthet händer följande:

I december 1917 undertecknar 7 135 ålänningar motsvarande 96 procent av ögruppens myndiga befolkning en skrivelse med önskan om att Åland ska införlivas med Sverige. Man menar att ögruppen språkligt, kulturellt och historiskt sett, är en del av Sverige. Den främsta drivkraften bland ålänningarna är hatet och rädslan för finskheten, vilken man fruktar ska ta över då Finland nu blivit självständigt. Därtill upprörs man över rapporterna om våldsdåd på fastlandet, begångna av rödgardister. "Om det finns något, som den åländska befolkningen innerligen och djupt avskyr, är det de anarkistiska och rena våldstendenser, vilka i så olyckligt hög grad syns vara inmängda i det finskugriska blodet", skriver tidningen Åland.

Var initiativet för övrigt kommer ifrån är inte lätt att veta men tanken om att Sverige ska erhålla Åland, mot att man befriar Finland, har sedan länge funnits i svenska och finska aktivistkretsar.

När fredsförhandlingarna mellan Tyskland och Bolsjevikryssland startar i Brest-Litovsk lovar också tyskarna att kräva Åland åt Sverige. Vidare är det känt att Berlin hösten 1917 lockar svenska regeringen med samma bete, förutsatt att Sverige ökar sina leveranser av malm till Tysklands krigsindustri.

Utrikesminister Hellner minns därtill hur han vid samma tid får ett brev från Sven Palme, som framställer förslaget att Sverige ska intervensera i Finland och som kompensation för sin hjälp få Åland. "Vilken befogenhet Palme hade att utlova denna rekompensation, vill jag lämna osagd, men att Finland eller åtminstone enstaka finnar umgicks med tanken att uppoffra Åland som pris för Finlands självständighet framgår av vad tyske ministern Lucius vid två tillfällen meddelade mig."

Även Henry Peyron, svensk officer i Mannerheims generalstab under inbördeskriget, stödjer påståendet: "Jag erinrar mig samtal med auktoritativa finländska män i högkvarteret, vilka framhöll, att om Sverige blott velat bistå med stridsförband av någorlunda styrka, så hade Ålandsfrågan utan tvivel blivit löst utan några svårigheter från finländsk sida."

Palmstierna, en av de allra ivrigaste anhängarna av ett svenskt Åland, antecknar den 13 januari: "Ålandsfrågan diskuteras igen under livlig agitation från högerpressen, och man beskyller oss för att vara motståndare till Ålands införlivande med Sverige. Emellertid är det klart, att, om en omröstning ger vid handen, att ålänningarna vill återförenas med oss, och finnarna ge sitt medgivande därtill, samt ett erkännande av Ålands neutralisering lämnas från makterna, bör vi med uppsträckta händer motta ögruppen." Men Sveriges regering är beredd att gå betydligt längre än så för att "återförena" Åland med moderlandet.

Under hela januari 1918 publicerar svensk högerpress sensationella rapporter om hur ryska soldater begår övergrepp och blodbad på ålänningarna. Ja, Ålands totala förintelse tycks stå för dörren. Men faktum är att här är betydligt lugnare än på finska fastlandet. Syftet med skrivierna är att driva fram en svensk militär aktion.

Genom annonser i svensk press i början av februari har snart svenska militärer och aktivister, ihop med den åländska delegationen i Stockholm, organiserat en "hjälpexpedition" beredd att ingripa på Åland. Tanken är att de nära 600 svenskar som anmäler sig tillsammans med ålänningarna ska sätta upp en skyddskår på ögruppen. "Förnödenheter, såsom kanoner, kulsprutor, gevär, ammunition, ryggsäckar, filter, ävensom behövliga penningar inflöt rikligt", heter det.

Att organisera en frivilligkår på svensk mark är nu, om någon undrar, i allra högsta grad oförenligt med svensk lag. Det bekymrar dock inte projektmakarna, i synnerhet som statsminister Edén sägs ge äventyret sin välsignelse. Hans enda krav lär vara att "arbetet ska ske så tyst om möjligt". Därtill lovar svenska Röda Korset ställa upp med ett fartyg utrustat med läkare, sköterskor och sjukvårdsmaterial.

Men när den svenska regeringen plötsligt beslutar sig för att sända en egen expedition till Åland, istället för den frivilliga kontingenten, upplöses den senare. Palmstierna antecknar: "Vi tar hem ryssarna helt enkelt. Men om de vägrar? I så fall måste vi tvinga dem med våld."

Den 13 februari avseglar så en första mindre svensk truppstyrka mot ögruppen. Syftet sägs vara att skydda svenska undersåtars säkerhet. Då det sker utan att meddela vare sig Finlands röda, vita, eller ryssarna, så uppfattas det givetvis av alla parter som en krigshandling. "Imperialismens hantlangare", ryar de rödas regering i Helsingfors.

Fem dagar senare sänds därtill ett kustartillerikompani stamanställda iväg, för att skydda de svenska underhandlarna som medlar mellan ryssar och finska skyddskårister. Palmstierna utbrister i sin dagbok: "I kväll sänds 125 man och 8 kulsprutor till Eckerö för att förstärka vår landstigningsstyrka och ge skydd åt befolkningen. (...) vår aktion måste gå ut på att få bort såväl de 'röda' som de 'vita', utan att vår neutralitet komprometteras, och sedan stannar vi kvar med en stark vaktstyrka för kommande eventualiteter. Det är en glädje att vara med, då det handlas."

Senare beordras även pansarskeppen Sverige och Oscar II samt ytterligare 500 värnpliktiga till Åland.

Förhandlingarna med de vitas styrkor på Åland slutar med att dessa låter sig avväpnas och via Sverige sedan återförenas med sina egna i norra Finland. Att de svenska förhandlarna smusslar undan en order från Mannerheim, om att skyddskåren på Åland under inga som helst förhållanden får låta sig avväpnas, ska de vita aldrig komma att glömma. Men då dessa går hårt åt svenska regeringen svarar Palmstierna utan att rodna: "Ni önskar ju vår hjälp i Finland. Vi ger den till Ålands befolkning. Är Åland inte finskt territorium?"

När så de röda samt ryssarna meddelar att också de ska lämna ögruppen tycks svenskarna bli ensamma herre på täppan. Men säg den lycka som varar. Tyska trupper landstiger efter bara någon vecka, då man anser sig behöva Åland som etappområde för sin kommande landstigning på det finska fastlandet.

Till en början delas Åland mellan Tyskland och Sverige i var sin intressesfär, där svensk militär även deltar i jakten på röda ålänningar inom sin del av kakan. I slutet av mars beordrar så slutligen Tyskland svenskarna att dra iväg. Nu är det Palmstierna & Co. som gnisslar tänder: "Vilken cynisk fräckhet! När vi själva handlar, hotar man oss. Ur deras hand ska Åland tas, själva får vi intet göra." Svenska regeringen får nöja sig med att vid stormakternas fredskonferens i Paris, efter världskriget, söka erhålla Åland med politiska medel. Men förgäves.

Slutsatsen är till synes att det är de svenska arbetarna som förhindrar ett svenskt krigsäventyr i Finland och som tvingar regeringen till att i vart fall upprätthålla skenet av neutralitet. "Dagligen uppvaktades statsministern och ibland även jag med telegram, innehållande på arbetarmöten fattade resolutioner emot varje slags understöd åt de vita", minns minister Hellner.

I Stockholm vägrar de fackligt organiserade skraddarna befatta sig med plagg avsedda för Svenska Brigaden och andra "slaktare". I Västerås samlas 5 000 demonstranter den 10 februari bakom paroller och plakat som: "Överklass! Lek ej med elden!"

Palmstierna noterar angående Finland: "Över huvud är ett öppet partitagande omöjligt för oss, såsom situationen utvecklats efter rena klasskampslinjer. Med den socialistiska partistyrelsen, arbetare och torpare å ena sidan, den av svensk överklass ledda ordningsmakten – som dock har våra sympatier – å andra sidan. Det går ej att öppet ta parti. Detta skulle genast utlösa strider också här hemma av mest allvarligt slag".

Det är därmed inget tomt prat när vänstersocialisten Vennerström påpekar i riksdagen, att om Sverige går till väpnat anfall mot Finlands röda ska man samtidigt här i Sverige framkalla vad man vill förhindra: "Man reser revolten inom det egna landet. Jag manar inte och jag hotar än mindre. Vad jag säger är ett tämligen självklart faktum för dem, som har trängt in i de svenska arbetardjupens tankegång."

Aktivister och tyskagenter

"Alles hängt von Schweden ab."

De finska borgerliga aktivisternas arbete för ett Finland oberoende av Ryssland skjuter fart från år 1903 då man i exilen, i Sverige, bildar Finska aktiva motståndspartiet. Aktivismen härrör ur det passiva borgerliga motstånd som uppstår i Finland i slutet av 1800-talet, i protest mot de ryska inskränkningarna i autonomin. Man har dragit slutsatsen att det inte räcker med fredliga medel för att betvinga den ryska björnen. Ett flertal attentat, såsom mord på ryska underhuggare, utförs av aktivister under framförallt revolutionsåret 1905. Detta samtidigt som arbetarrörelsen i massdemonstrationer kräver rösträtt och självstyre åt sitt land.

En organisation som aktivistpartiet kan i längden bara överleva om en främmande makt håller den under armarna. Målet är ett väpnat uppror i ryggen på ryssen, om och när Ryssland kuvas på slagfältet, och det är av den anledningen som rörelsens ledare, redaktör Konni Zilliacus, sätter sig i förbindelse med den japanska arméstaben under det rysk-japanska kriget 1905. Detta resulterar bland annat i en första vapensändning till Österbotten. Zilliacus och aktivisterna arbetar därefter på direkt order från Japan. Det är som Finlands president Svinhufvud året 1937 uttrycker det: "En fiende till Ryssland måste alltid vara en vän till Finland." Så medan övrig opposition i ryska imperiet önskar ett slut på kriget arbetar den finska aktivismen för Japans seger.

Här ska inskjutas, att en ovärderlig drivkraft och organisatör till stöd för det finska borgerliga motståndet, först det passiva motståndet och senare det aktiva, heter Sven Palme. Denne intar från allra första början en central roll i verksamheten, vare sig det gäller att förvara hemliga papper i Thules kassavalv, trycka och distribuera material som ska smugglas in i Finland eller påverka Europas "inflytelserika pennor". Varhelst Thules tjänstemän är på resa ute i världen beordras de att förmedla artiklar och broschyrer om Finland till sina affärskontakter. Aktivisten Zilliacus är bara en av Sven Palmes många förtrogna. Den gemensamma drivkraften är rysshatet och synen på Finland som "Skandinaviens sköld" mot öster.

Det är som agenter åt Tokyo de finska aktivisterna 1905 tar kontakt med polacker, balter och diverse ryska revolutionärer. Zilliacus avslöjar: "Det gällde framför allt att få till stånd ett revolutionärt utbrott i Ryssland på någon stor ort, därifrån det sedan kunde spridas vidare, helst en ort med stor arbetarbefolkning, då ju arbetarna var i högsta grad anstrukna av de socialistiska och revolutionära lärorerna. Petrograd var i detta avseende lämpligast då vapnen kunde smugglas in där lättare än på någon annan ort." De borgerliga finska aktivisterna planerar ihop med Japan att smuggla vapen till Ryssland för att där starta en social revolution!? Det märkliga i sammanhanget är, att några sociala reformer vill de aktivistiska ledarna inte gärna se i sitt eget land.

Nåväl, båten med vapen till Petrograd sjunker. Men de finska aktivisterna förutan utbryter ändå en revolution i Ryssland 1905, som bringar rösträtt och förbättrad autonomi åt Finland.

Mycket mer än så händer inte för aktiva motståndspartiets del, utan rörelsen går sotdöden till mötes efter 1906. Främsta orsaken är att de finska affärerna med Ryssland tar sig bra. En tredjedel av all finsk export går snart hit och trots att många klagar på de många ryska soldaterna i Finland så är det också en del som tjänar grova pengar på deras uppehälle. I valet mellan idealen och krass materialism är det inte många gamla aktivistvänner som blir rörelsen trogen. Inte när rublerna prasslar. Det är en "huvudorsak till att en stor del av affärsklassen

hos oss sedermera ställde sig likgiltig, ja, fientlig till planerna att lösrycka Finland från kejsardömet”, förklarar aktivistleddaren Herman Gummerus.

Först med världskrigets utbrott 1914 tänds på nytt glöden bland spillrorna av de aktivistiska grupperna, som nu förenas i Aktiva Kommittén och i vars ledning finns medlemmar från samtliga borgerliga partier. Vad man nu hoppas på är de ”tyska vapnens folkbefriande seger i öster”. Från tysk sida stödjer man gärna tanken på ett uppror i Finland, precis som man arbetar för samma sak på Irland, i Sydafrika, Polen, Bretagne, Transvaal och Indien. Det vill säga uppror i ryggen på sina fiender England, Frankrike och Ryssland.

Som en första åtgärd måste aktivisterna söka sig en fristad där man kan arbeta obehindrat. Där inga gendarmer och hemliga poliser flåsar en i nacken. Destinationen är given: Stockholm.

I Sverige finns en tyskvänlig överklass och regering, dessutom aktivister inom främst officerskåren och kring hovet. Här finns även vänner såsom familjen Palme som i sin tur kan leda till ännu viktigare kontakter: Näringslivets innersta cirklar, massmedia, polis och ämbetsmannakåren. Här väntar inte minst stöd bland dem som drömmer om revansch gentemot ryssen och återupprättandet av 1809 års Sverige.

Ledande svenska personligheter hörs öppet tala om en ”gemensamhet med Finland i fråga om militär, tull och utrikesärenden”, ord vilka inte alls är motbjudande för de finska aktivisterna. Ett av de alternativa förslagen som sedan hösten 1914 diskuteras mellan svenska och finska aktivister är en fullständig förening mellan länderna, förutsatt att Sverige hjälper Finland i dess frihetskamp. Ett annat förslag är att Sverige ska få Åland som kompensation – ett tredje heter Uleåborgs län.

Första kända kontakten över Bottenviken tas då två budbärare från den svenska aktiviströrelsen anländer till Finland i oktober 1914, två månader efter världskrigets utbrott. Deras förfrågan gäller den väntade reaktionen i Finland utifall att Sverige sluter upp på Tysklands sida i kriget. Detta har de finska aktivisterna svårt att ge ett svar på men man passar för egen del på att höra sig för om möjligheterna till militär utbildning av finländare i Sverige. Nej tyvärr, det är i dagsläget inte möjligt, meddelas det från Stockholm. Det är också känt att Olof Palme i samma veva reser till Helsingfors för att etablera kontakter med aktivisterna. Omfattningen av hans arbete är så pass stort att den franska diplomatiska sändebudet i Finland rapporterar om det hem till Frankrike.

Även i Sverige är Olofs verksamhet känd. Den tidigare nämnde Erik Palmstierna, granne med familjen Palme på Djursholm, skriver i sin dagbok i februari 1916: ”Upprorsskrifter sprids i Finland; vissa svenskar, såsom t.ex. unge Palme m.fl. är engagerade däri. Jag har varnat familjen under hand. Sonen kan bli fusiljerad, om han åker fast.”

Svensk och finsk aktivism behöver varandra. Inget svenskt fälttåg österut utan vare sig den ena eller den andra parten. I Sverige finns militärer som öppet talar för ett deltagande i kriget mot Ryssland och ett högerparti som säger detsamma. Likaså en aktivistisk unghöger som spottar åt svensk neutralitet, vilket bara är ”ett uttryck för obeslutsamhet, eller rent av feghet”. Likaså ”finlandsvänliga” statsmän samt tidningar som Aftonbladet, vilka med ”stor förståelse och välvilja”, öppnar sina spalter för aktivismen. Vad Aftonbladet beträffar är dess chefredaktör Harald Sohlman inte bara finlandsvän och aktivist, utan även svensk underrättelsetjänst behjälplig med att ordna en täckmantel som journalist åt agenter som sänds till Finland. Ja, överallt tycks råda samma ”ytterst välvilliga och förstående mottagande”. Undantag är Dagens Nyheter och Social-Demokraten. ”För dem var och förblev vi stämplade som föga bättre än tyska agenter”, som en finsk aktivist stationerad i Stockholm uttrycker det.

Sverige är under världskrigets första år snubblande nära att dras med i kriget på Tysklands sida. Bland annat diskuterar tyskarna ihop med de svenska och rumänska regeringarnas

sändebud i Berlin sommaren 1915 villkoren för ett deltagande i kriget mot Ryssland. Tyska "utrikesministeriet har utarbetat en plan, som går ut på att upprätta ett statsförbund omfattande Sverige, ett självständigt Finland, Tyskland, Österrike-Ungern, Rumänien och Turkiet", berättar de finska aktivisternas representant i Berlin, häradshövding Fredrik Wetterhoff.

Först när högerministären i Sverige faller och i oktober 1917 ersätts av en koalitionsregering mellan socialdemokrater och liberaler börjar sympatierna i landet svänga över till ententeländerna. "Regeringsskiftet i Sverige i september 1917 kullkastade våra sista förhoppningar på hjälp från detta land för vår befrielse", minns Edvard Hjelt, vilken hösten 1916 ska ersätta Wetterhoff som de finska aktivisternas representant i Berlin. Svenska högerns fall föregås bland annat av att Sveriges beskickning i Argentina avslöjas med att förmedla tyska telegram, vilka beordrar sänkning av argentinska handelsfartyg.

I november 1914 håller finska studenter ett hemligt möte på restaurang Ostrobotnia i Helsingfors. Tanken uppstår att be tyskarna utbilda dem till soldater. De unga männen ur de högre samhällsskikten, dagdrivarnas generation även kallad, vill byta ut den meningslösa tillvaron på kaféer och i biljardhallar mot lite spänning. Det är dessa unga aktivister, uppväxta med amma, husa, tvätterska, städerska, guvernant och köksa, som nu ska befria Finland. Två månader senare anländer på omvägar ett jakande svar från Tyskland, om att man är beredd att militärt utbilda 200 unga män ur den "bildade klassen". Till en början utlovas en fyra veckors kurs, under vilken man kommer att kalla dem "pfadfinders", boyscouter. Målsättningen är att vid hemkomsten kunna leda finska friskaror i samband med en tysk invasion.

Men att i första hand ententen och inte tyskarna har den finska överklassens sympatier betyder att aktivisterna får svårigheter med att ens besätta de utlovade 200 platserna, utan man får endast ihop 182 frivilliga. Av dessa talar två tredjedelar svenska, trots att i genomsnitt bara var fjärde finsk student kommer från ett svensktalande hem.

Så tillhör också den svensktalande ungdomen den grupp som mest vurmar för den aktivistiska filosofin. Ungdomar vilka värms av tal om nationens ryggrad, germaner och skilda rasegenskaper. Om att hejda "österns barbari" och "asiatiskt godtycke". Nu är tiden inne "att med det mäktiga Tysklands hjälp få ge fritt utlopp åt sekellångt rysshät", förklarar en av de frivilliga studenterna. I ett senare kapitel ska vi återkomma till dessa finska ynglingar, vilka ska göra sig kända som "jägarna" i samband med inbördeskriget.

Resan till utbildningslägret i Tyskland går över Sverige, där en bas för de finska aktivisternas verksamhet byggs upp under ledning av män som doktor Herman Gummerus, magister Kai Donner, greve Adolf von Bonsdorff och lantdagsman Jonas Castrén. Den sistnämnde är känd motståndare till torparfrigörelse och den förstnämnde, Gummerus, går i Sverige under täcknamnet "Hellberg". Hos den svenska polisen är han dock känd under sitt dopnamn som organisatör av illegal verksamhet. Detta till trots lämnar man honom ifred.

Det är denna intima grupp, den så kallade Stockholmsdelegationen med adress Odengatan 19, som vid ett möte den 31 juli 1915 antecknar att dess uppgift bland annat är "att bearbeta opinionen i Sverige i förbindelse med de svenska aktivisterna. Detta sker genom tidningsartiklar och genom samtal med inflytelserika politiker och journalister. (...) Det gäller framför allt att övertyga svenskarna att Finland faktiskt begär Sveriges ingripande."

Härifrån organiseras även delar av den spionverksamhet som utförs på uppdrag åt tysk, och svensk, underrättelsetjänst. "Att denna trafik åtnjöt en mycket välvillig neutralitet av svenska myndigheter torde ej vara alldeles obekant", skriver en svensk aktivist. Agentnätet som byggs

upp i Finland är i huvudsak gemensamt för svensk och tysk underrättelsetjänst, vilka är intimt lierade vid denna tidpunkt.

Det börjar blygsamt i december 1914 med att aktiviststudenter i Finland varje vecka räknar ryska soldater och fartyg, ritar av befästningar och mäter såväl isens tjocklek som befästningskanonernas kalibrer. Ett "spännande spel" för unga män med äventyrlusta. Men så snart en särskild avdelning för finska ärenden, Finlandsbyrå – Das finnländische Büro – bildats i Berlin, lydande under den tyska generalstaben, blir också uppdragen mer ett blodigt allvar.

Byråns finske chef, direktör Samuli Sario, ser till att vapen, pengar, post, order och bomber smugglas över gränserna. Likaså infiltratörer, provokatörer och sabotörer. "Höga herrar, militärer och civila gick in och ut där", berättar en besökare av byrån. En som dyker upp är den svenske generalen Nordensvan, som här utarbetar en plan för svenskt militärt ingripande i Finland ihop med tyska generalstabsofficerare.

Många gånger är uppdraget att spränga ammunitionsförråd, fabriker och fartyg eller att förstöra vapenleveranser som transiteras med tåg till Ryssland. Det sker i Finland, Sverige och i Norge. I andra fall gäller det att vidarebefordra uppgifter om fartygens last, destination och avgångstider, så att tyska ubåtar kan sänka dem ute på öppet vatten. Man bör kanske ställa sig frågan vad dränkta sjömän har med Finlands frihet att göra?

Förutom nämnda finska aktivister i Sverige utgör finlandssvensken Konrad Westlin en annan viktig länk i förbindelsen med tyskarna. Westlin arbetar direkt på order från den tyska amiralstaben och är stationerad i Stockholm, med adress Sturegatan 52. Lokalen hyser ett femtontal tyskar och ett antal finländare, som här utför sina patriotiska plikter mot betalning från junker-Tyskland. Det är handelsspionage, vapen och sprängämnen, mord och annat smutsigt hantverk. "Såväl det militärpolitiska spionaget som vapenanskaffningen till Finland sköttes och förmedlades genom Stockholm", bekräftar Wilhelm Thesleff, vilken hösten 1917 tar över den finska byrån i Berlin. Det är inte tal om annat än att tyskarnas verksamhet i Norden avsevärt underlättas av att hundratals finländare står i deras tjänst.

Även den gamle aktivisten Konni Zilliacus finner en plats som tyskagent: "Mitt uppdrag bestod främst av att vidtala personer om att i olika uppdrag resa till den ena eller den andra orten, dit tyskarna inte gärna kunde bege sig, såsom Holland, Norge, ja t.o.m. Arkhangelsk." Men även rikssvenskar deltar. Ett exempel är den tidigare löjtnanten och friherren Otto von Rosen, som av tyskarna får i uppdrag att i finska Lappland sprida mjältbrand. Baronens beger sig iväg med sockerbitar droppade med bakterier som lagts i en glasampull. Försöket till biologisk krigföring misslyckas dock av någon orsak. Samme von Rosen lär även ha ett finger med i ett par mycket omtalade sprängningar av ammunitionsdepåer på Kolahalvön, i Archangelsks hamn samt av Murmanskbanan.

En annan rikssvensk är Carl Sundbeck, ordförande i Sveriges Fosterländska ungdomsförbund, som i boken *Självtagen diplomati* berättar om sina kuriruppdrag åt de finska aktivisterna. Den 3 april 1917 befinner sig Sundbeck i Warszawa, Polen, för att "bereda väg för en svensk frikår, som med krigets stolta rätt och vid sidan om de finska vapenbröderna skulle höja det gamla ärofulla Stor-Sveriges banér". I samtalen medverkar tyska, polska samt fyra högt uppsatta svenska officerare.

Men även unga svenska damer ur de högre samhällsklasserna värvas för hemliga uppdrag. Tonårsflickan Tyra Lundgren, professorsdotter från Djursholm, reser med sina föräldrars goda minne sommaren 1916 till Finland med uppgifter om trupptransporter och andra militära hemligheter från östfronten. Uppgifter som hon memorerat och som hon svärande på bibeln

lovat att inte berätta om för någon på 15 år. Uppdragsgivare är de finska aktivisterna Kai Donner och von Bonsdorff.

Detta svenskfinska samarbete skulle inte kunna fortsätta en dag om det inte vore för beskyddet från inflytelserika personer i Sverige. "Aldrig ska vi, som under dessa år var med i organisations- och propagandaarbetet i Sverige, glömma den hjälp – i många fall kunde man säga det välvilliga överseende – som vi fick av tidningspressen, av den finlandsvänliga allmänheten och i stort sett även av myndigheterna", berättar den i Stockholm stationerade Herman Gummerus.

Men visst, emellanåt driver man de svenska myndigheternas tålmod lite för långt och stundtals är det tal om utvisning av de finländska konspiratörerna. Men det är mest skrämselfskott som avlossas.

Konrad Westlin berättar om förutsättningarna för att exempelvis smuggla vapen och sprängämnen med tåg och båt längs den svenska kusten: "Detta kunde endast ske med de svenska myndigheternas tysta medgivande. De våra antastades ideligen av svenska polis- och tullmän och fördes till poliskammaren. De hade order att be polisen ringa den svenska generalstaben. Därifrån kom genast befallning att försätta de anhållna på fri fot för att kunna fortsätta resan."

Måhända är det generalstabsofficerare kapten Carl Benedich som svarar i andra änden av luren? I alla fall ägnar sig denne Benedich tillsammans med den finske före detta ryssofficeren Mexmontan, svenske officeren och friherren Axel Rappe samt en tysk generalstabsofficer, åt att författa en arméplan för Finlands krig mot Ryssland! Detta i Stockholm sommaren 1917. I planen ingår att upprätta 36 infanteribataljoner fördelade på sex divisioner, 54 landstormskompanier och så vidare. Detta utan att Finlands valda regering är medveten om planerna.

Allt är en konspiration ihop med tyska och svenska generalstabsofficerare och bakom ryggen på det folk man säger sig vilja befria. Herman Gummerus förklarar: "Det hörde ju till aktivismens grundsatser, att det var den enskilde medborgarens rätt, ja, under vissa förhållanden hans plikt att handla på eget bevåg i landets intresse, när samhället i dess helhet eller staten som sådan ej kunde göra det." Till saken hör att finska lantdagen för tillfället har en röd majoritet.

Om Axel Rappe kan nämnas, att han 1913 försökt förmå svenska kungen till en statskupp mot den förhatliga parlamentarismen. 1940 är han åter på scenen, då han som försvarsstabschef medverkar i planerna på att stöta den svenska regeringen samt för ett svenskt deltagande på nazisternas sida i kriget mot Ryssland.

Vad Benedich beträffar gör han sig 1914 känd som den som skriver det tal Gustav V håller vid den så kallade borggårdskuppen, då den liberala Staafregeringen tvingas avgå. Mexmontan ingår i den finska aktivistiska så kallade Militärkommittén, en exklusiv herrklubb med ett dussin svensktalande officerare från det år 1901 upplösta finska gardet. Tolv edsvurna män som ihop med Berlin nu planerar för en tysk invasion av Finland, vilket på förslag ska inledas 8 september 1917.

Så börjar det så kallade frihetskriget. Med intriger och löften till Tyskland om att ställa upp med 200 officerare, 600 underofficerare och 75 000 fälttjänstdugliga soldater den dagen man invaderar Finland. Med bifall åt de tyska kraven, om att Finlands lagliga regering ska åsidosättas i de hemliga diskussionerna, så att aktivisterna blir den fördragslutande parten. När så Tyskland vill ha en "auktoritativ ledare" från Finland vid förhandlingsbordet, så är det heller ingen som ifrågasätter att tyskarna själva föreslår lämpliga kandidater.

Det är denna av utlandet beväpnade och finansierade aktiviströrelse som vid ett möte i maj 1917, i Stockholm, beordrar bildandet av skyddskårer i Österbotten. Förevändningen är att man måste skydda hembygden mot plundrande arbetslösa och ryska soldater. Det är denna rörelse som börjar beväpna sina styrkor långt innan de röda ens insett vad som är på gång och som diskuterar ett förbund med såväl Sverige som Tyskland. Kort och gott en verksamhet som till punkt och pricka inbegriper allt det man anklagar de röda för då man våren 1918 ställer dem mot väggen – fosterlandsförräderi.

I denna ljusskygga atmosfär föds Mexmontans arméplan. Ja, enligt dennes "stab" i Stockholm är Finland i stånd att utan överansträngning och i största hemlighet ställa upp en armé på 340 000 man. Detta i ett land utan värnplikt och där det för tillfället står mer än 100 000 ryska soldater. Ändå ska det dröja många månader innan aktivisterna hemma i Finland på allvar börjar ifrågasätta planerna. Så dags görs Mexmontan till ensam syndabock för den minutiöst genomarbetade men ack så genomförbara planen.

I och med inbördeskrigets slut i maj 1918 är det dags för de finska aktivisterna i Stockholm att avveckla verksamheten. Doktor Gummerus, spindel i nätet och den svenska högers profet i finska frågan, packar sina väskor för hemfärd. Gummerus, alias "Hellberg", har personligen tackat Aftonbladet, Svenska Dagbladet, Stockholms Dagblad med flera tidningar för gott samarbete. Han har även tagit avsked av sina svenska vänner: familjen Palme, ministrar, företagare och andra mer anonyma bidragsgivare i stadens finare kvarter.

Den verksamhet Gummerus styrt från Stockholm har inte varit blygsam. Han har initierat upprop bland kända svenskar, som Ellen Key, Selma Lagerlöf och Sven Hedin, och fått 65 000 svenska medborgare att underteckna kravet om vapensändningar till Finland. Att det på vissa håll flöt in fler namn än det fanns invånare på orten får ses som en plump i organisationsarbetet. Vidare har han ordnat bondedeputationer till statsministern, medborgardeputationer till kungahuset, tidningsmannadeputationer hit och proklamationer dit.

Att den svenska vänstern hotade med storstrejk – och även medborgarkrig – ifall Sverige tog aktiv del i inbördeskriget var bara att vänta. Men att landets regering lät sig påverkas är något Gummerus beklagar. Det hjälpte inte att man från finskt håll försäkrade, att om svenska arbetare ställde till med oroligheter på grund av vapensändningar till en laglig regering i nöd, så skulle de finska skyddskårerna gärna åta sig att slå ner protesterna. Sveriges regering avböjde erbjudandet.

Men trots att Gummerus inte riktigt, riktigt lyckats till hundra procent kan han inte annat än instämma i orden: "Det ska alltid med tacksamhet ihågkommas, att de finländska självständighetssträvandena under de första krigsåren i Sverige, inte minst från nationellt håll, rönt sitt starkaste och bästa understöd." För visst är det så, att utan svensk hjälp hade man inte lyckats kväsa de röda med en så resolut och järnhård hand. Det är som tysken hela tiden sagt: "Alles hängt von Schweden ab."

Doktor Gummerus, alias "Hellberg", kastar en sista blick i hallspeglern. Blicken möter ett ansikte med kraftiga hängpåsar under ögonen. Mustaschen är ansad, glasögonen putsade och hatten sitter på plats, döljande ett hårfäste som börjar högt uppe på skulten. Tiden i Stockholm har varit slitsam och nog ser han betydligt äldre ut än sina 42 år.

Tegnérgatan 48, tre trappor upp. Dörren med namnet Hellberg på skylten stängs för sista gången. En bil har budats för att ta bagaget till kajen för vidare färd med båt över Bottniska viken. Tja, på det stora hela är han ändå nöjd. På återseende Stockholm!

Till Finland!

”Ge mig tusen sådana män, och jag ska inom fjorton dagar ha rensat hela Finland.”

Den 50-årige översten Harald Hjalmarsson är en av de första svenska officerare som reser till Finland 1918. Den 13 februari sitter han på norrlandståget. I södra och mellersta Sverige har vintern redan börjat lämna plats för våren men där uppe i övre Norrland är kylan ännu bitande. På Stockholms Central har en stor avskedskommitté tagit farväl av de frivilliga. Bland annat har Aftonbladets chefredaktör Sohlman och direktör Sven Palme varit på plats. Den senare har en personlig orsak till sin närvaro då även Nils och Oscar Palme är med på samma tåg.

Samtalet under färden ”rörde sig mest om, hur tullen i Haparanda skulle göra med våra vapen”, berättar överste Hjalmarsson. En i hans resesällskap, den kände reseskildraren, greven och före detta diplomaten Birger Mörner, fyller i: ”Jag hade med min gamle vän Hjalmarsson avtalat, att vi gemensamt skulle avresa inom fyrtioåtta timmar. Mellantiden använde jag till insamlandet av gevär, revolverar och ammunition i hopp om att lyckas smugla dem ut över svenska gränsen.” När gruppen med frivilliga på morgonen ett och ett halvt dygn senare anländer till gränsen kan man lyckligt passera med sina vapen, utan trassel.

Även frivillige major Erik Grafström (i Finland titulerad överste) från artilleriet i Boden har framgång: ”Välvilliga tullmän blundade och jag smugglade över alltihop. Man ville inte se något. Men en hel lår hade de väl bort se!”

För andra går det inte lika lätt, även om det ordnar upp sig i slutändan. Den 27-årige löjtnanten Allan Winge, som till en början ska komma att kämpa ihop med bland andra Nils och Oscar Palme innan han utses till vice befälhavare över Svenska Brigaden, minns: ”Det enda intermezzot inträffade naturligtvis i den svenska tullen i Haparanda där vi berövades våra vapen och all ammunition. Frågan ställdes till oss, vad vi tänkt använda dem till. Det fanns ju endast ett svar, och det var att vi behövde dem i den frivilliga uppgift som vi åtagit oss. Tack vare vissa hemliga kanaler forslades dock våra vapen samt ammunition på natten över till Torneå, och så var vi åter beväpnade.”

Från Haparanda går färden med släde över den frusna älven till Torneå på den finska sidan och så vidare med tåg till de vitas högkvarter i Seinäjoki utanför Vasa. För Hjalmarssons del väntar här tilldelandet av chefskapet över en stridande enhet. Senare ska han utses till chef över Svenska Brigaden, med Allan Winge under sig som vice befälhavare.

Formaliteter som avsked ur svensk krigstjänst, pass med mera har för officerarna på tåget inte rönt några problem. Ekiperingen lika lite: ”Den personliga fältutrustningen har ju varje svensk officer alltid tillreds, och det enda, som nu behövdes, var att sprätta bort de militära kännetecknen på den grå uniformen för att på så sätt ’civilisera’ den”, berättar Hjalmarsson.

Väl framme hos de vita bevittnar Hjalmarsson behovet av vapen och ammunition och sänder tillsammans med Birger Mörner ett telegram till Aftonbladet med uppmaningen att man i Sverige ska verka för vapensändningar: ”När det är mordbrand i grannens gård går det inte att sitta som överksam åskådare”, uttrycker de sig.

Nils och Oscar Palme har samma dag som tåget avgår undertecknat ett kontrakt med de finska vitas chargé d'affaires i Stockholm, löpande fram till sista juli och som ger dem 300 finska mark i månadslön. Därtill månadsvis 450 kronor insatt på svensk bank, fri resa, 600 kronor i ekiperingsbidrag samt en invaliditetsförsäkring. Höga befäl som Hjalmarsson förhandlar till sig ännu större belopp.

Lockade av de förmånliga villkoren är det många lycksökare som skriver in sig i den finska vita armén och i Svenska Brigadens rullor. För en sergeant eller furir som skriver på för

brigaden erbjuds 300 kronor i månaden i sold, vilket insätts på bank i Sverige. Summan motsvarar ungefär vad två välbetalda yrkesarbetare i Sverige tjänar. Utöver det utbetalas 200 finska mark per månad i Finland. För korpraler, vice korpraler och meniga är summan 75 svenska kronor i månaden samt 10 mark om dagen. Fri kost och logi garanteras. Även en stor summa pengar för ekipering tilldelas innan man far iväg. Brigadens uniform är tillsvidare en enkel, mörk sportkostym och marschkängor samt ett blågult band om armen. Vad man utöver lönen kan stjäla och plundra ihop i det krigshärjade Finland beror på personlig framåtanda. Därtill erbjuds man en mycket förmånlig dödsfallsförsäkring på 5 000 kronor i ett engångsbelopp, om olyckan skulle vara framme.

Den svenska arbetarrörelsens kampanj mot värvningen av frivilliga till Svenska Brigaden lägger dock hinder i vägen och istället för "ärbara män" fylls luckorna vartefter mer av "slödder, kronvrak och lustmördare", som man uttrycker det i arbetarled. Ja, här är en salig blandning av blåögda idealister, socialisthatare, militärer som vill göra Finland svenskt och individer som vill få utlopp för sina sjuka böjelser. Det vädras hjältedåd, blod och äventyr!

När ett brev kommer till brigadens värvningsbyrå, med förfrågan vad som gäller för att få bli värvad, låter det inte sällan som det från 35-årige Dagobert Holm, importör från Malmö, som skriver att "inga hinder möter mig att utstå vilka strapatser som helst". I ett senare brev tillägger han: "Till Er ytterligare ledning har jag äran att meddela att det inte är första gången jag luktat krut."

"Det material, som togs in i Brigaden, har ofta klandrats och ofta med rätta", tvingas den som organiserar Svenska Brigadens värvningsbyrå i Stockholm konstatera, skriver doktor Gustaf Hallström. Han fortsätter: "Alldeles säkert utgjordes en stor procent (...) av folk som var en smula lösa i köttet, för att inte tala om anden." Men trots att man här på byrån i Stockholm gör en kraftig gallring av de sökande hörs efter en tid från brigadledningen i Finland, att man inte önskar fler "könssjuka, blinda, lytta och lungsiktpatienter i sista stadiet till Brigaden".

Frivillige Calle Dillner skriver hem till Sverige: "Säg åt Finlands Vänner att för jösse namn inte skicka hit allt gatudrägg som finns i Stockholm. Förbannade ordning. (...) Ska här utbildas en massa halvidioter till att bilda en svensk brigad? (...) Dra så långt åt helsike med Finlands Vänner i Stockholm."

Enligt vänstersocialisten Ture Nerman beräknas var femte inom brigaden ha ett kriminellt förflutet. Han förmedlar även ryktet, att när representanter för Finlands Vänner får audiens hos Hans Majestät Konungen passar man på att söka utverka att de militärer som sitter fängslade för militära eller civila brott ska erbjudas amnesti, utifall att de söker sig till Svenska Brigaden. Allt för att underlätta värvningen.

En före detta korpral i brigaden är tidigare dömd till straffarbete för stöld ihop med en prostituerad. En annan, också han tidigare fängelsekund, har för ovana att gå till pantbanken med arbetskamraternas kläder. En tredje har suttit inne i sammanlagt nio år för bland annat stöld och rån. Andra är notoriska svartfötter – "arbetsvilliga vid konflikter" – och har många gånger kommit i handgemäng med strejkande arbetare.

När Svenska Brigaden i maj 1918 återvänder till Sverige häktas en fanjunkare Pettersson, dagarna efter det att han leder en brigadavdelnings ståtliga marsch genom Göteborg, för förskingring, förfalskning och bedrägeri. Strax därpå grips i samma stad frivillige handelsbiträde K.E. Sjöberg, även han för bedrägeri. I Falun fängslas en brigadör för våldtäkt och förfalskning. En fanjunkare Pettersson anhålls i Uddevalla i juni för förskingring av anförtrodda medel. Samma månad ertappas i huvudstaden en brigadist Julin med en stulen guldbörs, vilken han söker belåna på pantbanken. I Eslöv häktas månaden därpå Oskar Olsson,

vilken avvikit från Svenska Brigaden i Finland med 1 200 stulna kronor på fickan. Dessförinnan har frivillige A.F. Fjellner försvunnit med 10 000 kronor, vilka han gör ett tappert försök att suppa upp istället för att köpa vapen som det var ämnat. Listan kan göras lång.

Ja, nog är det en skön samling herrar som samlas under brigadens fana. "Tyvärr tycks det vara så att en och annan av dem, som gått in i Svenska Brigaden, haft sina orsaker att skudda Sveriges stoft under sina fötter", anser en värvare i Gävle.

Följdproblemet är bara det, att ingen officer med självaktning vill leda den ligisthop som brigaden är på väg att utvecklas till. Man tvingas därför till en nödlösning och väljer en artillerikaptan Hjalmar Frisell i reserven som brigadchef. En man som sägs ägna sitt största intresse åt kammaren och spegeln.

Redan i Torneå möter de frivilliga svenskarna kriget i form av marscherande skyddskårister på gatorna. Åldrade män med av arbete krökta ryggar vid sidan om ynglingar i 15-årsåldern, knappt längre än sina gevär. En del förfasar sig över att så små gossar ska dras med i kriget, andra, såsom svenske översten Erik Grafström, är av annan åsikt: "Sannerligen blev icke under krigets hårda skola dessa skolpojkar på kort tid mognade män."

I Torneå är det många svenskar som nyfiket tar en titt på ett femtiotal av stadens röda som fängslats i väntan på besked om frigivning, internering eller avrättning. Som en extra krydda i förödmjukelsen är de inlåsta i arbetarföreningens hus, där de tidigare "tillsammans med de ryska soldaterna överlagt om åtgärder för att förråda sitt land." Nu sitter de där, "dolska och otrevliga" och kastar "hånfulla, illvilliga blickar" på svenskarna som kikar in i salen. Ur en dörröppning sticker en kulspruta fram, färdig för aktion ifall någon röding skulle få för sig något.

I stadens garnison kurer 350 fängslade ryssar, dit den 36-årige svenske kaptanen Nils Wickström vandrar för att få sina fördomar bekräftade: "I samma rum, i vilket de åt, drack och sov, hade de inrättat avträdet genom att hugga hål i golvet, och detta av ren lättja och brist på allra enklaste renlighetsbegrepp. Under sådana förhållanden ligger den tanken i varje fall nära till hands, att de fångar, vi såg, mådde fullständigt väl i sitt vämjeliga fängelse."

Men färden bär vidare söderut för de frivilliga till Uleåborg där flera med marken jämnade bostadskvarter vittnar om hårda strider mellan röda, ryssar och vita. Även här sitter ryska soldater och röda inspärrade. De ryska officerarna däremot har lämnats i fred och bor kvar i sina lägenheter. De är inte ens avväpnade, berättar ett svenskt befäl.

Sakta, sakta växer brigaden i väntan på fler frivilliga. Manskaper är förlagda i en nybyggd skola, vackert belägen vid en vik på cirka 20 minuters promenadavstånd från Uleåborgs centrum, medan officerarna är inhysta på hotell, pensionat och hos stadens herrskap. Officersmiddagarna, bekostade av finska staten, intas på Societetshuset och uniformen tvättas och stryks av tjänstefolk. "Att det i det svältande Finland fanns tillgång på sådana godsaker som smör, ost, kaffe, te och öl!", hörs det från en som här hugger in med frisk aptit.

Men då bara ett fåtal nykomlingar dyker upp per dag är det för många en smärre chock när det uppdagas, att det inte är tusenden, utan blott ett par hundra frivilliga, som ännu anlant. "Men varför kommer ej alla svenskar?" undrar brigadist Bengt Svedmark i ett brev hem till sin mor.

Ett oväntat problem är de från arbetarhåll utsända agitatorer som dyker upp på tåget från Stockholm till Haparanda och vädjar, argumenterar och till och med erbjuder respengar åt dem som vänder hemåt igen. När argumenten tryter vankas emellanåt stryk från valkiga arbetarnävar.

I ett brev avsänt från Uleåborg den 23 mars till "Bästa faster" skriver brigadist Fritz Pehrsson: "Resan gick bra ända upp till Boden där blev vi överfallna av syndikalister som kom upp på tåget och kastade utav en del av pojkarna."

Ett kvinnligt ögonvittne som reser till Finland för att hjälpa de vita bekräftar: "I Haparanda vände två så kallade frivilliga som var med på tåget söderifrån om hem igen tack vare att de på tåget fått stryk (...) och tyckte att de redan fått nog." Även nämnde kapten Wickström bevittnar en liknande händelse utan att själv ingripa, men hans slutsats är: "Varken Finland eller Brigaden förlorade något därpå, ty de, som svek, utgjordes, så vitt jag kunde bedöma, av odågor och opålitligt folk, och sålunda gjorde 'sossarna', sig själva ovetande, oss en stor tjänst."

I instruktionen till reseledarna, vilka följer med de frivilliga från Stockholm och andra städer upp till Haparanda, heter det att man måste förhindra att de frivilliga inlåter sig i samtal med personer som misstänks "agitera i skadligt syfte" under resan.

I Boden spärrar polismyndigheterna av området kring järnvägsstationen för att förhindra trakasserier gentemot de frivilliga från den rött färgade befolkningen i Norrbotten. "Hatet tog sig stundom uttryck i spottande och andra primitiva former." Men inte ens avspärningar hjälper. Vid ett tillfälle lockas några frivilliga med till Folkets Hus, där de sedan hålls inspärrade. "Sju man av de som reste i torsdags har av pöbeln i Boden hindrats fortsätta", heter det i ett telegram den 18 mars till Finlands Vänner i Stockholm. Den 22 mars meddelas att ytterligare 7 man övertalats av ungsocialister att avbryta sin resa till Finland. Den 5 april noteras: "5 man förlorade i Boden." Fem dagar senare heter det: "I dag smet 6 man i Haparanda." På en odaterad lista över avvikande mellan Boden och Haparanda återfinns 20 namn, samtliga arbetare. Åtskilliga andra har "på grund av opålitlighet, oduglighet eller sjukdom vänt om eller återskickats från Haparanda".

Faktum är att i Finlands Vänners kartotek över svenska män som anmäler sig för krigstjänst i Finland återfinns cirka 1 300 namn. Ändå tycks inte fler än drygt 560 svenskar vara på plats i Finland. Resten försvinner någonstans på vägen.

En hel del som anmäler sig till brigaden är bara ute efter dagtraktamentet, ekiperingsersättningen samt respengarna, för att sedan aldrig mer visa sig igen. Allt som allt kan det bli uppemot 450 kronor. Nummer 874 Erik Larsson, 912 Emil Mörk och flera med dem ska efter att ha fått ut sitt förskott i Sverige vägrat åka. Då verksamheten är olaglig är det heller ingen större risk att Finlands Vänner anmäler bedragaren för polisen. Andra vänder om så fort de kommer fram till destinationsorten i Finland, skrämde av vad de ser, eller sänds hem som odugliga på grund av sjukdom, av skäl som en allt för utpräglad kriminell fysiologi och så vidare.

Ovanpå allt detta ska en del av de anlända frivilliga komma att misstänkas för att vara röda. Den 17 mars hålls i Uleåborg förhör med Sven Einar Nilsson, som påstås bedriva agitation för de rödas räkning. Per Ruben Lindgren sitter arresterad i 11 dygn, tillsammans med hundratals fångna rödgardister och under återkommande hot om avrättning, innan han sänds hem som "rödspion". Den 2 april skickas ytterligare fyra "i politiskt avseende opålitliga" svenskar hem. Stockholms Dagblad skriver den 15 mars om en svensk frivillig som ertappats med en "helvetesmaskin" hos Svenska Brigaden: "Säkerligen har processen med honom gjorts kort." Två veckor senare meddelar Folkets Dagblad Politiken att enligt ögonvittnen har en brigadist avrättats i Uleåborg.

Många av de frivilliga är högst ovetande om vad de egentligen ger sig in på. Finlands Vänners värvare i Gävleborgs län, Nils Mellin, väcker ont blod i arbetarkretsar då han inriktar sig på att mot löftet om god ersättning försöka få arbetslösa att signera det minst sagt

anmärkningsvärda kontraktet: "Undertecknad förbinder sig härmed att enligt avtal med Nils Mellin Bollnäs bege mig till Haparanda. Skulle jag mot förmodan lämna tåget, godtager jag härmed alla de åtgärder Nils Mellin eller hans ombud finner för gott att vidta." Vad är det för åtgärder som kan komma ifråga? Till sin hjälp har Mellin provinsläkaren Beckman i Hudiksvall, som skriver ut friskintyg på löpande band: "Per Ragnar Holst från Sundsvall, född den 11 maj 1892, som jag denna dag undersökt, är frisk och till krigstjänst duglig."

Nils Palmes storebror Olof, som också han anländer hit till Uleåborg, skriver såsom korrespondent åt Stockholms Dagblad den 10 mars: "Vi är alla drivna hit av samma stora hänförelse, att på det enda sätt, som gäller och som duger, bidra till att avtvå den vanära som nu vidlåter det svenska namnet. Vi vet alla, att det är Sveriges egen kamp som förs i Finland, kampen om vår uråldriga svenska odlings bestånd."

Man får nu inte blanda ihop korten och tro att Olof Palme kämpar för ett självständigt Finland. Nej, det anser han vara det absolut sämsta alternativet. Till dem som hävdar något dylikt säger han: "De vet inte, att i ett oavhängigt Finland går den svenska odlingen mot säker undergång. Den finska stammen skulle, fullständigt övermäktig som den är, ej längre tåla något svenskt i Finland. I var finne göms, trots seklers odling, en bit barbar, som ännu länge tarvar, liksom hitintills, vård och tuktan." Det bästa för Finland, menar han, är att Sverige styr landet. Endast på så sätt kan vi svenskar inta "den ledarplats, som vår historia och vår folkstams antal ger oss". Finland ska tillfalla Sverige som "segerlön" efter det att Ryssland kuvats på slagfältet. Dessa tankar är Olof Palme inte ensam om. Högerdebattören Sven Hedin är bara en i mängden som ger sin uppbackning åt dessa uttalanden i sin bok Sveriges öde.

Efter ett upprop i svensk högerpress, riktat till "våra landsmän och bröder inom alla klasser och stånd", undertecknat av bland andra Olof Palme, ökar anslutningen något. Vissa dagar kommer uppemot 40 frivilliga travande över gränsen i norr. Men vilket manskap! Minderåriga pojkar som rymt från skolan, "gubbar" i 50-årsåldern, lycksökare, äventyrare, befäl som hamnat i reserven och folk som aldrig tidigare fattat ett vapen, varvat med yrkesmilitärer som vill pröva sina yrkeskunskaper på finska arbetare.

Medelåldern är runt 26 år. Den yngste, 14-åriga Karl Ragnar Öhnell, reser till Finland på egen bekostnad och placeras i depån "för hjälp vartill han kan användas". Nära hälften kommer från Stockholmsområdet och var femte frivillig uppger sig vara arbetare. Bland övriga yrkesgrupper återfinns 2 fabriker, 25 affärsmän, 16 poliser, 11 ingenjörer och 66 bank- och kontorsanställda. Vad brigadens arbetare beträffar visar det sig vid närmare granskning att merparten av dem dock har ett militärt förflutet. "Har 1910-1915 varit anställd vid Göta Livgarde som korpral", skriver arbetaren Axel Ericsson från Oskarshamn då han söker inträde i brigaden. Andra har uppemot tio års anställning inom det militära bakom sig och många har definitivt slutat inom det militära mot sin egen vilja. Kristider, besparingar inom det militära och hög arbetslöshet medför att de i brist på annat får hanka sig fram på vad som erbjuds. En rimlig gissning är att på sin höjd var tionde frivillig är arbetare i egentlig betydelse. Till samma siffra kommer Svenska Brigadens officiella skildrare, doktor Axel Boëthius.

Oavsett Svenska Brigadens sammansättning är det svenska deltagandet i Finland 1918 ändå den största och mest avgörande frivilliga insatsen i strid på mer än hundra år. Man kan skratta åt menige man inom brigaden men knappast åt de yrkesofficerare som ställer sitt kunnande åt de vitas armé. Trots allt är Svenska Brigaden, militärt sett, ett "elitförband", då hälften av mannarna utgörs av befäl. Bara drygt 15 procent saknar helt militär utbildning. Jämför det med de röda, där i stort sett ingen tidigare hållit i ett gevär.

Men åter till Uleåborg, där en av de först anlända frivilliga är poeten och revy författaren Walther Hülphers, nummer 7 i brigadens rulla. 46 år fyllda och med tre barn och fru hemma i

Trosa. Walther var en gång närstående socialdemokratin och arbetarrörelsen men rimmar numera hellre fosterlandet och Svenska Brigaden till ära:

Vikingaättlingar, ständigt desamma
hjärtan som tändas, låga och flamma

Trots att Walther Hülphers aldrig kommer att ta del i några strider, han är alltid sjuk då det smäller, har han en förmåga att skriva som om han kämpar där striden står som hetast – det tycks ligga till grund för hans senare erhållna tapperhetsmedalj. I efterhand förklarar han varför han kommit hit till Finland: "Ty för Sverige var det dock ytterst och sist vi kämpade där ute. Där, om aldrig förr, var vi i hjärtan och tankar dess söner."

Veckorna som går fylls med exercis, mer sällan med utbildning i strid. "Ingen tycktes tänka på att vi behövde lära oss att ta betäckning, utnyttja terrängen eller ordna förbindelser", reflekterar menige Conrad Carlsson. Bland befälen, som lever ett lättjefullt liv här i Uleåborg med sprit och en välfylld mage, sprids ryktet om att kriget snart är slut. Ska man inte få vara med? Men så snart nyheten om att Tammerfors ska stormas utbryter jubel när svenskarna får höra att de är kallade. På Societetshuset samma afton råder en feststämning utan like. Walther Hülphers deklamerar dikter, tal hålls av representanter för stadens societet och det hurras för Svenska Brigaden, dess chef Frisell och för Finland. Nu ska här visas hur vikingaättlingar kämpar!

Tidigt den 26 mars avgår tåget i riktning Tammerfors, åtföljt av toner från hornmusik, doften av cigarr från avskedskommittén, vinkande damers parfym och inalles 340 brigadjärer ombord. "En av kamraterna tar upp ett leve för förståelsens och hjärtanas svenskfinska förbund, som besvaras med månghundra stämmigt hurra." Så rycker det till i vagnarna och sakta glider tåget ut från stationen. "Då stiger ur vagnarna jublet, leveropen, sången till ett härskri." Befälen reser i förstaklassvagnar och menige man i godsfinikor. Brigadjär Folke Westin minns resan mot fronten fylld av ungdomlig glädje: "I vår vagn hade vi kommit riktigt i hurratagen. Vi hurrade för stugor, för träd, för buskar, för telefonstolpar och för allt som ögat såg." Ut över frusna sjöar, snöklädda åkrar och dunkla skogsbryn tränger ljudet av skratt och sång: "Lägg dina sorger i en gammal säck." Tammerfors är sedan två dagar omringat av de vita och väntar nu bara på att slutligen kuvas.

Det hurras när tåget avgår och det hurras på varje station där man gör uppehåll, längs hela den långa resan söderut. Av Uleåborgs societetsdamer har brigaden förärats en fana och en egen musikkår har man givetvis, vilken gång på gång får spela den nykomponerade Brigadmarschen. I synnerhet i de svensktalande bygder som passeras gläds mången aktad samhällsmedborgare över synen av svenska soldater som för första gången på över hundra år trampar finsk mark. Inte att undra över att mer än ett öga är vått.

Dagen därpå, på eftermiddagen den 27:e mars, rullar tåget in på Kangasala station några mil öster om Tammerfors, allt under "dånande fosterländska sånger och jubel". Kamplusten är inte att ta miste på och förhoppningar hyses om att man är med i striden innan kvällningen. Walther Hülphers, som inspireras av kämpaandan, filar på texten till Svenska Brigadens marsch:

Och stupa vi på blodad bana,
skall ryktet pränta våra namn
på nya tiders segerfana,
då blir oss gott i dödens famn

Men tvärt klipps de glada hurraropen av inför den syn som visar sig här på Kangasala station.

Gott i dödens famn? Här anländer den ena släden efter den andra med män som nyligen omfamnats av döden. Det ser inte särdeles hjältemodigt ut. De svenska brigadisterna tystnar och glör med vidöppna ögon på såväl sårade som avlidna, vilka körts hit från striderna i Lempäälä, någon mil härifrån och mer söder om Tammerfors. Det är ingen vacker eller heroisk syn med en likhög som bara växer. Därtill rullar ett sanitetståg in på stationen: "Till detta var kopplat en rad godsfinckor, vari låg lik uppstaplade på varandra, direktuppsamlade från slagfältet." Några av svenskarna gör raskt upp sitt testamente, andra byter adresser och värdesaker med kamraterna. Bara utifall att ...

En brigadör, som anlant till Finland ihop med sina två söner, ber om att få resa hem igen, då han inte trott "att det kunde bli så farligt att delta i Finlandskriget". Han får till svar ett skratt från officerarna och frågan om han väntat sig någon slags turistresa? Andra håller god min och kräver högljutt att snarast få komma till fronten.

17-årige Gert Petersson skriver från Kangasala på vuxet manér hem till sin syster: "Vi bor 20 man i en sådan där godsfincka och har trevligt på alla sätt. (...) För att vara uppriktig, ska jag omtala, att Svenska Brigaden, för att den är så väl övad, kommer att sättas in på de hetaste ställena, och rödgardisterna väntar oss med förbittring. (...) I morgon bitti går det till storms med fälld bajonett." Vid samma tidpunkt dagen därpå är Gert Petersson död.

Svenska Dagbladets krigskorrespondent Ernst Klein är på plats här i Kangasala när tåget rullar in och vittnar om reaktionen då svenskarna nu för första gången hör de entonigt hackande kulsprutorna och dånet av artilleri, varav några av kanonerna som är med i leken där borta i Lämpäälä lyder under Nils Palme. "De syntes inte alls ha fattat vad de gick till", menar Klein efter att ha samtalat med flera av brigadisterna. "Oftast, när man förde striderna på tal, hörde man dem med tillförsikt yttra: de röda kan ju inte skjuta!"

Modet stärks emellertid hos de nedstämde då Mannerheim i egen hög person infinner sig i Kangasala med sin svit för att visitera brigaden som står uppställd i kolonnlinje bakom stationshuset, med sin fladdrande fana mitt för fronten och den egna orkestern tutande vid högra flygeln. Den vite befälhavaren inleder med ett "goddag, svenska kamrater", med blicken fastfrusen vid några civilklädda svenskar som just anlant och nu står i någon slags improviserad givakt längst bak i ledet. Med sina 194 centimeter ovan jord är den 50 år fyllda, aristokratiskt finlemmade generalen nära ett huvud högre än de flesta andra.

Så fortsätter Mannerheim med väl valda ord om vapenbrödraskap och de band från urminnes tid som åter knyts mellan svensk och finne. I svenska tidningar påstås det att brigaden är "avsett att anlitas vid utförandet av särskilt svåra uppdrag". Men man lurar inte en tsarens general. Han vet vad det är för ett slags folk han har framför sig, även om de kallas "Sveriges bästa söner". Brigadchef Frisell svarar på komplimangerna med att ställa sin trupp till generalens förfogande och leder avslutningsvis brigadens fyrfaldiga leve för det vita Finland, vilket ekar ut över nejden. Då Mannerheim och hans officerskollegor i gengäld ska hurra för det gamla Sveriges söner blir det inte fullt lika rungande, då, förutom generalen och hans stab, bara en mindre publik bestående av ett par snoriga byungar, en tandlös gubbe, fyra köksflickor och några gummor i huckle infunnit sig.

Hedrande för brigaden är i alla fall att Mannerheim på stående fot utser ett av kompanierna till sin personliga livvakt. Vad svenskarna däremot inte vet är att generalen fruktar en kupp från egna officerare, de i Tyskland utbildade jägarna, som rasar över att Tammerfors ännu inte fallit såsom planerat. Misslyckandet skylls på Mannerheim, vilken nu fruktar för sitt liv. Finska soldater vågar han inte lita på och här kommer så tvättäkta svenskar som en skänk från ovan.

Bland brigadens män är förklaringen att generalens stab måste skyddas mot en röd tjuvliga som härjar i trakten.

Skärtorsdagen den 28 mars vaknar de två återstående kompanierna till det avlägsna ljudet av striderna från Tammerfors. Man befinner sig en dryg halvmil öster om staden, vid Vehmais station, dit man kvällen innan har anlänt med tåg från Kangasala. Vädret är klart och bitande kallt och klockan ännu bara fem när reveljen går. Det är få som kunnat sova ostört, om ens alls där man legat och huttrat på det kalla golvet i tåget och lyssnat till stridslarmet hela natten. En del av bullret är de rödas välkomsthälsningar till arbetarstaden Tammerfors. I en närbelägen bondgård serveras rågmjölgröt och smörgås, vilket de flesta äter med god aptit. Andra får inte ner en tugga. Den höga stämningen är som bortblåst och mer än en mumlar tyst en bön till Fader Vår.

”Nu har det kommit en helt ny spänning över dem”, berättar journalisten Ernst Klein, som följt med brigaden hit till Vehmais. ”Nattens köld och tystnaden låg mellan gårdagens muntra tågresa och denna glasklara, frostiga marsmorgon, då mängdens öde stod på sitt yttersta. Och på avstånd brusade striden som larmet från en oerhörd gruva, där kulsprutor borrhade och kanoner oavbrutet sprängde ur, oavbrutet, med fanatiskt uppdriven flit och arbetsiver. In i den gruvan skulle de.” Det är nu det ska ske. Det är nu svensken ska visa sin oöverbinnerlighet på slagfältet.

Alldeles intill stadsgränsen öster om Tammerfors ligger travbanan vid Kalevankangas, hippodromen även kallad. Hit är brigaden beordrad att ta sig, som första etappmål, fram till ett högt staket som omgärdar kapplöpningsbanan och varifrån Tammerfors många fabriksskorstenar och kyrkspiror skymtar bakom dimma och brandrök. Här ska svenskarna sättas in som förstärkning åt gruppen Wetzter. Så nära, bara ett par kilometer härifrån Vehmais – och ändå så långt bort – hägrar målet.

Det huttras i den kyliga morgontimmen men snart ska man få upp värmen av den 20 minuter långa marschen mot samlingsplatsen. Många brigadister svär över den tunga ränseln som är fylld till brädden av kläder, tobak, böcker – och en och annan flaska. I Uleåborg behövde man aldrig träna med full packning och nu är det minsann till att bära, knorras det i ledet. Därtill har gevären delats ut och så patroner och brödstycken som stoppas i fickorna innan marschorder ges: Brigaden ska infinna sig vid Messukylä kyrka 07.00.

”Jag följde brigaden ett stycke fram mot Messuby”, skriver krigsreporter Klein. ”Sedan försvann den bakom höjderna, och vad som skedde därborta, därom berättade endast kulsprutornas förbittrade brak och gevärseldens smattrande.”

På den del av slagfältet där brigaden ska sättas in väntar de röda nergrävda längs en hög grusås med branta slänter. De har legat i kylan och väntat hela natten, liksom nätterna före det. Här har de vita dagarna innan mött ett segt motstånd med välriktat artilleri och effektiv maskingevärseld, rent av korseld från åsen och en sex våningar hög skolbyggnad i sten. Men för stunden räknas detta som en lugn och mer eller mindre betydelselös del av fronten.

Under fullständig tystnad marscherar brigaden uppför backen till Messukylä by, där spåren av strider visar sig i form av förvridna och massakrerade rödgardister. ”Vid vart tionde eller femtonde steg var snögropar, i de flesta lik, stelnade i det sista ögonblickets vanmäktiga skräck eller tanke på försvar. Gulbleka, orakade, vilda ansikten, bultiga grå kläder, de flesta utan skor.” Därtill sårade vita som för egen maskin eller uppslängda på en släde tar sig bort från fronten, i skogen avbrutna trädstammar och längs vägen hoptrasslade telegraftrådar.

Det bubblar i magen, det man ätit vill ut både fram och bak, halsen bränner och tungan smakar lik. Några ställer sig på alla fyra och kastar upp. Det hjälper inte att stirra rakt ner i backen då lukten av förruttnelse är minst lika plågsam som anblicken av de döda röda med

tumslång skäggväxt och gula tänder som lyser i ett djävulgrin. Och så ljudet av krevader och kulsprutesmatter, ständigt närvarande. Närmare och närmare. Varje gång det smäller till i närheten är det några som kastar sig platt till marken. Frukten har tagit överhanden och hur karsk och rå jargongen än varit för bara några timmar sedan är det i denna stund ingen som hånar dem som låter sig skrämmas. "Alla lustigkurrars speglosor hade tagit slut", minns brigadist Olof Sjöstrand. Man vet att spara på spydigheterna till ett bättre tillfälle.

Svenskarnas insats för Finlands frihet börjar så fel det någonsin kan bli. Strax före stormningen, vilken sker över ett drygt en kilometer brett och öppet fält, beordras brigadchef Frisell till bataljonskommandot. De vitas arméledning tycks i sista stund ha kommit till insikt om hans oduglighet. Istället utses andra kompaniets chef, löjtnant Bennich-Björkman, till befäl i strid. Rekognosceringen av fältet som brigaden ska storma över går till så att två befäl tar en promenad på omkring hundra steg tillbaka, till en kulle bakom den plats där brigaden befinner sig.

Men det är inte allt. Maskingevärsplutonen får nu för första gången ut sitt vapen, en kulspruta, vilket man inte ens hinner provskjuta. I Uleåborg har man bara tränat med en träattrapp och givetvis strejkar detta äkta exemplar när man väl ska ge eld på slagfältet. Löjtnant Folke Westin skildrar det hela med orden: "För oss på kulsprutorna blev dagen ingen klang och jubeldag; det gick sakta för oss, hjulen sjönk ner i den lösa snön, sprutan fungerade inte, vi utsattes för eld och måste vända." Vad skidplutonen beträffar är bland annat skidorna försvunna.

Några första förband delas inte heller ut före striden. Bara den som enbart med sina händer försökt hindra blodet från att spruta från en avsliten åder på en skottskadad kamrat vet vad vanmakt i det läget vill säga. Senare spekuleras det i om missödena som radar upp sig beror på att finnarna vill ge svenskarna en knäpp på näsan. Men frågan är om det inte är svenskarnas egen överlägsna attityd som är främsta orsaken till vad som ska följa?

Klockan 08.00 ges order om anfall och en timme senare ger sig cirka 250 brigadister iväg i en lång anfallskedja över det öppna fältet. Trumpeten ljuder: Till attack! "Oförskräckt skedde anfallet så som det anstår en god, välövd trupp". Befälen håller hårt på formationen och springer smågrälände omkring och tjarar om rättning i ledet och att luckorna blir för stora. Till höger och vänster rasar strider där vita jägartrupper rycker fram och drygt en kilometer framför sig har brigaden de rödas försvarspositioner.

Efteråt ska många försöka ge sig på att berätta om vad som nu inträffar. Den rikssvenske översten Ernst Linder ska kalla den skärseld som brigaden här hamnar i för "kanske en bland frihetskrigets hårdaste". Han skriver: "Den orientering bataljonen fick, torde ha varit oklar, ty missuppfattningen gjorde sig gällande om huruvida skogsåsen norr om järnvägen var i egna eller fiendens händer. Bataljonen framgick nu i raskt tempo genom sänkan norr om åsen med ryska kasernerna som anfallsmål och blev härvid utsatt för flankerande kulspruteeld från skogsåsen. Jägarna, som skulle ta denna, var nämligen efter."

Menige brigadpoet Walther Hülphers ger en liknande version: "Det visade sig dock snart att orienteringen är mer än felaktig. Brigaden erhöll, utom fronteld, plötsligt överraskande flankeld från terräng, som borde vara besatt av vita trupper. Dessa hade sålunda inte gått fram. Fienden låg i väl skyddade ställningar med kulsprutor och infanteri. Elden blev hart när omöjlig."

Men såväl Linder som Hülphers döljer hur det egentligen förhåller sig. För visst har de vita trupperna på bägge sidor om brigaden gått fram och den plötsliga flankelden kommer också härifrån. Såväl vita som röda skjuter på svenskarna som faller som kägglor. Man kom "i förbifarten att beskutas av den egna sidans jägarregemente", som någon försiktigt uttrycker

det. Svenske officeren Lennart von Heijne summerar: "Brigaden gick oförskräckt till anfall, hejdades och hade på ett par timmar förlorat cirka 15 procent av sin styrka, bland andra bataljonschefen löjtnant Bennich-Björkman."

Ja, där stupar det nyvalda befälet av ett skott i halsen. Det sker när Bennich-Björkman, överraskad av kulspruteeld från en kulle på 200 meters avstånd, ropar till två karlar som åtföljer honom: "Vi tar väl kulsprutan. Bajonett på!" Löjtnanten segnar ned i samma ögonblick som han ställer sig upp. "Brigaden hade förlorat en sällsynt plikttrogen, tapper och rådig officer" heter det i en nekrolog.

Att storma en kulspruta, tvärs över ett brett fält med djup skarsnö, är måhända tecken på plikttrogenhet men knappast bevis på förnuft.

Skogselev Harald Strand stupar av en kula genom högra ögat. Omyndige ingenjör Gustav Romare, som rest till Finland utan föräldrarnas tillåtelse, möter döden sedan en projektil trängt in i låret och vidare in i bukhålan. Motorman Östling får en kula i pannan, vilken passerar ut genom nacken. Hovmästare Hjalmar Westling träffas också han i huvudet men avlider först på sjukhuset. Även trädgårdselev Schleppe, handelsresande Persson, skolelev Gert Petersson samt ett antal yrkesmilitärer stupar.

Situationen förvåras av att förbindelserna mellan de två kompanierna inte fungerar, inte mellan staben och de stridande mannarna och inte heller mellan svenskarna och de finska vita trupperna på flankerna. Inte hjälper det att rapportkarl Olof Palme springer med order, kontraorder, böner och vädjanden. Hans entusiasm är det dock inget fel på och två dagar senare skriver han hem: "Våra pojkar slogs som lejon och gick fram i kulregnet med fullkomligt lugn. Kamraterna föll utan ljud vid min sida. Att jag själv lever, är ett under."

En stor del av dem i Svenska Brigaden som dör vid Messukylä faller för vita kulor och dess insats på slagfältet har varit mer till besvär än till nytta. Men till stugorna i Sverige skickas käcka rapporter: "Här mötte oss fullständigt rasande kulspruteeld från de barrskogsbevuxna höjderna och rysskasernerna. Karlarna faller till höger och vänster. Inte ett klagorop, blott lugna sturska miner." En 16-årig pojke påstås utbrista något om "dåligt tyg i den här rocken", då han får en kula genom lungan. En aldrig slocknande offensivanda genomsyrar männen, heter det från dem som väljer att beskriva brigadens misslyckade insats som ett hjältedåd.

En av de få kritiska rösterna i sammanhanget är tidigare nämnda kapten Nils Wickström, som för befälet över brigadens första kompani. "Som det nu var blev operationen på det stora hela taget ett slag i luften", hävdar denne. Han fortsätter: "Och så skickas vi till en plats, där det var högst osannolikt, att vi skulle göra någon nytta, eller att många skulle komma levande tillbaka, sålunda löpande risken att på en gång uppoffra hela Brigaden och – för vad?" En major Malmberg, vilken deltar i striderna till höger om brigaden, väljer mer förmildrande ordalag: "Deras anfall ser sakligt sett inte ut att ha fått någonting till stånd annat än förluster och ära."

När svenskarna når travbanan sker så nästa misstag, då de slår upp ett hål i det höga staketet för att ta sig igenom. Man står där i en prydlig klunga i väntan på sin tur att krypa genom hålet och blir på så sätt en ypperlig måltavla för de röda. Under de åtta timmar som svenskarna deltar i strid under skärtorsdagen hinner tolv dö direkt på slagfältet och ett fyrtiotal såras, sju så svårt att de strax därefter dör. Som helhet stupar och såras denna dag nära 1 000 vita här vid Tammerfors östra utkanter. Och ändå håller den röda staden stånd.

Löjtnant Folke Westin, tillhörande kulspruteplutonen som vänt om på slagfältet, sitter bakom fronten och filosoferar över "den grå himlen, den bitande blåsten och de skäggstubbiga rödgardistliken" när han hör en officer orientera ett annat befäl om läget: "Brigaden är för närvarande mycket illa ansatt." Allt har en demoraliserande inverkan på Folke Westin, som börjar räkna liken som staplas på slädar utefter vägen, höljda i sina kappor. Strax intill sitter

Olof Sjöstrand, även han vid kulsprutekompaniet, som ser sin exerciskamrat "Läpp-Olle" komma tillbaka från fronten med vänster hand sönderskjuten. Olof frågar: "Nå Olle, hur går det?" LäppOlle, som tuggar fradga av smärta, påstås svara: "Hett som fasan, men vi rycker framåt."

Kaos är ordet för läget som gäller inom styrkan när skymningen faller. Brigadchef Frisell har fått ett nervöst sammanbrott sedan han förvägrats förstärkning och syns inte till igen förrän Tammerfors har fallit. Några brigadister har anslutit sig till finska enheter, andra har återgått till reserven och en tredje grupp går i ställning för natten. För att inte tala om dem som smitit iväg, deserterat. Man får tacka svenskarnas lyckliga stjärna att de ändå sattes in på en relativt lugn del av fronten, då det i huvudsak är på flankerna som de egentliga striderna har stått.

Men nog ska minnet av striderna vid Kalevankangas följa Svenska Brigaden. För var dag växer betydelsen av insatsen och för män som Walther Hülphers är hjälteversionen given: "Svenskarnas bragd kom på allas mun. En tysk officer, som deltagit i sitt hemlands strider och bevittnat framryckningen, förklarade, att han, om han ej haft sina ögons vittnesbörd, skulle absolut förneka möjligheten av en framstöt under så mördande eld och på den korta tid svenskarna använde: två kilometer på sjutton minuter!" Ja, enligt Hülphers ska självaste general Mannerheim ha yttrat: "Ge mig tusen sådana män, och jag ska inom fjorton dagar ha rensat hela Finland!"

Den finska jägarrörelsen

"Vems intresse den tjänar, har jag ännu inte kommit underfund med."

Den i Stockholm stationerade aktivistleddaren Herman Gummerus besöker på ett tidigt stadium utbildningslägret Lochstedt Lager utanför Hamburg, för att inspektera hur det går för de 182 frivilliga unga finländarna som anländer hit under våren 1915. Gummerus berättar om det komiska intrycket av att se "magistrar, ingenjörer, läkare, affärsmän och blivande domare (...) promenera omkring i 15-åriga gossars koketta scoutkostymer". Det är av dessa element som kärnan formas till det som senare ska bli 27:e kungliga preussiska jägarbataljonen. De i Finland så berömda jägarna.

Med disciplin ska här "sega senior, hårda muskler, uthållighet och stål i tanke och blick hamras fram". Det första tyskarna gör är att sortera agnarna från vetet. Inte för inte har man krävt unga män som är "bildade och av god familj", då man här hittar de rätta förutsättningarna för en officer. Plötsligt är studentkamrater och goda vänner inte längre på samma nivå, utan den ene skriker "idiot" och "träskalle" åt den andre.

En frivillig som dyker upp i lägret är rikssvensken Gösta af Geijerstam, som "längttande efter det stora bullret", och skriver in sig hos de finska frivilliga. Gösta berättar senare i bokform om sin upplevelse i Lochstedt Lager. Om spikskodda stövlar som tungt trampar mot lägergatornas grus. Om ljudet av trumpetsignaler och stämningen i ledet då det visiteras av tyska befäl: "Ungefär som i en bur då djurtämjaren kommer in. Ett slags skälvande, hatfull, kuvad stillhet." Han berättar om meningslös exercis, om myterier och ordervägran och om att tvingas lära sig hur man militäriskt borstar tänder, kammar sitt hår, viker sina kalsonger, tvättar fötterna, putsar skor, bäddar sin säng och hälsar, hälsar, hälsar på högre befäl. "Först måste mitt eget nollvärde slås fast i mitt huvud. Jag ska förstå att jag är 'en nolla och en skit' för att lättare kunna döda och dö; på kommando av dem som leder mig."

Så en dag, när Gösta upphöjts till Hilfsgruppenführer, är tonen plötsligt en annan. Då är de nya rekryter som anländer från Finland "djur", vilka han jagar med svordomar och förbannelser. "Sjuka, smutsiga, dystert skelande individer, som såg högst otilltalande ut." Nu är det Göstas tur att lära de underlydande att inse sitt nollvärde. "Förmannen har alltid rätt, soldaten aldrig", slår ett befäl fast.

Men Tyskland ska efter hand visa sig vara ointresserat av finska ynglingar i scouthatt. Tanken har från första början varit att utnyttja de finska aktivisternas löfte om tiotusentals unga finländare till ett fälttåg mot S:t Petersburg, men våren och sommaren 1915 är framgångarna på östfronten så stora att starka krafter inom det tyska riket hoppas på en separatfred med Ryssland. Då behövs inga finländare. Den 24 juli samma år undertecknar kejsaren därför ett dekret om upplösning av frivilligstyrkan och först efter månader av vädjan från de finska aktivisterna rivs beslutet upp.

Även från svenskt håll är man intresserad av att utbildningen fortsätter. De finska aktivisterna gör klart för Sveriges och Rumäniens diplomatiska ombud i Berlin, att läggs kursen ner blir det inga militärt utbildade ledare för den tänkta finska upprorsarmén. Den svenske aktivisten Carl Sundbeck förklarar: "Om nu de båda diplomaterna ansåg att Finland först borde resa sig för att deras länder skulle gå mot Ryssland, så var det första de hade att göra att sörja för att kursen i Tyskland ej avbröts utan utvidgades." Påstötningarna från de två eventuellt blivande bundsförvanterna Sverige och Rumänien tycks räcka för att tyskarna ska backa.

Från hösten 1915 ombildas den frivilliga styrkan till "utbildningstrupp", lydande direkt under tyska militärlagar. Nu är Tyskland redo att börja utbilda de nya rekryter som förväntas anlända

i tusental från Finland. Aktivisterna har ju lovat ställa upp med hundratusentals ”entusiastiska kämpar” framför S:t Petersburgs portar, bara kursen får fortsätta.

Värvingen i Finland skjuter fart, fast det går trögt. Problemet är att större delen av det politiska och ekonomiska etablissemanget ser på jägarrörelsen med allt annat än blida ögon. Lojaliteten till tsarismen överväger. Att bryta med Ryssland skulle bara skapa ekonomiskt kaos, hävdas det. Därför är det inte att förvåna att starka strömningar inom de konservativa kretsarna istället talar om att bistå ryska armén med 100 000 finländare. Även sedermera överbefälhavaren för inbördeskrigets vita, Gustaf Mannerheim, är entusiastisk inför denna tanke.

Först hösten 1917 svänger det, efter bolsjevikrevolutionen, då det knappt längre går att uppbringa någon ur den ”kapitalstarka arbetsgivarflanken” som inte vurmar för Tyskland.

Det finns en anekdot om en av Helsingfors förmögna män vars son reser iväg för att bli jägare, i tron att far ska hälsa beslutet med tillfredsställelse. När så en tid senare en aktivist kommer på besök hos fadern för att tigga pengar till jägarrörelsen slängs han ut under skrik om landsförräderi. Men när sonen så i februari 1918 återvänder som jägarofficer för att kuva de röda fylls faderns hjärta av stolthet.

Pengar är just vad som behövs för att finansiera värvingen. Fram till sommaren 1916 har 400 000 finska mark insamlats för jägarnas värningsändamål, en fjärdedel av summan bland finnar och resten bland svensktalande. Å andra sidan har den finska industrin under samma tid hunnit tjäna hundratals miljoner mark på ryska krigsbeställningar.

De unga män som värvas för jägarrörelsen smyger in i Sverige förbi gränsposteringarna i norr, via Åland eller skärgården utanför Vasa och Jakobstad. Uppemot 400 frivilliga grips av ryska soldater då de söker ta sig ut ur landet, ofta angivna av landsmän som mot betalning, eller gratis, rapporterar till de ryska gendarmerna om misstänkta personer. Inte sällan är det folk ur de övre klasserna, förmögna bönder och dylikt, som utför denna tjänst åt moder Ryssland. Tack vare sin upphöjda samhällsställning behöver de dock, till skillnad från de röda, sällan frukta att bli avrättade som förrädare efter kriget.

Men det är inte bara hemlighetsmakeriet och medlöparna som lägger hinder i vägen. Många gånger låter sig värvarna narras av ”frivilliga” som sedan de fått resan betald smiter iväg till USA eller annan ort. Ja, en del låter sig värvas gång på gång, som ett slags födkrok. Bara över Haparanda passerar 2 000 ynglingar gränsen, trots att knappt 1 900 frivilliga slutligen skrivs in i jägarnas rullor. Då är drygt hundra finska sjömän medräknade, vilka har arresterats såsom ”ryssar” i tyska hamnar året innan och som ansluter sig till jägarna för att slippa sitta inspärrade. Sjömännen bär sina fångnummer tatuerade på handen och kläderna är i lumpor då de släpande sina trasiga fotbeklädnader anländer till jägarnas förläggning.

Av de 1 896 frivilliga som slutligen anländer till Lochstedt Lager är två av fem från finska Österbotten, var fjärde är svensktalande och var femte har avlagt studentexamen. Ett hundratal tituleras affärsmän, fabrikerare och direktörer. Om det är ur den bildade klassen som befälen hämtas så är merparten av manskapet ändå bondsöner och ynglingar från lantbrukar- och arbetarhem. Det innebär också våldsamma konflikter från första stund, när de senare möts av nybakade befäl som emellanåt tycks ha fått storhetsvansinne. Många vägrar svära den tyska soldateden och ett flertal strejker utbryter i protest mot förhållandena.

Då en del ledande finska socialdemokrater till en början ställer sig välvilliga till jägarrörelsen, som en bundsförvant i kampen för nationellt oberoende, anländer även ett antal socialister till Lochstedt Lager. Men det har de inget för. Röda element betraktas som fiender till jägarnas ideal, preusseriet, och hamnar oftast i tyska straff- och arbetsläger.

Samma öde möter Alfred Fahler, fast av andra orsaker. Poeten, studenten och handlarsonen Alfred från Österbotten har där hemma anklagats som förrädare, sedan han uttryckt sin beundran för den ryska kulturen och dess språk. För att bevisa motsatsen reser han till Tyskland för att låta sig värvas men grips här som "rysk spion" och förs utan rättegång till ett straffläger, där han i två år försmäktar under vidriga förhållanden. Han anländer hem som en bruten man först efter krigets slut.

Så kantas tiden i Lochstedt Lager av återkommande protester och ordervägran från dem som har svårt att underordna sig sådana som tack vare tjockleken på pappas plånbok blivit officerare och som sjunger "Die Wacht am Rhein" i massen, varvat med Jägarmarschen, tonsatt av Sibelius:

Vårt hugg är hårt, och vårt hat är kallt,
vår hämnd är hängångna släktens.
Ett värjhugg är lyckan, ett vågspel allt,
och segern är morgonvåktens.

Det noteras, att inom en grupp om tretton frivilliga, som anländer samma dag till lägret, avancerar den 18-årige skoleleven Bertil Heinrichs från Helsingfors så småningom till överste i finska armén. Vad den jämnåriga Väinö Korpinen beträffar, arbetare från Kotka, är han "omöjlig som soldat". 20-årige affärsmannen Eelis Lyytikäinen från Karttula blir överstelöjtnant, medan den tre år äldre sjömannen N.N. Kaisla från Viborg är "en av dem, som våren 1917 vägrade att göra tjänst och skickades till ett arbetsläger i Tyskland".

Löftet om enbart utbildning har glömts bort när bataljonen i maj 1916 skickas till Rigafrenten i Baltikum. Till de Kurländska sumpmarkerna där skyddsrummen dryper av väta, med följd att kläderna nästan alltid är fuktiga in på bara kroppen. Efter utrensning av "männen utan intellektuell självtukt" består nu truppen av femtonhundra jägare, med en medelålder av 24 år. Den yngste är 14 år och son till en polis i Helsingfors.

Protester mot fronttjänsten hjälper inte, i synnerhet som tysken menar att aktivisterna inte hållit sitt löfte om att skicka tiotusentals män. Så vem bröt sitt ord först? Och är det rättvist att enbart tyska trupper ska bana vägen till Finland? Bataljonskommendören, den tyske majoren Bayer, skriver ett öppet brev från Berlin efter rapporter om myteristämning hos jägarna: "Antingen är Finlands folk oförväget och kraftigt, och i så fall är det berättigat att få sin frihet, eller också är det så feigt och kraftlöst, i vilket fall det inte förtjänar annat än att bli behärskat av ett kraftigare."

Under sju månader vid fronten får de en gång frivilliga finländarna lära sig hur man "tar fram stålet i varje man". Nära hundra kamrater stupar eller dör av sjukdomar. Främst härjar lunginflammation, malaria och tuberkulos. Man har ändå tur som hamnat vid en relativt lugn del av fronten.

Ett av de få trevliga avbrotten är när jägarna vid jultid 1916 får ta emot "liebesgaben", som paketerats och sänts iväg av societetsdamer i Stockholm. Stickade strumpor, mat, tobak och kanske en bok eller tidning. Från Finland och de egna anhöriga låter sig inga julgåvor skickas iväg till den tyska sidan av fronten. Vad jägarna knappast har en aning om är att det är från Nils Palmes mor Hanna som initiativet kommit.

16-årige jägaren Harald Hornborg är långt, långt bort från mor och far. Att han förmodligen emellanåt gråter om nätterna har han förträngt när han många år senare nedtecknar sina minnen: "Inte hade man tid att reflektera. Då vi gick framåt mot ryssarna stötte jag på Kantola,

som låg med ansiktet mot marken i en blodpöl. Hans gevär låg bredvid, ännu med säkringen på. De båda posterna måste ha blivit fullständigt överraskade. Jag tog geväret och sköt några skott på måfå efter ryssarna. Obehagliga såg de döda ut. I synnerhet den ryske fältväbeln, som hade ena halva huvudskålen bortskjutet, så att hjärnan trängde ut.”

Jägarnas finska officerare formas vid fronten till verkliga preussare med ”stort självmedvetande”, vars största bekymmer är det återkommande ryktet om tysk separatfred med Ryssland. ”Det vore dödsstöten åt våra strävanden.” Men när allt ser som mörkast ut låter man sig hänföras av bataljonschef Bayers visioner, om att när truppen väl varit med om den stora offensiven ska den öka till 15 000 man, vilka man i Finland ska göra till 150 000 och så vidare. ”Då majoren talar, stora optimistiska ord, blir man verkligen så medryckt, att man ser för sig det hela försiggå och knappt kan tvivla på att så ej ska ske”, skriver jägarbefäl Olof Lagus i sin dagbok.

Bland mannarna däremot flammor ofta missnöjet sedan man hamnat på slagfältet. Läget är ofta katastrofalt och många gånger hotar öppen revolt, med kravet om att tas bort från fronten. ”En del skumma element, som trots alla utrensningar ännu fanns kvar inom truppen och som nu genom ivrig agitation underblåste oron och missnöjet.” Man är trött, undernärd och nedbruten av krigets vanvett och befälens hot om avrättning för varje protest och vägran. Som när soldat Sven Saarikoski för tredje gången tillfrågas av oberzugführer Armas Ståhlberg: ”Lyder du order?” Stirrande in i pistolmynningen som befälet håller i hand svarar Saarikoski: ”Skjut bara!” Enligt uppgift är det de sista orden menige Saarikoski tar i sin mun. Även vid ett annat tillfälle har Ståhlberg ”sett sig tvungen att nedskjuta en man som vägrat lyda”.

Men allt befäl handlar inte av samma övertygelse. Nämnde Olof Lagus noterar i sin dagbok 30 augusti 1916: ”Pojkarna vägrade. Först efter det att jag gått efter min pistol och hotat skjuta ned dem, som ej lydde, fick jag dem därtill. Det var ohyggligt obehagligt. Jag var som sjuk hela dagen efter detta råa uppträde.” En annan tvivlare är zugführer Paul Ljungberg, som skriver hem i mars 1917: ”Ofta tvivlar man på, att man är vid sina sinnens fulla bruk. Om du läst någon bok om främlingslegionen, så kan du nog föreställa dig, hur det är här hos oss. Allting tycks gå ut på att sätta vårt tålamod till det yttersta. Det behövs verkligen nerver för att tåla denna provokation; vems intresse den tjänar, har jag ännu inte kommit underfund med.”

Trots tidigare utrensningar skickas gång på gång ”moraliskt svaga element” till straffläger. Den första större sändningen sker efter ”septemberkrisen” 1916, men redan i slutet av samma år skickas ytterligare ett sjuttiofem jägare iväg efter nya protester, de flesta till arbetskommandot i Bahrenfeldt nära Aaltona. I januari 1917 är det dags igen, då åttio man vid fronten vägrar lyda order och runt försommar samma år åtföljs de av fyrtio kamrater till.

I strafflägren fortsätter strejkerna mot missförhållandena. Ett av disciplinstraffen är att tvingas stå orörlig i tre dygn i en sal om vintern, med öppna fönster. Minskad matranson är en annan bestraffning, liksom misshandel och tvånget att arbeta trots sjukdom. Men faktiskt, här låter sig också en del ”uppstudsiga” tuktas, så att de senare, i Finland, ”får tillfälle att visa att de är av yppersta krigarvirke”. Andra försvinner av törst, hunger och prygel för alltid in i det befriande vanvettet. ”Bolsjevikkuppvigling” inom jägarkåren behandlas hårt.

”De som föll offer för de växande svårigheterna och sålunda efter hand avslöjade, att de inte var jägarföretaget moraliskt vuxna, blev till sist mer än tvåhundra tjugo eller omkring 12 % av den totala frivillignumerären”, heter det. Då medräknas inte de som sorteras ut innan truppen reser till östfronten. Sammanlagt 300 jägare hamnar i Bahrenfeldt, var sjätte frivillig, och av 1 896 inskrivna jägare återvänder slutligen blott 1 261 till hemlandet för att slåss mot de röda.

I mars 1917 ställs mycket på huvudet när revolutionen utbryter i Ryssland och tsaren störtas. En rysk demokratisk utveckling med förnyad autonomi för Finland är inget som lockar

aktivisterna. Tvärtom är det "ofördelaktigt för den aktivistiska verksamheten", påpekar en av ledarna. Man vill inte ha demokrati, man vill ha makt.

För jägarna blir den överksamma väntan under nästan hela 1917 en hård prövning. Tänk om det blir fred mellan Tyskland och Ryssland? De finska aktivistledarna anser att man måste locka tyskarna med något för att förhindra en separatfred och lovar därför att förse två armékårens behov av mjölk, kött och smör – förutom det gamla löftet om att ställa upp en armé på ett par hundratusen man – den dag tyskarna landstiger på finsk jord.

De första jägarna, en handfull, anländer till Finland den sista oktober 1917, tillsammans med 150 ton vapen och ammunition. Till en början kommer man såsom instruktörer vid så kallade polisskolor, och för att sätta upp militärt organiserade skyddskårsförband. Varje gång en ny grupp jägare anländer till Finland är det alltid tillsammans med vapen.

När bolsjevikrevolutionen utbryter i november samma år aktualiseras hemresan för dem som ännu är kvar i Tyskland. Jägarkapten Tuompo berättar: "Man blev vild och trotsig! Hem till Finland! Kniven i ryssens hjärta. Höra hans dödsrossling! Se honom lida straffet för sina gärningar! Ge sitt raseri fritt lopp!" Men sedan vapenvila proklamerats mellan Tyskland och Lenins Ryssland tvingas tyskarna ta det försiktigt. Vapenexporten till Finland är ett brott mot löftet om fred. "Ingen tysk regering riskerar i detta ögonblick för Finlands skull fredsslutet med Ryssland", meddelas det från Berlin då man från Finlands vita begär att få köpa mer vapen och att få ta hem jägarna.

En annan orsak är att Tyskland vill tvinga fram ett förmånligt freds och handelsavtal med de vitas regering i Vasa. Ett avtal som efter undertecknandet lägger upp Finland som till dukat bord. Dagens Nyheter noterar 12 mars 1918: "Förmodligen har det sin fullkomliga riktighet att det påfallande dröjsmålet med de tyska vapensändningarna till Vasa med full avsikt använts som tumskruv. Sådillvida är det nog riktigt att den tyska hjälpen icke lämnats som en frikostig skänk. I Berlin har man betraktat det hela som en affär och varit beslutet att ta bra betalt."

Först i slutet av februari 1918, då inbördeskriget rasat i nära en månad, anländer den stora kontingenten jägare med båt till Vasa. Dagen före hemfärden, den 11 februari 1918, skriver jägarna in sig i den finska vita armén med befälsgrad från korpral och upp till major. Det sista som hörs där de seglar ut från Danzig hamn är tre kraftiga hurrarop, "därpå klingade allvarligt och tacksamt ur jägarnas strupar: Deutschland, Deutschland über alles". Det är nu en drillad trupp som återvänder hem och där varje "notorisk bråkmakare och kverulant" sorterats ut inför den stora uppgiften.

Över svenskt territorialvatten eskorteras de fyra handels skeppen, tungt lastade med vapen, ammunition och 950 jägare, av örlogsfartyg från det neutrala Sverige. Med hänsyn till fredssamtalen med ryssarna söker Tyskland ge sken av att man har upplöst jägarna som militärt förband och att de återvänder utan tyska arméns vapen. Kravet från den tyska arméns befälhavare Ludendorff är att de vapen (70 000 gevär, 20 miljoner patroner, 150 maskingevär m.m.) som man medför officiellt ska registreras som skrot, köpt från ett privat tyskt bolag. "Skrotet" betingar ett värde av 9 miljoner tyska mark.

Hur det i praktiken går till när vapnen skeppas iväg berättar ett av bataljonens tyska befäl, Ulrich von Coler: "Jag skulle i främsta rummet se till att inga tecken tydde på, att vapnen härstammade från Tyskland. Jag kom därigenom i en ytterst brydsam situation, då jag upptäckte, att alla de nyanlända gevären bar stämpeln 'Tyska statens egendom'. Och på alla ammunitionskistor och korgar stod: 'Returneras tom till artilleridepån Spandau.' Vad var att göra? (...) Alltså, jag tryckte till båda ögonen och lät lasta allt på ångaren. Finland behövde nödvändigast vapnen."

Den 25 februari 1918, efter tolv dygn till sjöss, stiger jägarna i land i Vasa för att här mottagas av stadens nobless i en grandios hyllning. Det är på dagen tre år sedan den förste frivillige finske ynglingen anlände till utbildningslägret i Lochstedt Lager. Jägaren Walfrid Sundqvist skriver i sin dagbok: "Mer än tusen jägare i parad på samma torg, där röda gardet hösten 1917 höll sina råa militära övningar inför stadens lamslagna befolkning, där den ryska svabodan flerfaldiga gånger hållit sina utsvävningar med Marseljäsen, Internationalen, röda fanor och röda ovationer i troget samförstånd med våra egna röda!"

Det faller på jägarnas lott att utbilda de rekryter som inkallas på den vita sidan efter det att allmän värnplikt proklameras. "Detta rekrytmateriel var i allmänhet inte gott", berättar en av jägarofficerarna. "Frihetskriget hade ju redan pågått i månader och alla hurtiga unga män hade frivilligt anslutit sig till armén." Vad som återstår åt jägarna att utbilda är män som utan entusiasm stirrar likgiltigt på sina befäl, ur vars mun främmande ord ljuder: "Sie Schweinhund! Donnerwetter!"

Nu gäller det för jägarna att visa vad en sträng disciplin kan åstadkomma: "Ditt svin! Du är det dummaste kräk jag någonsin skådat. Ner! Upp! Spring! Ner! Upp! Marsch, marsch, marsch! Kryp! Upp! På knä! Upp! Ner!" Jägarkapten Tuompo summerar slutresultatet: "Och de blev präktiga soldater, lydiga och villiga i tjänsten, tappra i strid."

Två månader efter det att jägarna kliver iland i Finland är inbördeskriget slut.

Rödgardisten

"Vi går på som fan själv mot de rika. Jäklar anamma!"

"De element, som först sökte sig till de under uppsättning varande röda bataljonerna, tillhörde i stor utsträckning den kroppsarbetande klassens drägg. De var de lösa skaror, som flöt hit och dit allt efter arbetstillgång och konjunkturer: järnvägsarbetare, timmerhuggare, stockflottare, sjåare. Under världskriget hade dessa kulturellt och moraliskt lågt stående element i stor utsträckning använts vid ryssarnas befästningsarbeten, och nu när dessa efter revolutionen upphörde, stod de vilda hoparna arbetslösa. Bland dem rekryterades till stor del till röda gardet, och ibland dem utsågs genom manskapets val de blodtörstiga kompanichefer, som ledde sina skaror på formliga mord och plundringståg."

Så långt den vita sidans syn på rödgardisten, sagt av den finlandssvenske historikern och lantdagsmannen Eirik Hornborg. Den som önskar en mer nyanserad bild av rödgardisten får tydligen söka fakta på annat håll.

Redan den 12 maj 1917 görs ett första försök att bilda ett arbetarnas garde, då gamla gardister från revolutionsåret 1905 samlas för att dryfta frågan vid ett möte i Kaisaniemi park i Helsingfors. Men då mötet inte är sanktionerat av den socialdemokratiska partiledningen blir det inget av planerna. Först när lokala arbetarföreningar under hösten samma år självständigt beslutar sig för att bilda så kallade arbetarordningsgarden, bland annat till följd av skyddskårernas ökade aktivitet, kommer organiseringen till stånd. Men det sker fortfarande mot partiledningens vilja.

Man samlas oftast på initiativ av den egna fackföreningen, som bildar ett kompani. Detta utgör också den huvudsakliga organiseringen under inbördeskriget. Större enheter än så har man knappast militär kompetens att leda i strid. Där är skomakarnas kompani, hyrkuskarnas, hovslagarnas, metallarbetarnas, mjölkutkörarnas och så vidare. Vad det röda gardet har förespeglat sig är att på sin höjd ta makten på den egna orten, inte att ge sig ut i fält för att bedriva ett regelrätt krig, vilket den vita sidan däremot snart är rustad för. Upprättandet av reservstyrkor är det inte tal om. Att de röda sedan står mer eller mindre handfallna när kriget väl bryter ut är förklarligt.

En undersökning utifrån gardet i Tammerfors visar, att hälften av gardisterna varit medlemmar i någon arbetarorganisation före 1917, att tre av fyra är yrkeskunniga arbetare, nära hälften är gifta och lika många är över trettio år. Det röda gardet som helhet består till fyra femtedelar av arbetare, resterande av torpare, lantarbetare och dylikt. Det rimmar illa med påståendet om en hop lösdrivare präglade av "vildhet, barbari och tygellös våldsamhet".

I en stad som Tammerfors är hela 60 procent av alla manliga arbetare i värnpliktsålder med i gardet. Siffran får en finsk historiker att utbrista: "Antalet visar redan att revolutionen inte hade hela arbetarklassens stöd bakom sig, inte ens i en industristad som Tammerfors." Men vad är det som säger att övriga 40 procent inte stöder den röda sidan? Några måste hålla hjulen rullande och ordna fram mat. Vänd på saken och fråga hur många procent av befolkningen som efter de vitas seger hurrar åt massarbuseringarna?

Gardets "uniform" utgörs av ett rött band kring vänsterarmen, för övrigt är det filthattar, skinnmössor och sportmössor som utgör huvudbonaden och tunna kavajer, långa överrockar eller korta vadmalsrockar som träs över blusar, flanellskjortor och ylletröjor. Ovanpå det patronkök och kanske ett pistolhölster hängande i remmar, och så ett gevär. På fötterna tunna lågskor eller hemmagjorda filtstövlar. Bara i bästa fall pjäxor eller skinnstövlar.

Av svenska Dagligt Allehandas korrespondents nedlåtande rapporter från likhögarna efter slaget om Tammerfors går det att föreställa sig en rödgardists klädsel: "De är ofta utrustade på det mest ynkliga sätt. (...) Nästan alla är klädda endast i trasiga tunna kavajer utan ytterplagg, som kan skydda mot kölden." Det säger sig självt att ingen gärna frivilligt ger sig ut i ett krig under sådana förutsättningar, i synnerhet som det vid krigsutbrottet är smällkalla vintern.

Allt har börjat med att man samlats för att exercera, kanske på planen bakom Folkets Hus. Emellanåt dyker det upp ett gevär som man får pröva på att skjuta med. År efter år har man talat, strejkat, demonstrerat, sjungit och svurit över orättvisorna och nu, jädrar anamma, vill man också göra något åt det. Här är till en början mest yngre män, men leden fylls också av äldre arbetare, märkta av tungt arbete. Kroppar som värker av reumatism och vars lungor drabbats av bronkit och damm. Kutiga ryggar och händer som missfärgats av tegel, hettats framför brännugnar och frusit i köld och väta. Här är folk som av undermålig och otillräcklig mat helt ogenerat pruttar samtidigt som det i demokratisk ordning valda befälet försöker få till stånd raka led. Allt till allmän förtjusning och skratt. Sannerligen, en armé i trasor.

Var fjärde gardist har aldrig gått i skola och kan många gånger därför inte heller läsa och skriva. Han har aldrig använt telefon och än mindre läst en karta. Hur då lära sig exempelvis artilleriets konst? Beräkna avstånd och projektilbanans påverkan av krutets kvalitet och eldrörets vinkel. Longitud, latitud, algebra och hokus pokus.

"Efter hand försvann känslan av att man gått med på skoj. Det blev mer allvar i det", berättar den vid krigsutbrottet 19-årige rödgardisten Alvar Huldén från Karis socken i västra Nyland.

Ja, plötsligt en dag befinner sig gardisten vid fronten. Luften är fylld av öronbedövande krevader, av ångestskrin från sårade och skrik från befäl. Han hör inte ens sitt eget gevär när det fyras av mot skepnaden där i gläntan. Nerverna är på bristningsgränsen, magen vrålar av hunger och ögonen svider av sömnbrist. Trots att han stoppar snö i munnen känns den som en soltorkad stubbåker. Han är fostrad att arbeta i sitt anletes svett, inte att döda. Ändå lägger han an geväret mot kinden, håller upp i andningen och söker efter mål i siktet. En lätt smekning på avtryckaren och så pang!

Känn hur hjärtat gör en frivolt när du inser att du släckt ett människoliv.

Där är unga pojkar och familjeförsörjare som pulsar fram i snön släpande på gevär. Är det på grund av blodtörst han inte bryr sig om att fötterna håller på att förfrysa i de usla skorna med sulor av papp? Är det, som de vita säger, den blinda tron på samhällsomstörtande läror som får honom att strunta i att händerna frusit fast i geväret? Kamrater ses stupa till höger och vänster. En bror, en far eller kanske nära vän faller tungt alldeles intill, och ändå förväntas han svälja sin rädsla. Hålla ut. Inte ge vika.

Organisationsformen inom gardet tar man med sig från arbetarrörelsen, med staber som sköts likt klubbstyrelser och där manskapet väljer och avsätter det egna befälet efter omröstning. På samma sätt fattas många gånger självständigt beslut om permission och vila, när kriget väl kommit igång. Även mötesprotokoll förs inom kompaniet, vilket kan låta som så: "Kompanichefen A. Lehtinen frågade: 'Är kompaniet tillfreds med frontbefälet?' Mötet avgav ett fullständigt mistroendevotum, inte bara mot det lokala frontbefälet, utan även mot vårt befäl i dess helhet. (...) Eftersom frontbefälet uppträtt egenmäktigt och övermodigt samt i övrigt väckt misstankar om bedrägeri, fordrar mötet, att det lokala befälet ska avhållas från sin verksamhet och i och för rannsakan häktas."

Denna form av gräsrotsdemokrati har de vitas officerare vansinnigt roligt åt, i synnerhet de som tagit för vana att köra en pistolpipa i bröstet på den underordnade som vägrar lyda order. Och visst kan man skratta åt de rödas organisationsform, men man får heller inte glömma att

denna armé samlar mångdubbelt fler frivilliga anhängare än vad de vita förmår skaka fram. De senare måste ta till tvångsmedel och en minst sagt tveksam lag om allmän värnplikt för att få ihop en styrka stor nog att anfälla de röda. På den röda sidan verkar förvisso grupstryck och emellanåt även tvånget, men i huvudsak sker värvningen frivilligt. Man kan även tillägga, att medan den vita sidan söker ta allt mänskligt ur sina soldater analyserar och diskuterar rödgardisten det politiska och militära läget i landet.

När kriget utbryter de sista dagarna i januari 1918 beräknas det röda gardet bestå av 30 000 man, nära dubbelt så många som skyddskåristerna är vid samma tid. Lönen är 15 mark om dagen. Är man gift utgår därutöver 100 mark åt hustrun varje månad samt 25 mark för varje barn under 16 år. Allt detta kostar de rödas regering ofantliga summor och inte blir det mindre av att gardet växer språngartat så snart de första striderna stått. Den 14 april beräknas gardet omfatta 75 000 man – 40 000 gifta och 35 000 ogifta män – och då medräknas inte de 12 000-15 000 man som nyligen tillfångatagits eller stupat i samband med slaget om Tammerfors.

Gardets största problem är bristen på officerare, i krig kunniga personer. Det ska också komma att avgöra kriget. Då de röda saknar militära kunskaper stormar man exempelvis många gånger fram, jagande de vita framför sig, med följderna att man blir angripen i flankerna. Därpå följer förvirring, rädslan för att omringas och slutligen reträtt.

Förutom ett tiotal ryska officerare som ställer upp för de röda, mot kontant betalning, har gardet i sin ledning en (1) person med någon form av militär karriär bakom sig. Det är gardets första överbefälhavare A. Aaltonen, som varit officer i ryska armén under rysk-japanska kriget 1904-05. Då Aaltonen, enligt hans egna medarbetare, är en man med "ohejdad böjelse för dryckenskap" ersätts han småningom av Haapalainen, en tidningsman som inte besitter några tidigare militära kunskaper alls. Den senare ersätts av Kallio, som ersätts av Hausen, som...

Stabernas ryska officerare är förvisso kunniga men deras planer är svåra att förverkliga då läget vid fronten knappast motsvarar deras erfarenheter. Hur leda en armé av arbetare och torpare som med modersmjölken insupit misstänksamhet mot allt vad "herrar" heter? En rysk officer utgör inget undantag. Tänk bara vilken kalabalik som uppstår när ryska befäl vid fronten förbjuder de röda att skjuta mot de vita, förrän dessa kommit så nära som möjligt. Allt för att uppnå maximal eldkraft. Hur förklara det – i bästa fall genom tolk – för soldater som vill skjuta så fort de får syn på en vit och därför utgår ifrån att det är frågan om förräderi.

Men att tro att den röde soldaten inte kan slåss med vapen i hand är att bedra sig. Trots påståendet om "högre kulturnivå och stramare disciplin på den vita sidan" och trots teknisk överlägsenhet häpnar många vita över att den röde soldaten bjuder ett så segt motstånd. "De röda truppers betydande stridsduglighet är över huvud en av frihetskrigets märkligaste företeelser", skriver tidigare nämnde Eirik Hornborg, vilken dock menar att förklaringen ligger i att de röda är vilseledda och styrs av en fanatisk masspsykos. Han tillägger: "Stora massor av rebellernas manskap stod under den andliga nivå, som utgör en förutsättning för idealitet i egentlig mening."

Tro det den som vill. Striderna som utspelar sig i exempelvis Heinola den 28 februari är dock ingen enskild företeelse. Här håller en 280 man stark röd styrka under befäl av en metallarbetare och en bonde stånd mot en dubbelt så stor vit styrka, ledd av svenske översten Hjalmarsson. De vita tvingas slutligen ge upp sitt anfall sedan man drabbats av ansevärliga förluster.

De röda behöver sällan hotas av sina överordnade för att i kyla och snö, i dagar och nätter, ofta utan avlösning, ligga kvar i sina ställningar till försvar för det man tror på. Och om man saknar militär utbildning så har man ofta nog av entusiasm, i vart fall i krigets inledning. Ett av

de vita avlyssnat och nedtecknat telefonsamtal mellan ett lokalt rött befäl vid Lylyfronten, Karjalainen, och en Vastén vid Tammerforsstaben vittnar om denna geist:

Karjalainen: *Nå, nu börjar leken ... (en serie svordomar).*

Vastén: *Så, så, nå ni anfaller alltså i skydd av artilleriet?*

Karjalainen: *Vi går på som fan själv mot de rika. Jäklar anamma!*

Vastén: *Spara på schrapnellerna! De kostar tusen mark styck.*

Karjalainen: *Det må kosta vad det vill, men nu smäller det!*

Vastén: *Jag menar, att ni inte får slösa oförnuftigt, då det finns så litet av dem.*

Karjalainen: *Nej, här spelar vi fiol och blåser i basun och kanonerna dundrar!*

I det förvirrade läge som råder under inbördeskriget är det inte att undra på att ett och annat "rötägg" tar tillfället i akt att skaffa sig fördelar genom att träda in i arbetarnas garde. Kriminella, anarkistiskt färgade element, vilka begår våldsdåd i gardets namn. En del lyckas också ta sig upp i ledande position. Att staben i Helsingfors i mars beslutar om att bataljonscheferna är förpliktade att följa med sina soldater till fronten är antagligen en yttring av detta. Men om det finns skrävlare och gaphalsar som kravlat sig upp på befälsnivå i det röda gardet ska man minnas att det också finns mångdubbelt fler föredömen, vilka förmår utträta underverk med män och kvinnor som aldrig tidigare avlossat ett skott.

Ett av de största misstagen som de rödas ledning gör är att försöka dölja bakslagen i kriget med halvsanningar och kraftigt omskrivna redogörelser för strider som stått. I samma stund som Tammerfors faller fattar exempelvis revolutionsledare Kullervo Manner pennan och skriver en artikel i regeringsorganet, där han påstår att den två månader långa striden i huvudsak varit framgångsrik. Problemet, påstår Manner, är främst att de vita ständigt undviker varje avgörande strid. "En motgång får inte nedslå våra truppers mod. Och därför framåt!"

Ett omtalat exempel, bland dem som pekar på de röda såsom en samling banditer, är hur gardet i huvudstaden begär in namnlistor över kända brottslingar, "så att vi samtidigt som vi gör upp lönelistorna, kan få en överblick av antalet tjuvar och andra yrkesförbrytare inom gardets led". Men vad man då gärna glömmer är att gardets ledning begär in dessa uppgifter för att ta itu med problemet, vilket är mer än vad man kan säga om de vita. Där tycks varje vapenför man vara välkommen, oavsett bakgrund.

I en dagorder av den 21 februari 1918 sägs från röda gardets befälhavare: "I vår revolutionära armés led har innästlat sig element, som medvetet ställer sig på anarkins ståndpunkt eller som utnyttjar tillfället att tillgodose sina egna intressen, element, färdiga att med vapen i hand begå röveri, stöld, mord och andra banditdåd. Dessa element måste som dödsfiender till revolutionen ofördröjligen utstötas ur våra led." Vid ett flertal tillfällen avrättas också gardister som utfört nämnda handlingar.

De vita vinner inte bara kriget som utkämpas med vapen, utan även propagandakriget. Emellanåt sker det med dräpande sarkasm, som här i revolutionsromanen "Blod", från 1918, där författaren i slutet av boken låter oss följa med till gardets stab i Helsingfors:

"Den mäktige stabschefen höll just på med sin lunch, som bragts honom av hans hustru och lilla dotter i spånkorg med ullstrumpa om kaffeflaskan såsom han varit van vid på sin arbetsplats före upphöjelsen. Mellan tuggorna raspar han namnet under dagorder och kungörelser i okunnig förlitan på renskriverskornas ortografi. Hans dotter synar signaturen ett tag och utbrister beundrande: 'Se mamma, hur bra pappa lärt sig skriva!'

Okänd svensk soldat

”Västerlandets beskyddare mot Moskva.”

Vem är den svenske officeren som våren 1918 beger sig till Finland och vilken är hans betydelse för krigets utgång? Ja, med tanke på att Finlands vita vid inbördeskrigets inledning bara har cirka 200 officerare till förfogande, vilka tidigare tjänstgjort i den ryska armén, utgör de drygt 400 svenska officerarna som anländer till Finland ett oerhört viktigt tillskott. Detta i synnerhet som de så kallade jägarna anländer från Tyskland först i slutet av februari, efter nära en månad av inbördeskrig.

Med början uppifrån i den militära hierarkin som är under uppbyggnad i Mannerheims armé i februari 1918 ska vi se var den svenske officeren finner sin plats.

Inom den vita arméns högkvarter tjänstgör de svenska generalstabsofficerarna Gösta Törngren, Henry Peyron samt Archibald Douglas. Det är dessa herrar som direkt efter att ha anlämt till de vitas stab i februari får i uppdrag att utarbeta förslaget till organisation för själva högkvarteret. 33-åriga greve Douglas utvecklar hur: ”Att genom en ändamålsenlig organisation göra högkvarteret arbetsdugligt, att skapa reda i förhållandena vid fronten, att på alla områden ordna militäradministrationen samt inte minst att få tillförlitliga uppgifter om de resurser som stod till förfogande.”

Gösta Törngren blir chef för generalstabens absolut viktigaste avdelning, den operativa detaljen, vilken har att utarbeta och förbereda själva krigsoperationerna. Det är Törngren som ihop med Henry Peyron bland annat planlägger de vitas offensiv mot Tammerfors. Inom förbindensedetaljen, vilken sköter de elektriska förbindelserna mellan högkvarteret och frontstaberna, ingår bland andra kapten Lennart von Heijne, liksom flera topografiskt utbildade svenska specialister och officerare ser till att framställa kartor över stridsområdena för högkvarterets räkning.

Högkvarterets kommandant, som har hand om stabens förläggning och bevakning, utgörs av artillerikapten Carl Petersén, som också styr över den så kallade politiska detaljen, vilken lyder direkt under Mannerheim. Den vita arméns militära spionage kort och gott. Vid etappstaben, som sköter fördelningen av militära förnödenheter, återfinns två svenska kaptener och på generalinspektionen, vilken organiserar och utbildar armén, är det en svensk kapten som basar.

Slutsumman blir 11 svenska officerare vid högkvarteret, därtill två kartografer, en ritare samt en fotograf. Så på frågan om svenskarnas betydelse för inbördeskrigets utgång kan man tycka att det sagda redan är svar nog. Men uppräknningen stannar inte därvid.

Ute på fältet finner vi överstarna Ernst Linder samt Harald Hjalmarsson, bägge chefer över var sin grupp. Ytterligare tre svenskar har för en kortare period befälet över större trupper: major Erik Grafström, löjtnant C.A. Ehrensvärd och löjtnant Förberg.

Även på nästa nivå är det ofta svenskar som leder verksamheten, som stabschefer, vilka planerar de olika arméenheterens krigsoperationer. Inom samtliga arméenheter som omringar och intar Tammerfors är det svenska officerare som står som organisatörer hos respektive enhet. (fem av de sammanlagt 15 bataljoner som ingår i de tre anfallsgrupperna som riktas mot Tammerfors leds av svenskt befäl.) Man kan fortsätta med att räkna upp verksamhetsområden som ingenjörstrupper, flygstridskrafter och sjukvård, vari svenskt befäl överallt finns. Precis som man ofta finner svenskar som befäl över infanteri, gevärs- och kulsprutekompanier, liksom för skidlöparplutoner och granatkastarbatterier. På många håll

inom de vitas armé är det också de svenska officerarna som besitter de verkliga kunskaperna, oavsett om de formellt sett är högste chef eller inte.

En väsentlig frågeställning är vad som då förmår dessa hundratals svenska officerare att bege sig till Finland och där riskera sina liv?

Ja, för en del handlar det måhända om spänning och att få praktisera sina kunskaper i ett verkligt krig. Men samtidigt har det under det pågående världskriget, som våren 1918 pågått i tre och ett halvt år, varit fullt möjligt för den svenska officer som vill ut i krig att delta på främst den tyska sidan. Förvisso kan det hos vissa anses som att chansen att komma tillbaka levande är betydligt större om man ska slåss mot dåligt rustade finska arbetare, i jämförelse med att möta utbildade engelska, franska eller amerikanska soldater på västfronten. Men snarast är det väl i första hand ett ideologiskt beslut som ligger bakom. Som en del i en politisk rörelse inom svensk höger.

Förutsättningen för att överhuvudtaget kunna bli högre officer vid 1900-talets början är att man tillhör adeln eller åtminstone de övre samhällsskikten. En yngling från ett arbetarhem kan ytterst sällan klättra högre än till underbefäl. Därav sätter det också den politiska prägeln på officerskåren, vilket bland annat innebär ett djupt präglat hat gentemot socialismen.

Söker man efter en gemensam nämnare för de officerare, aristokrater, företagsledare, politiker med flera som engagerar sig i Finlandsfrågan 1918 så stöter man förr eller senare på det Karolinska Förbundet, bildat 1910. Det är här den fanatiska beundran för Karl XII och vurmandet för ett återupprättat Storsverige har sina främsta anhängare. Medlemmarna hittas på båda sidor om Bottniska viken, då även många inom den finlandssvenska överklassen sympatiserar med idéerna om att återföreina Sverige och Finland samt därefter lägga Baltikum under sig. Därmed ska Sverige ha "återtagit sin uppgift som västerlandets beskyddare mot Moskva".

Inom Karolinska Förbundet luftas således åsikter som att Finland politiskt och militärt bör knytas till Sverige och det talas om behovet av ett deltagande i världskriget på tysk sida. Allt under fraser om att "bidra till en pånyttfödelse hos nationen". Men här talas också om lägre stående raser, den svenska folkstammen och germanska rasfränder. Och precis som sönerna Palme har Karolinska Förbundets yngre officerare och adelsghossar tidigt uppfostrats i en anda av förakt för underklassen.

Det är dessa faktorer som våren 1918 sammanstrålar i finska inbördeskriget. Storsvenskheten, antisocialismen, arbetarföraktet, kapitalets intressen, krigsaktivismen, äventyrlustan och militarismen.

I Karolinska Förbundets medlemsförteckning hittar man också namnen som vi ska finna klingar igenkännande när man talar om finska inbördeskriget: Adolf Hamilton, Ernst Linder, Axel Rappe, Carl Benedich, Archibald Douglas, Henry Peyron, Lennart von Heijne, Birger Mörner, Sven Palme m.fl.

En annan gemensam nämnare för de svenska officerarna i inbördeskriget är Karlbergs kadettskola i Stockholm, där många har varit kurskamrater. Och precis som officerskåren är en liten, närmast sluten värld gäller det i än högre grad för den svenska överklassen. De flesta känner till varandra, har deltagit i samma jaktsällskap, är på något sätt släkt eller har gemensamma ekonomiska, sociala och politiska intressen. Det är en liten värld men desto mer inflytelserik.

Vid andra världskrigets början har merparten av de svenska officerare som deltar i finska inbördeskriget anammat nazismens idéer, vilket är så mycket värre då de 1939 ofta besitter höga poster inom försvaret. Från försvarsstabschef och nedåt. Ett exempel är överbefälhavare Mannerheims säkerhetschef, Carl Petersén, som i samband med andra världskriget når en

position som Sveriges militära underrättelsechef och i den egenskapen agerar som Nazitysklands förlängda arm. Genom honom blir norska och danska motståndsmän förrådda och judar förvisade till gaskamrarna.

Våren 1918

"Ni som ler, ni ska snart gråta!"

Det lider mot midnatt på årets sista dag, den 31 december 1917. I ett utkylt väntrum i bolsjevikernas högkvarter Smolny i Petrograd sitter sedan några timmar den finske statschefen Pehr Edvin Svinhufvud med sin ministersekreterare Carl Enckell och väntar på audiens hos Lenin. Gång på gång reser sig Svinhufvud för att gå några rastlösa steg fram och tillbaka, som om han vore nervös. Eller är det för att han fryser?

Emellanåt ses Trotskij springa mellan olika dörrar, som om han var på jakt efter något men utan att hälsa på besökarna från Finland. I salen, dit besökarna förts av en beväpnad hop soldater sitter maskinskriverskor och knattrar på sina maskiner, emellanåt nyfiket granskande den pälsklädde mannen som gång på gång stirrar på sin klocka. Med all säkerhet låter man delegationen vänta längre än vad som är nödvändigt, som en tyst men kännbar förödmjukelse. Man har inte ens burit ut en stol, utan gästerna från Finland tvingas sitta på bord och fönsterbänkar om de vill vila sina ben. Och inte hjälper det att Enckell gång på gång rycker tag i armen på någon förbipasserande sekreterare med orden: "Finlands statschef väntar, vi måste få besked, varför dröjer det?"

Visst vill Lenin ge Finland fritt, det har hans parti lovat långt innan man kom till makten. Men i första hand har man tänkt sig att få överlämna landets självstyre till de finska arbetarna, i förhoppningen om en ryskfinsk socialistisk federation. Inte att ge självständigheten till Finlands borgare.

Plötsligt öppnas dörren och folkkommisariatets sekreterare kommer ut med en skrivelse, ett jakande svar på den finska framställningen. Sovjetrysslands erkännande av "republiken Finlands statliga självständighet". Dekretet är undertecknat av Lenin, Trotskij, Stalin med flera ledare. Därtill säger skrivelsen "att en särskild kommitté med representanter för vardera parten tillsätts i samförstånd med Finlands regering för att uppgöra förslag till de praktiska åtgärder, som Finlands skiljande från Ryssland ger anledning till". Det handlar om gränsdragning, de 40 000 ryska soldaterna som ännu står på finsk jord, finska egendomar i Ryssland och vice versa. Frågor som folkkommisariatet vill lösa i samförstånd.

Klockan slår i samma stund tolv slag. Det är midnatt och det har blivit ett nytt år, 1918. Finland har fått sin självständighet! Svinhufvud ler lyckligt och ber om att Lenin ska komma ut så att han kan trycka hans hand. Så öppnas en sidodörr och Lenin själv kliver ut från ett rum fyllt av tobaksrök, stegar fram till delegationen och frågar: "Nå, vad står på? Är herrarna inte nöjda? Är det inte bra det ni fått?"

Ett år senare berättar Lenin hur han upplever situationen: "Jag minns utmärkt väl det tillfälle då jag i Smolny nödgades överlämna dekretet åt Svinhufvud – namnet betyder i översättning till ryska "försedd med svins huvud" – representanten för den finländska bourgeoisie, som spelade en bödels roll. Han tryckte vänligt min hand, vi uttalade komplimanger. Hur motbjudande det hela var!"

Tre dagar senare erkänner Tyskland och Sverige den nya nationen, samt Frankrike som dock ska komma att återta sitt erkännande. Därpå följer Norge och Danmark. Övriga stormakter tvekar ännu, därtill är Finlands ledare alltför insyltade med Tysklands affärer. Dessutom vill omvärldens länder inte gärna ta det nya Rysslands handlande på allvar, som att ge Finland fritt.

Hos familjen Palme i Stockholm firar man givetvis Sveriges erkännande av Finlands självständighet. Sven Palme passar på att i samband med en bjudning i hemmet poängtera att

det är svensk kultur, svensk rättsuppfattning och svensk lag som våra "rasfränder" i Finland förvarar: "Och just så har det under många århundraden varit fallet med detta trogna folk, som så ofta spillt sitt blod för vår skull."

Övermodig av framgångarna beslutar sig den finska högernsenaten för nästa steg. Militärkommittén, denna hemliga, aktivistiska sammanslutning av före detta officerare, utnämns till statlig myndighet. Och samma dag som skyddskårister och arbetarnas garde drabbar samman i en första större drabbning i Sibbo i södra Finland, den 9 januari, överlämnar senaten ett lagförslag till lantdagen om att en finsk armé ska skapas. Underförstått ska den byggas på skyddskårerna. Det är som om en bomb briserat.

Arbetare och rödgardister skriker ut sin vrede och i lantdagen påbörjas en tre dagar lång debatt som slutar i röstsiffrorna 97-87. Trots att ett beslut av denna dignitet kräver två tredjedels majoritet i parlamentet kör högern över oppositionen när man ger senaten fullmakt att skapa "en stark ordningsmakt". Syftet är att förhindra våldsdåd och anarki, försäkras borgarna. Inte hjälper det att socialdemokraterna högröda av ilska ryter om att "senaten borde häktas", smäller i pulpetlocken och vrålar om att detta är en krigsförklaring. Ja, oljudet är öronbedövande. Att vissa borgerliga ledamöter öppet gläds åt händelseutvecklingen spär bara på förbittringen hos vänstern. Någon hörs ropa: "Ni som ler, ni ska snart gråta!"

Den svenske vänstersocialisten Zeth Höglund summerar: "Hunger och elände var revolutionens krut, en politisk provokation av värsta art var antändningsgnistan."

Socialdemokraterna hävdar att borgarna sätter ihop en "klasskampstyrka riktad mot Finlands arbetare" och i ett upprop från partiledningen den 15 januari sägs det: "Samla proletariats krafter! Senaten har för avsikt att anfalla arbetarklassen med slaktarstyrkor!"

Den efter bolsjevikrevolutionen arbetslöse general Mannerheim behöver inte gå med händerna i byxfickorna särskilt många dagar, sedan han återvänt från Ryssland till sitt gamla hemland Finland, förrän han utnämns till ordförande i Militärkommittén. Det betyder ledarskap över de vitas styrkor. Den 16 januari utses han formellt till Finlands överbefälhavare av senatens ordförande Svinhufvud. Utnämmandet sker i största hemlighet, "då man tillsvidare inte för någon utomstående får nämna något om saken". Mannerheim har bästa tänkbara referenser för jobbet bland finska bankmän, företagsledare och politiker, som vet vilka tjänster generalen gjort det ryska imperiet.

Den 19 januari, samma dag som inbördeskriget mer eller mindre utbryter i Viborg, avreser Mannerheim med falsk identitet till finska Österbotten för att med stöd av skyddskårerna i norr "återställa ordningen". Innan han lämnar Helsingfors har Mannerheim vid ett möte med landets största bank- och finansmän fått dessa att ställa upp med 15 miljoner mark.

Samtidigt som generalen smyger ut ur huvudstaden har den socialdemokratiska partiledningen samlats till ett stormigt möte där den radikala falangen kräver att en revolutionär centralkommitté bildas. Efter hot om avgång från fyra ledamöter och under trycket av att Helsingfors röda garde kräver att partiet ska ta makten – annars gör gardet det – slutar mötet i ännu en kompromiss. Fem representanter för de röda gardena plockas in i ledningen. Men nu är också anhängarna av revolution i majoritet.

Mer händer den 19 februari. Senaten riktar en vädjan till Tyskland om att få köpa 70 000 gevär, 150 maskingevär, 12 kanoner samt 20 miljoner patroner. Bernhard Estlander, finsk aktivist och historiker, skriver, att man "måste erkänna, att det numera inte var i Ryssland, som det farligaste hotet mot vår självständighet stod att finna, utan inom vårt eget folk". Nu svarar dock Tyskland att man inte vill störa fredsförhandlingarna med bolsjevikerna och nekar till en början att sälja några vapen. Frågan får dock sin lösning genom att en finsk firma köper "skrot" av ett tyskt privat företag.

Att senaten den 25 januari slutligen förklarar de vita skyddskårerna som Finlands krigsmakt och regeringstrupper, innebär också att man stämplar de röda gardena som förbjudna rebellförband. I ett telegram till landets länsstyrelser heter det: "Av förekommande anledning får Inrikesexp. meddela att de skyddskårer som allmänt går under namn av vita gardet bildats på uppmaning av regeringen och följer dess bestämmelser. Deras uppgift är enbart att upprätthålla ordningen och att förhindra oroligheter och i detta syfte har Ni att ge dem all hjälp och allt stöd." Klasskriget – luokkasota – är här.

När senaten samlas för sista gången, vid 12-tiden lördagen den 26 januari, vet man att dess roll är överspelad. Efter en vink från Mannerheim har man sänt fyra av senatorerna till Vasa, där de vita satt upp sitt högkvarter. På så sätt kan legitimiteten bevaras då det i "exceptionella fall" räcker med tre eniga senatorer för att fatta ett beslut. Riksbankens guldreserv är flyttad i säkerhet och övriga senatorer går under jord. Men innan man skiljs åt ger man Mannerheim formell fullmakt som överbefälhavare, bemyndigad att göra vapenköp i utlandet. Därtill ställer man ytterligare ett antal miljoner mark till hans förfogande.

Oberoende av varandra och på en och samma dag, söndagen den 27 januari, utbryter de rödas revolution i söder och de vitas kontrarevolution i norr. I Helsingfors beslutar exekutiva kommittén att sätta gardet i rörelse den 28:e, som besätter senaten, lantdagen, borgargardets central, järnvägsstationen, telefoncentralen med mera. Signalen om resning är en röd lanterna på tornet till Folkets Hus kvällen innan.

I det svensktalande Österbotten börjar Mannerheims trupper samma dag avväpna de ryska garnisonerna, trots att ingen krigsförklaring råder mellan Finland och Ryssland och trots att lantdagen just beslutat sända representanter till fredsförhandlingarna i Brest-Litovsk.

De vita angriper oaktat Svinhufvuds överenskommelse med Lenin, om att tillsätta en gemensam kommitté, för att lösa skiljandet från Ryssland i samförstånd. Det sker likaså trots att senaten dagen innan anfallet meddelat Mannerheim, att man skrivit ett avtal med de ryska soldaternas och matrosernas rayonkommitté i Finland, soldatrådet, om att göra sitt yttersta för att förhindra sammanstötningar mellan skyddskåren och ryssarna.

Att de ryska trupperna ska lämna Finland förnekar ingen, vad som måste lösas är frågan om när och hur detta ska ske. För bolsjevikernas del handlar det om att först få till stånd en fredsöverenskommelse med tyskarna. "Trupperna kan ej avlägsnas förrän Petrograds säkerhet är skyddad", förklarar rayonkommittén för den finska senaten. Därtill får man inte glömma att den nya regeringen i Ryssland långt ifrån är erkänd av alla ryska trupper i Finland. Hos flertalet befäl ligger sympatierna snarare hos de tsartrogna och vitryska styrkor som söker störta Lenin och bland menige man är förvisso bolsjevikernas stöd starkt men är inte allena rådande.

Bolsjevikernas hållning visavi Finland sammanfattas i ett av Josef Stalins avsända telegram i mitten av januari: "Finlands självständighet är erkänd. Men den blandade kommittén har ännu inte bildats. (...) Intill dess sagda kommitté fattat sina beslut, fortbestår de gamla relationerna till Finland och Rayonkommittén representerar riksmakten såväl i Finland som vid dess gräns." Att gamla relationer kvarstår tills nya är beslutade är också gängse regler nationer emellan.

Som jämförelse kan nämnas, att alla tidigare traktat och avtal mellan Sverige och Ryssland, gällande frågor som handel och sjöfart mellan Sverige och Finland, för Sveriges vidkommande ännu gäller våren 1918. Det oavsett att Finland frigjort sig från Ryssland. Gamla överenskommelser gäller sålunda till dess att nya avtalats fram mellan Sverige och Finland. Sådan är diplomatins regler.

Den finska socialdemokratins ståndpunkt till de ryska soldaterna klagörs i en proklamation av den 24 januari: "I Finland får naturligtvis inte heller hållas rysk militär så snart dess

bortdragande härifrån är möjligt, och i ingen händelse efter fredsslutet. Men med borgarnas provokatoriska yrkanden om att militären ofördröjligen bör avlägsna sig härifrån har Finlands arbetare inte förenat sig.”

Att de ryska soldaternas rayonkommitté den 28 januari förklarar sig ”stå på krigsfot med Finlands borgerliga vita garde” efter överfallet i norr, är knappast att förundra. Men detta får de vitas historieskrivare till, att ”Rysslands bolsjevikregering hade för avsikt att återerövra Finland med de röda gardenas tillstånd”.

Senaten har veckan före krigsutbrottet fått stora skälvan och vill försäkra sig om att ryssarna står utanför den kommande striden. Det är därför man sänder Enckell till Ryssland, för att om möjligt blidka bolsjevikerna. Den 26 januari får Enckell, efter förhandlingar med rådsregeringens kommissarie för krigsärenden, Podvoiski, en kopia av ett telegram som denne sänder iväg till trupperna i Finland. Det lyder: ”Jag annullerar min order av 24 januari detta år rörande avväpnande av vita gardena, förutsatt att dessa inte angriper truppavdelningar eller enskilda soldater. Befaller iakttaga neutralitet i fråga om inre finska strider. Statens vapen får icke överlåtas åt någon.” Till följd av detta sänder senaten ett telegram till Mannerheim, om att de planerade krigsoperationerna måste stoppas.

Meddelandet slänger Mannerheim i papperskorgen, han nöjer sig med bekräftelsen på att ryssarna inte lär orsaka honom några större problem. Det sätter fingret på frågan: Vem tar order av vem? Att Mannerheim gör sig själv till närmast diktator och enväldigt förklarat ett grannland krig, är det liktydigt med den ”västerländska rättsordning” som de vita säger sig värna?

Rätten att utnämna och befordra tillfaller Mannerheim, sedan Vasasenaten överlåter åt generalen ”vidsträckta, men inte klart avgränsade befogenheter”. För att riktigt befästa sin makt upprättar Mannerheims stab även en egen politisk avdelning, som ställer de vitas senat åt sidan vid kontakter med utlandet.

Mannerheim skriver den 21 februari till sin bror Johan i Sverige, ordföranden i Finlands Vänner, angående Vasasenaten och dess talesman Renvall: ”Överhuvudtaget har jag intrycket att Renvall nu, då han tycker att läget är mindre farligt, gör kapriser och visar sig viktig. Mina önskningar ställer de sig dock tillsviðare till efterrättelse utan att diskutera, men jag känner att han stundom gärna skulle göra det.” Till den rikssvenske officeren Gösta Törngren i de vitas generalstab uttrycker sig Mannerheim mer rakt på sak: ”Senaten är en samling någon gång besvärliga nollor.”

Skälet till att avväpna och pacificera de ryska soldaterna i norr är både att få tillgång till deras vapen och att ha ryggen fri från sympatiserande röda ryssar. Men det syftar även till att ge striden ett sken av nationellt befrielsekrig. ”Det blodiga krig som nu inleddes” heter det i efterhand, ”har blivit kallat ett inbördeskrig, men det var dock från de vitas sida från början riktat mot den ryska arvfjenden. Finlands definitiva befriande från det ryska oket, dess räddning från faran att bli uppslukat av det bolsjeviserade Ryssland var kampens verkliga historiska syftemål.”

Men ett självständigt land för inte frihetskrig.

Här uppe bland bönderna i Österbottens avlägsna byar är det dock inte känt att Rådsregeringen gett Finland sin frihet. Det är inte heller känt att de ryska soldaterna på senare tid hemförlovats i snabb takt och att deras slutliga avlägsnande hänger ihop med hur fredsförhandlingarna går i Brest-Litovsk.

Inte kan man mobilisera män ur folkets djupa led om man öppet talar om att syftet är att slåss mot egna landsmän? Därför bär man ständigt fram nya vittnesmål om bolsjevikernas

vilda framfart nere i söder, som nu tagit "skrämmande proportioner". Om levande flådda finländare, om plundring, våldtäkter och mord.

Att det inte är ett "frihetskrig mot rysspacket" står klart för många i den vita armén först då man tränger in i de fattiga och usla arbetarbarackerna i södra Finland. Hem där hållögda barn med uppsvällda magar stirrar skrämt på "befriaren" från norr under det att hustrun i huset skriker att maken intet ont har gjort. För mer än en vit soldat blir det en chock när man inser att det inte är ryssar utan arbetare, torpare och fattiga landsmän som ställs mot väggen. Som dränks i vakar och som skjuts ner av befäl vars ögon lyser av hat. Men då är det för sent.

Merparten av mannarna i Mannerheims värnpliktsarmé är småbönder och arbetare som tvångsmobiliserats och sänts söderut efter några veckors exercis. För inkallandet till allmän värnplikt använder sig de vita av tsarismens en gång så hatade värnpliktslag från 1878. Det visar sig vara omöjligt att utan tvång skapa en armé stark nog att utmana de rödas, frivilliga, garde. Alla "laglydiga" män mellan 21 och 40 år i de vitas områden inkallas av Vasasenaten den 18 februari. Det är precis som på ryssens tid. Husbonden beordrar drängen sin att skriva in sig och tusentals inkallade gömmer sig i skogarna för att undgå värnpliktsuppbåden. Många flyr utomlands, förföljda av hot om misshandel och dödsstraff för att de vägrar infinna sig till militärtjänst.

Karl Gideon Ömossa minns hur han som yngling i sin svensktalande hemby Pjelas i Närpes socken bevittnar hur den lokale skyddskårsledaren, inför skolbarnens ögon, låter piska två arbetarpojkar med järngrimskaft, då dessa inte vill gå ut i kriget.

Efter bara ett par dagar med strid, överrumpling och förhandling om kapitulation faller i norra Finland den ena ryska posteringen efter den andra i de vitas händer. Bortåt 7 000 ryska soldater i Österbotten och Nordfinland tas till fånga av de vitas styrkor, som vid denna tidpunkt består av bara något tusental fler män med vapen i hand. Hur är det möjligt att stridsvana soldater sträcker händer åt en hop beväpnade bönder?

En del av svaret är att merparten ryska soldater tröttnat på allt vad krig heter och bara längtar hem till hustru, barn och en mager jordtorva. Ryssen är i allmänhet inte intresserad av motsättningarna i Finland. Bryr sig inte, orkar inte engagera sig, utan ger tusan i det. Han vill hem, punkt slut.

Om den ryske soldaten inte ställt sig neutral till de inbördes striderna hade han sopat golvet med vitfinnarna. Detta erkänns även av historikern Eirik Hornborg: "Om de ryska trupperna helhjärtat hade velat hjälpa de inhemska röda, så hade de utan tvivel avgjort striden, men största delen av manskapet var, naturligt nog, likgiltigt för denna kamp; många sålde lika gärna sitt gevär till de vita som till röda."

Faktum är, att under hela inbördeskriget deltar inte mer än drygt tusen frivilliga ryssar på den röda sidan, alltså inte fler än antalet svenskar på de vitas sida och långt färre än de tyska soldater som anländer till Finland. Vad det beträffar de ryska soldaterna i södra delarna av landet dras merparten bort mot Viborg och Ryssland så snart striderna blossar upp. Det är inte helt otänkbart att det sker i samförstånd med Mannerheim, i vart fall sker det mot bolsjevikregeringens önskan.

Men ovanstående kan ändå inte vara svar nog på frågan hur skyddskårerna lyckas erövra de ryska garnisonerna och det utan större förluster?

En viktig ledtråd är Mannerheims befälsgrad inom den ryska armén. Han är känd och aktad av de ryska officerarna, vilka fortfarande ser honom som en överordnad. En annan ledtråd är att de ryska officerarna oftast är intimt lierade med den finska societeten på orten.

Skyddskåristernas överrumpling är på flera håll planerad i samråd med garnisonernas ryska officerare, som förråder sina soldater och därtill skänker åt de vita ur vapenförråden.

I överensstämmelse med Haagkonventionen står sedan många ryska officer här uppe i Österbotten på skyddskårens lönelista. I general Mannerheims dagorder av den 13 mars heter det därför också: "Alla ryska officerare med undantag av sådana, vilka av särskild anledning bör hållas under bevakning eller häktade, är berättigade att bo privat, röra sig fritt och behålla sina vapen."

Hatet mot bolsjeviker och andra röda är lika het hos ryska officerare som hos de vita. När de slår ihop sina påsar har de styrkan nog att ställa dem mot väggen. Men eftersom ett sådant partnerskap rimmar illa med bilden av ett nationellt frihetskrig så ska det helst också glömmas.

Samarbetet mellan de vita och ryska officerare har pågått en längre tid. Redan hösten 1917 har man kunnat påträffa de senare vid skjutövningar med skyddskåren. Så är exempelvis Helsingfors intagning planerad tillsammans med ryska officerare och de tyska trupperna har på förhand fått tillgång till sjökartor över ryssarnas mineringar.

Knappt ett skott har avlossats i huvudstaden när socialdemokraternas partistyrelse och den exekutiva kommittén, måndag morgon klockan tio den 28 januari, samlas till möte där ett folkkommissariat tillsätts, en provisorisk regering, bestående av 14 män. Att något varit på gång har den insett som dagen innan läst anslagen som satts upp i staden: "Helsingfors alla fredliga invånare uppmanas under striden med slaktargarden hålla sig borta från gatorna, i annat fall kan möjligen påskjutning bli följden." Stadens gator är mer tysta än vanligt, i synnerhet som strejk proklamerats och all spårvagnstrafik står stilla. Vore det inte för meddelandet på träd och plank – "Slaktarsenaten är störtad, folket har makten" – kunde det här vara vilken dag som helst.

Sedan ministerposterna fördelats börjar den röda regeringen skissa på ett första utkast till författning: "Efter det att Finlands arbetande folk krossat herrarnas förtryckarvälde och ärofullt besegrat folkets fiender, framlägger vi nu ett förslag till författning, som skall bli detta lands bestående och enda grundlag."

En parlamentarisk demokrati av schweizisk modell, där man folkomröstar i viktigare frågor är vad man har tänkt sig. Inte en proletariats diktatur liksom den ryska. Vad gäller den ekonomiska makten sägs bland annat att bankkapitalet "bör underställas samhällets kontroll". "Bör", inte skall. Därtill vill man söka "hålla industri och handelskapitalet i schack" och endast om och när "folkets nöd tydligt kräver att utsugarnas produktionsmedel tas i samhällets ägo" upphävas äganderätten.

Någon socialism är det knappast frågan om, snarare ett socialt reformprogram grundat på demokratiska principer, såsom legohjonsstadgans avskaffande och torparnas frigörelse. Om att ingen längre ska kunna äga sina pigor och drängar, att arbetsdagens längd ska regleras och att arbetaren har rätt till en dräglig arbetsmiljö.

I tre månader håller arbetarnas republik stängen mot de vitas armé. 100 dagar av "kamp på liv och död mellan fritt borgerligt samhällsskick och orientalisk despotism i kommunistisk förklädnad", som det ska heta från segersidan.

Tyskland som nekat sända trupper till Finland så länge fredsförhandlingarna med Rysslands bolsjeviker pågår, ger klartecken om trupplandsättning av mer än 13 000 tyska soldater när dessa samtal bryter ihop den 18 februari. Men Tyskland ger inget gratis. Motkravet är ett "fredsfördrag" med Finlands vita, vilket undertecknas den 7 mars. Ett handels- och sjöfartsavtal med hemliga tilläggsavtal som i korthet innebär att Tyskland ges full kontroll över Finlands utrikeshandel.

Exempelvis har Tyskland rätt att köpa upp Finlands hela produktionsresultat från trävaruindustrin – till det pris man själv vill sätta. Vidare ska de finska tulltarifferna gentemot

Tyskland tillbaka till 1914 års nivå, medan Tyskland tar sig rätten att själv bestämma sin egen tullavgift. Därtill har man rätt att upprätta militärbaser i Finland. Svenska Göteborgs-Posten noterar: "Det är verkligen otroligt, hur ett litet lands överklass kan vara förblindat nog att till en främmande stormakt så intill sista droppen sälja bort sitt lands frihet och självständighet. (...) Det måste länge och omsorgsfullt ha varit förberett."

Avtalet är nödvändigt för att "befästa självständigheten", hävdas det. Men de vitas regering ger i praktiken bort Finlands självständighet och gör landet helt beroende av tysk utrikespolitik. Men detta är också en del av de tyska krigsplanerna, om ett Finland som "germaniserad gränsvall" mot öster.

Den tyske storkapitalisten August Tyssens krav från augusti 1914 har förverkligats, att Ryssland ska avträda Östersjöländerna åt Tyskland och att Finland ska omvandlas till en tysk lydstat. Det bekräftas av befälhavaren över de tyska trupperna i Finland, Rüdiger von der Goltz: "Tyska trupper och fartyg i Finland skulle bilda hörnstenen för det tyska herraväldet över Östersjön."

Artilleriskolan i Jakobstad

”Finland kan verkligen prisa sig lyckligt att ha fått hit den mannen.”

Att fara med tåg från Stockholm till Finland vintern 1918 tar ett par dygn, beroende på hur långt ner i landet man ska. När Nils Palme och kusin Oscar når fram till de vitas högkvarter i Seinäjoki utanför Vasa får de veta att man väntar dem i Jakobstad, där en artilleriskola just satts upp. Detta under ledarskap av den 35-årige greven Adolf Hamilton, som är en av de första svenska officerare som beger sig till Finland. En ”äkta karolin, energisk, frisk till lynnet, en organiserande kraft som inte lät sig hindras av reglementen”.

Första gången Nils och Oscar omnämns i Finland är då de i befälhavarens dagorder av den 25 februari står upptagna som officerare i den vita arméns rullor. Nils som löjtnant och den något äldre Oscar som kapten.

Adolf Hamilton lyfter något mer i sold än vad Nils och Oscar Palme erhåller, 900 svenska kronor i månaden. Ovan det har Hamilton en dödsfallsförsäkring uppgående till ofattbara 200 000 kronor. Därutöver är allt, som mat och dryck, fritt.

”Jag måste ha en kolossalt hederlig uppsyn”, berättar han själv. ”Utan att visa upp en enda skriven rad har jag fått befälet här i Jakobstad, en kredit i banken på 250 000 mark och 2 000 gram ren alkohol från apoteket – det sista är märkvärdigast.”

Vad Nils beträffar så känner han sedan tidigare väl till Adolf Hamilton, inte minst då deras föräldrar umgås. Adolfs far, den närmare 70-årige Hugo Hamilton, sitter med i Thules bolagsstyrelse, där Sven Palme håller i ordförandeklubban, och är för övrigt talman i svenska riksdagens första kammare. I sin i efterhand publicerade dagbok noterar Hugo Hamilton den 8 mars 1918: ”Sven Palme ringde på i går kväll. Han hade även haft brev från sin son, som bland annat skrev: Adolf Hamilton är en underbar organisatorisk förmåga, Finland kan verkligen prisa sig lyckligt att ha fått hit den mannen.”

Jakobstad, i höjd med Umeå, är året 1918 en småstad med drygt 7 000 invånare. I huvudsak är det en industriort och som sådan en av de få städer där en mekanisk verkstad kan uppbringas på den norra sidan av fronten. Huvudorsaken till att artilleriskolan förläggs till Jakobstad är också att man här kan reparera trasiga kanoner och även tillverka sådant som vintermedar för att dra pjäserna över snö. Allt tillgängligt artilleri har på överbefälhavarens order transporterats hit för att man så snart som möjligt ska kunna sätta upp artilleriförband tillräckligt utbildade för att sändas till fronten.

Bland specialvapnen är artilleriet det viktigaste att få till stånd för de vita, vilka ber den svenska officerskåren om hjälp med detta. Av de 18 batterier som under februari och mars månad organiseras här i Jakobstad leds 13 av rikssvenska officerare. Men den sida som behärskar artilleriet har också trumf på hand. Inget kan som en kanon slå ut exempelvis ett kulsprutenäste.

Då Nils och Oscar Palme anländer i mitten av februari myllrar Jakobstads gator av militärer, förvisso mestadels i civila kläder med enbart den vita armbindeln som kännetecken. Själva går de klädda i sina svenska uniformer, där gradbeteckningarna sprättats bort för att inte trampa neutraliteten på tårna. Ovanpå det den svenska arméns vita fårskinnspläs och pälsmössa. Bland befälen här på artilleriskolan ska Nils stöta på flera regementskamrater hemifrån Sverige och för övrigt är det nästan bara svenska som talas bland det manskap som skickats till Jakobstad. Samtliga har mer eller mindre anmält sig frivilligt till fronttjänst.

För en rikssvensk är det dock många gånger svårt att begripa den dialekt som talas av de österbottniska bondpojkar som ska läras upp till artillerister. En viss erfarenhet av språket har

Nils – ”no tro ja hä” – tack vare alla besök hos släkten i Finland men emellanåt är det bara för mycket: ”Fö va jeter int ni?” De fåtal finnar som anländer till artilleriskolan placeras allt som oftast i egna enheter, då svensk och finsktalande vita mestadels vägrar slåss i samma förband. Detta i mycket beroende på att många svensktalande befäl behandlar finnarna som andra rangens medborgare.

Bland det första Adolf Hamilton företar sig här i Jakobstad är att ge sina rikssvenska officerskollegor en rejäl uppgradering. Åt sig själv reserverar han överstetiteln, vilket behövs för att kunna hålla ”stab och folk i hälsosam respekt”, medan Nils Palme från den ena dagen till den andra blir kapten och senare major. Detta trots att han vid avfärden från Jakobstad inte basar över mer än två kanoner.

Det andra Hamilton tar itu med är att rensa Jakobstad från finska officerare som tjänat i den ryska armén, detta sedan de österbottniska skyddskåristerna och de från Tyskland anlända jägarna öppet deklarerat att de vägrar lyda order från ”ryssar”. Att självaste överbefälhavaren, Mannerheim, tillhör samma kategori talas det antagligen tyst om.

Drygt två veckor är den tid varje batteri har till sitt förfogande för utbildning och intrimning av de pjäser man får sig tilldelade. För Nils gäller det inte bara att på så kort tid lära ut skillnaderna mellan haubitsar och tre tums fältkanoner, utan även se till att det också finns ammunition och slutstycken till desamma. Vidare att ordna fram hästar, seldon, telefoner med mera. Detta samtidigt som han ska ge ett hum om artillerikonsten åt entusiastiska men ack så obildade beväringar. Men i huvudsak ägnas tiden åt exercis och att lära manskapet transportera kanonerna, och sedan får befälet på plats, på slagfältet, ge närmare instruktioner i hur man avfyrar och riktar pjäserna. I Jakobstad lämnas i alla fall inte utrymme för mer än ett par provskott med skarp ammunition åt varje batteri som utbildas, vilket sker på isen utanför staden.

Men inte alla österbottniska pojkar anländer till Jakobstad med hjärtat fyllt av kärlek till de vita utan moltiger när befälen ska ha dem att sjunga ”Vår Gud är oss en väldig borg”. Faktum är att en del betar sig misstänkt i officerarnas ögon. Några till den grad underligt, att Nils och hans befälskamrater tvingas ta i med hårdhandskarna. En notering i Jakobstads polislednings dagjournal från den 24 februari 1918 ger oss en vink om hur det då kan gå: ”Kl 10:45 em anmälde Major Palme vid artilleriskolan att invid Permovägen en stund förut enligt militärmyndigheternas förfogande skjutits en spion samt anhöll om att polismyndigheterna må omhänderta liket. Vid förfrågan på artilleristaben kl 11 em meddelade Major Palme, att den skjutne enligt uppgift var hemmahörande i Kauhajoki socken samt hade anmält sig till artilleriet; på grund av sina uttalanden och sitt agitatoriska uppträdande i kasernen och gentemot utsända vaktposter hade han insatts i arrest på dövstumskolan samt under transport till stadsgården hade han gjort särskilda försök att rymma.” Det brukar heta att fången försökt rymma när man skjutit denne vid väggkanten. Huruvida majoren heter Nils eller Oscar i förnamn förtäljer inte historien.

Vid ett annat tillfälle arkebuseras artillerist Werner Laitanen för ”insubordinationsbrott”, olydnad. Andra som anklagas för detsamma kommer undan med ”20 par spö”, mer än tacksamma att få behålla livet och ”djupt rörda över min godhet”, påstår Adolf Hamilton. Nu är det artilleriskolans chef som styr över levande och döda i Jakobstad – med järnhand – ställande de lokala militära och civila beslutsorganen vid sidan om. Om någon klagar på Hamilton hos Mannerheim, svarar denne bara: ”Han får göra vad han vill, om han blott skaffar mig batterier.”

Medan de underlydande blir inhyta i bönehus, skolor och arbetarföreningens lokaler, sover, äter och dricker Nils och de andra officerarna gott på Stadshotellet. Här kan man få ”tre supar

med sång, buljong, biffstek och ananas, Château Laffitte och ett förtjusande vintage, Strengbergs bästa cigarrer och munklikör." På Stadshotellet och Svenska Klubben råder om kvällarna en hög stämning bland festande societet och svenska officerare. Spriten flödar, rouletten snurrar och så holder av "stadens liderliga qvinnor", vilka dekorerar heroerna med allsköns ohyra och könssjukdomar. Kort sagt, allt sådant som hör kriget till och som vissa menar krävs för att på allvar göra män av pojkar.

Vad man på officersmässen talar om på kvällarna berättar Hamilton i ett av sina många brev hem till sin far: "Vi har nu svurit en dyr ed att sedan vi intågat i Petersburg och Arkangelsk, så ska vi tillsammans fara till Stockholm, och om jag vore den nuvarande regeringen, så skulle jag laga, att jag var på annat ställe. Vår livliga förhoppning är, att Lindhagen och Vennerström (svenska vänstersocialister, förf. anm.) ska hålla på att förhandla med de röda i Helsingfors, när vi hinner dit. Det är inte bara vi svenskar här, som det skulle bereda en särskild njutning att få hänga just dem."

Efter en sådan blöt kväll på Svenska Klubben, faktiskt den sista för Nils och Oscars del då man dagen efter ger sig iväg till fronten, beslutar sig festsällskapet någon gång på nattkröken för att hålla ståndrätt med ortens tillfångatagna arbetarledare. Dessa sitter sedan en dryg månad inlåsta som garanti för att arbetarna ska hålla igång verkstäderna. Håller sig inte arbetarna på mattan hotas ledarna med avrättning. Det är denna gisslan om sex man som efter midnatt den 2 mars hämtas för skipandet av lag och rätt.

Den något överförfriskade och självutnämnda domstolen finner att de anklagade gjort sig skyldiga till "landsförräderi och stämplingar mot landets lagliga regering i förbund med den ryske arvfienden". Två och två, i handbojor, förs de därför till sin avrättningsplats intill Tobaksfabriken, för att vid tretiden på natten skjutas. Termometerns kvicksilver har då skotten faller krympt ner till närmare 20 minusgrader. Efteråt släpas liken till portuppgången till arbetarföreningens kafé, där de får ligga hela följande dag för att inplantera fruktan i arbetarleden.

"Aldrig hade jag trott, att jag med så lätt hand skulle underteckna och verkställa de första dödsdomarna i mitt liv", skriver Adolf Hamilton följande natt till sin far.

I efterhand, och för att sopa undan den kritik som avrättningen väcker, skyller Jakobstads militärstab på att det kastats sten mot vita soldater.

En av de avrättade arbetarledarna, Emil Lind, lyckas skriva ett brev till sin hustru innan han förs bort: "Kära hustru och barn. När du läser dessa rader finns jag inte längre till. Jag har dömts till döden. Låt inte sorgen nedslå dig, det var oundvikligt. Försök tappert uthärda alla svårigheter. Hjärtliga avskedshälsningar till Eriikka, Inho, Olavi, Kerttu och alla bekanta. Säg Alina att det som jag lovat henne kan hon inte få i detta livet men väl i det kommande. Farväl alla och må väl, önskar den dödsdömde Emil."

Huruvida kusinerna Palme bevittnar avrättningen är obekant men de går knappast miste om något exklusivt, då arkebusering av röda tillhör vardagen i det krig de nu drar ut i. Nils som befälhavare för den vita arméns 4:e batteri medan Oscar basar över det 2:a. Till sitt förfogande har man två 87 millimeters kanoner, fler blir det vartefter artilleripjäser erövrats i kriget. Därtill har Nils såväl som Oscar till sitt förfogande två rikssvenska underofficerare, cirka 70 meniga, ett femtontal slädar och nära 50 hästar. Färden går till en början i riktning Jämsä, nordost om Tammerfors. Här är Nils och Oscars batterier efterlängttade då all hjälp som står att uppbringa behövs för att täppa igen luckorna vid fronten, vilken de röda sedan några veckor söker tränga norrut.

Ett tiotal dagar senare är det greve Hamiltons tur att ge sig iväg, då marken i Jakobstad börjar bränna under hans fötter. Dags att "vila upp mig en smula med lite fronttjänst". Vid fronten

ska greven komma att kämpa inom samma armégrupp som Nils och Oscar. Men först ska en ståtlig parad avhållas på stora torget där tio batteriombud svär sin lydnad och trohet gentemot fanan, med fingrarna på Hamiltons gamla sabel. "Inte blir jag lätt rörd", anförtror Adolf sin far "men för första gången i mitt liv höll rösten på att svika mig, när jag höll det gamla svenska talet om 'En krigsman ska frukta Gud' o.s.v. (...) stadens nobless stod runt om och grät."

Tammerfors brinner!

"Gud hjälpe oss alla, ty jag hoppas vi kämpar för en rättvis sak."

Artillerielden har pågått i flera dagar och för varje ny kanon som anländer förvärras situationen. Därtill har de vitas spaningar blivit effektivare och ju närmare dess trupper tränger sig in på staden desto bättre är träffsäkerheten. Det är som att skjuta prick på sittande fågel. Eldsvådor härjar, svart rök förmörkar himlen och hus brinner ner till grunden. Tammerfors invånare söker skydd i källare och gropar där de i bästa fall har lite rå potatis att tugga på.

Före kriget levde här 45 000 invånare och nu har tusentals flyktingar och retirerade rödgardister tillkommit. I flera veckor har de anlant i hopp om säkerhet, "medan stadens borgare i vindsfönster och kyrktorn spejate efter den efterlängttade befriaren". Man har kommit pulsan i snön, i slädar och överfulla järnvägsvagnar, klamrande sig fast på vagnstak och buffertar om inget annat återstår. "Flyktingar med skrällen målad i ansiktena, kvinnor, barn, husgeråd, kor, får, hästar i ett enda kaos."

Tammerfors, "Finlands Manchester" och landets industriella vagg. Här har människorna för bara någon månad sedan tidigt om morgnarna setts traska till fabriker som tillverkar skor, kläder, takpapp, linnetyg, bomullstyg, cigaretter och många andra ting.

Tammerfors är känt för sina arbetares bildning, höga organisationsnivå och breda kulturella intressen med amatörteatrar, studiecirklar, bibliotek och musikaftnar. Här röstade redan i det första fria lantdagsvalet 1907 över hälften av invånarna på arbetarpartiet. "Det är denna kultur, mot vilken våra svenska intellektuella i hycklande upprop manat att även sända svenska vapen, det är denna arbetarkultur, som nu mördas av tsargeneralerna, kejsarhorder och svenska överklassbrigader i skönt samförstånd", utbrister den svenske vänstersocialisten Fredrik Ström.

Nu är stora delar av arbetarstaden Tammerfors på god väg att förvandlas till grus och aska. De vitas artilleribeskjutning riktar sig, förutom mot de rödas linjer, främst mot bostadsområdena i den östra och sydöstra delen av staden, det vill säga arbetarbefolkningens bostäder. Ordern till batterierna lyder, att i största möjliga mån skona stadens södra och västra mer välsituerade områden, samt fabrikerna.

Slaget om Tammerfors pågår i tre veckor och är det största någonsin i nordisk historia. När de första granaterna börjar falla över staden den 23 mars har inbördeskriget på allvar nått civilbefolkningen. Tre dagar senare börjar de första bränderna ta fart.

Nu när staden är inringad och varje flyktväg tilltäppt kryper människorna under artillerielden från det ena gömstället till det andra, i hopp om att hitta en säkrare tillflykt. "Det såg ut som om man kastat en sten i smutsigt vatten, som sedan stänkte runt omkring", berättar rikssvenske överste Hjalmarsson om synen av hur en civil folkmassa skingras vid ljuden av en fallande projektil. De fåtal ägodelar man har kvar släpas med i bylten och bara ett fåtal vågar sig ut när artilleriet tar paus för att rota i de rykande ruinerna av det som en gång varit ett hem.

Vore det inte för kriget skulle man finna trakten kring Tammerfors angenäm, rent av vacker, med staden liggande på ett smalt näs och all gran och fur som står med ett täcke av vit snö längs sluttningarna till Pyynikki ås i sydväst. Så de istäckta sjöarna, Näsijärvi i norr och Pyhäjärvi i söder, sammanbundna av forsen som delar staden mitt itu och som även om vintern strömmar med otyglad kraft. Fallhöjden är hela 18 meter.

En del går så långt att de påstår att detta är bland det grannaste Finland har att erbjuda. Nu sveps hela omgivningen in i rök, ibland så tjock att inte ens den välkända siluetten av Ryska kyrkan kan skönjas.

Efter inbördeskrigets första veckor av ställningskrig påbörjas den 15 mars de vitas offensiv mot Tammerfors och vars styrkor vid denna del av fronten snart har vuxit till drygt 15 000 man. Något färre rödgardister står inne i staden, men enligt historieforskaren Heikki Ylikangas tar bara 2 000-2 500 av dem aktiv del i de avgörande tammerforsstriderna. Resten håller sig undan på ett eller annat sätt.

Inringningen påbörjas den 24 mars då järnvägen söderut, stadens sista andningshål, skärs av genom armégrupp Wilkmans stormning av Lämpäälä station drygt två mil söder om Tammerfors. Det är under överste Wilkman som Nils och Oscar Palme kämpar. Oscars förband tillhör "avantgardet", som får i uppdrag att spränga sönder järnvägsrälsen norr om Lämpäälä, så att de röda i Tammerfors inte kan komma till undsättning med sina fruktade pansartåg. Nils är för tillfället på annat håll och anländer hit först när orten är i de egnas händer.

Efter kuvandet av Lämpäälä vänder huvuddelen av överste Wilkmans styrkor norrut, mot Tammerfors. Kvar i Lämpäälä lämnas två bataljoner samt batteri Nils Palme som säkerhet ifall de röda skulle dyka upp söderifrån. Wilkmans män får slå sig fram, steg för steg, innan de utmattade två dagar senare når sin position tre kilometer söder om Tammerfors. Men nu är staden definitivt inringad!

I väster står den "ståtligt aristokratiska" svensken överste Linder med sina trupper. Mot sig har han isoleraren Aatto Koivunen, som för befälet över de röda på detta frontavsnitt. I öster överste Wetzter mot järnvägsvaktmästare Jaakko Meriö och i söder nämnde överste Wilkman mot svarvare August Dufva. Och liksom den vite generalen Mannerheim har det övergripande ansvaret för anfallet på sin sida, styr den 34-årige portvakten och arbetarteaterchefen Hugo Salmela det röda försvaret inifrån Tammerfors.

De vitas anfallsplan har utarbetats av svenska generalstabsofficerare, vilka i sin plan förutsatt att de röda styrkor som försvarar Tammerfors "ska tas och krossas". Fältväblar, fanjunkare, sergenter, ryttmästare och majorer mot skraddare, ugnsmakare, färgare, hästkarlar, väverskor och nitare. Striden kan börja.

På en och en halv vecka har de vita avancerat nära fem mil, jagande de röda framför sig. Nu ser man fram mot en snabb seger. Mannerheim beordrar först att staden ska falla den 25 mars. Ordern upprepas dagen därpå. Nu slutför de vita planerna för det "sista anfallet", den 28 mars. En stormning över de frusna sjöarna i norr och söder om staden är utesluten och i väster ligger de ointagliga befästningar som ryssarna tidigare byggt. Den vite generalen skrapar därför grytorna för att få ihop trupper till ett stormangrepp österifrån. Det är såsom reservtrupp Svenska Brigaden kommer med i striden.

Även inne i staden försöker försvararna med alla medel få fram mer folk. Men många rödgardister vägrar längre strida och i ren desperation tvingas även enskilda borgare till stridslinjen. Det talas om att sätta "en kula i skallen" på de "slaktarskurkar" som vägrar gå till fronten.

Mannerheim har bråttom med att lägga Tammerfors under sig innan de tyska trupperna landstiger på finsk mark då det är nödvändigt för hans anseende att visa att han kan vinna ett stort slag utan tysk hjälp. Generalens behov av att visa sig på styva linan sker på bekostnad av de värnpliktiga bondpojkar som efter ett par veckors bristfällig utbildning sätts in vid stormningen. Men intet pris tycks vara för högt i "den västerländska kulturens kamp mot bolsjevismens framstormning".

Redan i det första gryningsljuset, skärtorsdagsmorgon den 28 mars, får de röda försvararna på långt håll syn på jägarnas vita snökåpor som väl synliga mål mot de mörka fälten vid Kalevakangas, öster om staden. "Gud hjälpe oss alla, ty jag hoppas vi kämpar för en rättvis sak", skriver denna morgon en svensk frivillig yngling i sin dagbok.

Anfallet resulterar i en fruktansvärd blodspillan på de vitas sida. Att de röda ska komma att slåss med en sådan intensitet fullständigt chockar den vita armén. Men när de röda inte längre kan fly undan, utan sitter instängda i en omringad stad, då kämpar de för sina liv. Till "sista blodsdroppen", bjudande på ett oväntat motstånd.

Inte hjälper det att flygblad kastas ner över staden: "Motståndet är förgäves. Hissa den vita flaggan och kapitulera. Det har spillts tillräckligt med medborgarblod. Vi dödar inte våra fångar såsom de röda sina." I de rödas stab hålls omröstning om kapitulation. Med en rösts övervikt säger man: Nej tack!

I en rapport till Helsingfors samma dag skriver de rödas befälhavare i Tammerfors, Hugo Salmela: "I morse fattades beslutet att de kan skjuta ner hela staden, men vi ger oss inte."

De rödas kulsprutor hackar sönder de vitas anfallslinjer. Bara den 28 mars ska cirka 1 000 vita soldater komma att träffas av de rödas kulor. Totalt 600 vita stupar och nära 2 000 såras innan Tammerfors slutligen faller. I vissa kompanier stupar uppemot 40 procent av manskapet. Hur stora förluster de röda lider går däremot inte att fastställa, då i efterhand arkebuserade män och kvinnor räknas in bland de stupade. Enligt de vita stupar 1 800 röda och såras mer än 2 000 i slaget om Tammerfors.

Men med tanke på att det vanligtvis är den anfallande parten som lider de största förlusterna, man brukar tala om tre gånger fler stupade på den anfallande sidan, är det inget vågat påstående att antalet i efterhand avrättade röda är många. Väldigt många. Förklaringarna till varför fler röda än vita dör är åtskilliga. "Till följd av den ytterst bristfälliga sjukvårdstjänsten förblödde rebellernas sårade i massor", lyder en.

De vitas anfall den 28 mars når ändå inte längre än till de östra förstäderna, sedan rödgardisterna retirerat några hundratal meter. Framgången är som sagt dyrköpt. Mer än ett vitt kompani flyr fältet i vild panik och söker krypande ta sig tillbaka till tryggheten, undan arbetargardets mördande eld. "Tammerfors framför oss verkade ointagligt", berättar en vit soldat.

Det är som att banka pannan blodig mot en ogenomtränglig mur och endast befälens brutala metoder förhindrar paniken att slå rot över hela linjen. Jägarlöjtnant Holm statuerar exempel genom att egenhändigt skjuta ner två underlydande. Han är inte ensam om metoden.

Medan de vitas styrkor dagen efter pustar ut tänds plötsligt hoppets ljus hos de röda. Söderifrån för vinden med sig ljudet av stridslarm. Det är rödgardister från bland annat Helsingfors som anlant i ett antal av 3 700 man. De egna har kommit för att slå sig igenom inringningen. Striden utkämpas vid Lämpäälä, där Nils Palme står beredd med sina kanoner.

Efter ett dygns hårda strider har de vita trupperna vid Lämpäälä nära nog gett upp inför anfallet. Gardet slåss med fast beslutsamhet. Man vet vad som väntar kamraterna i Tammerfors om inte låset bänds upp. När natten mörklägger slagfältet den 30 mars, och de rödas anfall ännu inte mattats av, ser sig de vita tvingade att begära förstärkningar för att orka hålla stånd. Nils batteri spelar nära nog oavbrutet. Metodiskt beordrar han iväg den ena projektilen efter den andra, allt under noga avvägande. Ammunitionen har börjat tryta och det är av vikt att varje salva träffar där den gör bäst nytta.

Men de röda har inte förmågan att utnyttja sitt övertag och anfallet avstannar i brist på militär kompetens. Försöket att slå sig igenom slutar efter mer än en vecka med att de röda vid Lämpäälä slutligen ger upp. Då har Tammerfors redan fallit. Bland dem som kommit hit för

att räcka sina instängda kamrater en hjälpsam hand är Helsingfors skomakarkompani. Ingen i kompaniet återvänder levande hem. Samtliga avrättas efter att ha blivit omringade av de vita.

Inne i staden sjunker återigen modet då det står klart att stridslarmet i söder inte rycker närmare, utan snarare mattas av. En nära nog lika stor förlust drabbar de röda när Tammerfors befälhavare Hugo Salmela förolyckas under skärtorsdagen. En handgranat slängs i en korg med andra handgranater inne på staben av en röd officer och i samma stund som Salmela slår upp dörren till rummet exploderar allt. Om det är ett planerat attentat, dåskap eller en olycka blir aldrig klarlagt.

Då Tammerfors inte heller faller den 28 mars överväger den vita staben att för stunden ge upp försöket och tills vidare lämna staden omringad. Mannerheim får utstå hård kritik från främst jägarofficerarna, vilka kuppattat driver igenom att den tyske översten Eduard Ausfeld ska stå för tankearbetet vid nästa anfall. Ausfeld kräver så fram mer manskap och mer artilleri för ett nytt försök.

Under tiden låter man kanonaden fortsätta under ledning av svenska officerare. I genomsnitt faller per dag nära tusen granater över Tammerfors och de röda ställningarna. Dånande projektiler gräver gropar i marken, bryter grenar och trädstammar. Stålsplitter far vinande genom luften, krossande varje fönsterruta i dess väg. Andra lämnar hål i såväl väggar som människor.

Kanonerna är uppställda utanför staden. Dit når varken kulsprutor eller gevär. Hur försvarar man sig mot en osynlig fiende då ammunitionen till det egna batteriet är starkt begränsad och träffsäkerheten minimal?

Svenskspråkiga Hufvudstadsbladet analyserar: "I stället inleddes under påskaftonen ett allmänt bombardemang mot stadens arbetarkvarter, som tydligen står i lågor. Avsikten torde varit att genom långsam belägring av staden söka betvinga den. De röda besatte hustaken med kulsprutor och sålde sina liv dyrt."

Av tradition tänder man på en del håll i Finland eldar på påskaftonen, som en kvarleva från den tiden då man brände häxor. Nu brinner det största häxbålet någonsin.

I ett tal samma dag till sina mannar tackar Mannerheim för deras uppoffringar, "denna påskhelg som vårt land tillbringar i krig mot sina egna borttappade och kriminella medborgare". Inne i den belägrade staden söker arbetartidningen Kansan Lehti uppmuntra: "Vi har ännu kraft, kulor och mat. Redan syns elden från hjälptruppernas kanoner. Segern ska vara vår."

Det lider mot afton, tisdagen den 2 april. Eldgivningen har nära nog helt tystnat då den kalla, klara natten sänker sig över omgivningarna. Eldsvådorna inne i staden som bekämpats så gott det går i kulregnet har nu börjat falna. Några strålkastare lyser upp mörkret, svepande över Pyhäjärvis is i jakt på människor som försöker ta sig ut från staden nattetid. En frivillig i Svenska Brigaden anförtror sin dagbok: "I natt ska vi storma staden. Gud, låt oss behålla våra liv och låt rättvisan segra."

Endast enstaka skott avbryter tystnaden, som nu plötsligt skrämmer mer än det öronbedövande stridslarmet. Håller man inne med andningen går det till och med att höra köldens knäppningar i grenar och husväggar. Stadens försvarare vet vad som är å färde men kan inget annat än att vänta. Att sova är otänkbart. Här och där hörs sång från män och kvinnor som försöker stärka andan inför det oundvikliga: "Finlands arma folk bryter sina bojar, lidandets kalk är redan överfull."

Under tiden samlas de vitas befäl för ordergivning och genomgång av nattens och morgondagens anfall.

Den 3 april klockan 02.30 bryter helvetet lös när ett sextiotal kanonrör samstämmigt vråker granater över hus och gränder. Eldgivningen överstiger allt vad som hitintills förekommit i inbördeskriget. I alla väderstreck lyser mynningsflammar upp himlen, som flamar likt ett enda stort eldhav. "Det var en sällsynt vacker tavla", uttrycker sig en vit soldat.

Elin Svedlin, som deltar i kriget som passopp åt vita officerare, står på betryggat avstånd uppe på en höjd, fånglad av skådespelet: "Längs hela horisonten sågs blixter efter blixter och luften darrade av vinande projektilers ljud. Det var ett oavbrutet schåande, och inifrån staden hördes den ena dova detonationen efter den andra. De röda besvarade lamt eller nästan inte alls vår eld." En vit plutonchef antecknar i sin dagbok, efter att ha beskådat explosionerna och de praktfulla rökpelarna: "Dånet blev allt fruktansvärdare, tills det var så våldsamt, att ingen stegring tycktes vidare möjlig. Bakom oss ljudet som ett oavbrutet tordön. Det var som om hela jorden varit idel eld och dån." Natten har blivit som ljusan dag i skenet från alla eldsvådor.

Rika tammerforsfamiljer bor av tradition i stenhäus, de fattiga i träbaracker som brinner bra. När de vitas artilleri riktas mot de senare är utgången given. Arbetarstadsdelarna Kyttälä och Tammela förgås till stor del i lågorna. Snart slickas taknocken på hus efter hus av eldsflammar högre än någon tidigare sett. Natthimlen är verkligen röd! Från de vitas horisont ter sig bränderna som ett enda sammanhängande eldhav, då väldiga flammar kastas upp över skogsranden. Det brinnande infernot ackompanjeras av ett öronbedövande dån, mättat av vrål, panik och fasansfull skräck.

Mot slutet av den exakta halvtimme trumelden pågår ökar om möjligt artilleribeskjutningen, "som om manskapet skyndar sig att i sista stund, medan det ännu var tillåtet, slänga iväg ytterligare några projektiler". På slaget 03.00 avbryts så allt lika plötsligt som det börjat. En dödens tystnad följer på den vita sidan av linjerna. All uppmärksamhet vänds uppåt, mot himlen, i spänd väntan på signalraketen som ska ge klartecken för stormning. Där är den! Som ett naket irrbloss, förebådande olycka. I samma ögonblick börjar maskingevären sitt ettriga hackande, följt av larmet från tusentals gevärsmynningar. Anfallet har börjat.

Överallt där de vita tränger fram ligger omkullvräkt el och telefonstolpar samt döda hästar. Med förundran blickar bondpojarna, som kanske för första gången sätter sin fot i en större stad, mot de nakna skorstenspiporna som pekar mot skyn från de förbrända ruinerna. "Höga, sotiga och gängliga likt galgar skjutna i höjden och ur vilka vid varje våning järnräls sticker ut och bär upp kakelugnarna, varav en del, där rälsen böjt sig i värmen, ganska vågat lutar sig ut över djupet." Inte en byggnad i staden är helt oskadad och nära 100 bostadshus totalförstörts innan slaget är över.

Bland blötsnö och glödande sotflagor som singlar omkring likt svärmande eldflugor springer vilt skrikande soldater. Här och var faller någon kvidande till marken.

De vita tar inga fångar så länge de inledande striderna pågår och när man väl kommit igång går det nästan automatiskt. För varje ansikte som visar sig i ett fönster sänds en kula iväg. För varje rörelse i en källarglugg slängs en handgranat. Ingen hinner fråga om det är en vän eller en fiende. Hellre förekomma än förekommas.

Men inte heller den 3 april faller Tammerfors, då de vitas stormangrepp fram mot kvällen bara nått fram till den östra stranden av forsens som delar staden. I det kaos som varat under dagen, där vita även har skjutit på vita, har återigen en mängd stupat och allt som uppnåtts är ett par hundra meter erövrade mark. Själva centrum är fortfarande i de rödas händer och ännu den 4:e pågår striderna, nu kvarter för kvarter och gata för gata. Den 5 mars likaså. Hus för

hus, våning för våning. Från källaren upp till vind. De röda släpper inte frivilligt en tum ifrån sig.

Men allt fler sträcker händer, i hopp om att ingenting kan vara värre än detta. "En efter en kommer de ut och ställer upp sig på torget, mänskliga trasor, över vilkas själ slutligen förtvivlan fått makt."

Röda flyktingar försöker nattetid ge sig iväg över den frusna Pyhäjärvi i söder och i skydd av den täta dimman som råder. Men här väntar Oscar Palme och Adolf Hamilton med kanoner och maskingevär, vilka riktas på måfå dit ljudet av slädar och röster hörs. På morgonen är isen översållad av stupade, hästkadaver och spillror. Natt efter natt upprepas utbrytningsförsöket.

Adolf Hamilton, som för befälet över denna del av fronten, berättar: "Jag låg söder om staden med fyra bataljoner och sex kanoner och ett tjugotal kulsprutor för att hindra de röda att smita ut över isen. Vi hade illuminerat med tjärtunnor – strålkastare saknade vi – och inskjutit alla pjäser på den ränna vi visste att de skulle komma. Vår väntan blev lång; ända till femtiden på morgonen. Men så blev resultatet gott; och jag njöt, när jag såg den tjocka svarta randen av lik på isen."

Ett av offren är en ung kvinna som fått hela bålen uppsprättad av en projektil. I hennes armar ett litet barn som följt sin mor i döden.

Skräckslagna människor kommer fram ur sina gömslen när striderna i deras omedelbara närhet tycks ha avstannat. Professor Birger Mörner, svensk frivillig, berättar om synen som möter honom när han slår upp porten till en av stadens kyrkor: "En fruktansvärd, förskämd luft slog mig till mötes, en nästan outhärdlig stank. Alla bänkar var packade med kvinnor, barn och åldringar. (...) Utanför mullrade kanoner och kulsprutor smattrade. Kyrkan var fylld av röda flyktingar, husvilla röda eller främlingar från den omgivande bygden, som då de såg de vita bindlarna kring våra armar, förstod att de vita var inne i staden och greps av skräck." Bara i Johanneskyrkan har 1 700 människor pressats samman, vilka i två veckors tid fått sova sittande.

Vattenledningarna har sinat, all elektricitet har slagits ut och mat har man ofta inte sett på flera dagar. Många har brunnit inne och hela Tammerfors stinker av en kväljande blandning av ruttet och bränt fläsk. I stadens finare kvarter viftas det med vita tygstycken i fönstren. "Stadens borgerliga familjer, instängda i sina hem, i sidorum, i källare, kom upprörda till tårar sina befriare till mötes." Undangömda champagneflaskor kommer därefter fram och man skålar för segern.

De sista röda ger upp vid åttatiden på morgonen den 6 april. Man har gett allt, sitt yttersta. De två sista dygnet har man slagits förutan mat, dryck och sömn. Drömmen om en människovärdig framtid är krossad och nu väntar det otyglade, vita hatet.

Den förlamande sinnesstämningen hos de besegrade tycks förstärkas av att nysnö faller ymnigt och dämpar alla ljud. Ögon stirrar utan att fatta efter släden där en ung pojke ligger med sönderskjutet huvud. Ljudlöst lämnar den en röd dropprand efter sig i den obefläckade snön. Till och med larmet från striderna som ännu pågår söderut, i Lämpäälä, har lindats in som i bomull.

Kapitulationsvillkoren författas av rikssvenske överste Erik Grafström, Wilkmans stabschef och Nils Palmes släkting, som dagen innan utsetts till Tammerfors befälhavare. Slutorden i skrivelsen lyder: "Agitatorer, befälhavare och beväpnade ryssar skjuts, de övrigas fall prövas av domstol." Då det i efterhand har påståtts att det är tysken Ausfeld som bestämmer villkoren har Grafström sett sig nödgad att gå i svaromål: "Det var emellertid jag, både som dikterade dem och underskrev lappen." Oavsett vem det är så är det i alla fall ingen finländare.

Kvinnor med förgråtna anleten letar i likhögarna efter sina män. Överallt på gatorna ligger döda, men efter bara någon dag bryr sig ingen längre. ”T.o.m. eleganta damer trampade rakt över de döda i stället för att gå omkring.” Trasiga ungar ses peta med pinnar i de gapande sår som gjort slut på de stupade. I ett hörn ligger vad som ännu igår var en 18-årig flicka, ”ett litet fint, energiskt ansikte, som en gång måste ha brunnit av entusiasm och beslutsamhet”. De sönderrivna kläderna vittnar om att hennes kropp har skövlats av triumferande soldater.

Varenda dörr som ännu hänger kvar på sina gångjärn i arbetarkvarteren slås in med gevärskolvorna, om de inte öppnas tillräckligt fort. Frågan är densamma i varje hus: ”Oletteko punaisia?” Är ni röda? Tammerfors borgare är med och pekar ut vem som ska släpas ut för rannsakan och dom, och ändå har de senare svårt att ge så värst många exempel på övergrepp begångna under det röda väldet.

Den svenske officeren Martin Ekström får i uppdrag att med sina mannar rensa Tammela: ”En tätt bebyggd stadsdel, till stor del upptagen av arbetarbostäder, alltså en härd för det revolutionära elementet.” I 1930-talets Sverige bildar Ekström ihop med de tidigare nämnda finlandsvilliga officerarna Archibald Douglas och Erik Grafström det Nationalsocialistiska Blocket.

De vita håller sitt ord så långt, att befäl, ryssar och allt vad som går under benämningen agitatorer skjuts på fläcken. Av de cirka 200 ryssar som slagits ihop med de röda här vid Tammerfors överlever inte en enda. Nämnde professor Birger Mörner berättar: ”Något som också länge förföljde mig var ljudet av ett kort taktfast ’Tatatata’, ’Tatatata’. Jag väcktes därav om morgnarna i min bädd hos bagaren. Det var det ljud som uppstod var gång en av de ryska soldater, som övermannats med vapen i hand, arkebuserades nedanför mitt fönster.”

Arbetarföreningens hus nyttjas till rättssal, Folkets Hus som fängelse. Tumregeln är: Ju hårdare motstånd desto hårdare bestraffning. Ett oläkt sår vittnar om deltagande i strid, precis som en parti eller fackföreningsbok vittnar om bolsjeviksmitta. Botemedlet heter bly.

På det stora torget samlas 11 000 misstänkta röda ihop i två stora fyrkanter. Runt fångarna dras ett kritstreck och utanför detta står en kedja av soldater. Det vita Tammerfors svenske befälhavare major Erik Grafström berättar: ”Jag utfärdade order på svenska, finska och ryska, att om någon enda av fångarna klev över kritstrecket skulle alla vita, även kulsprutorna, ge eld mitt i massan.” Härifrån går några dygn senare marschen vidare till något fångläger, där man med en skopa tur överlever svält och sjukdomar.

Sjukhuset och sjukstugorna töms genom att de sårade röda skjuts i sina sängar. De som kan gå får sista smörjelsen ute på gården. Kanske är det en skröna, men det berättas hur man, likt lerduveskytte, skjuter prick på sårade som kastas ut från sjukhussalarna på andra våningen. Att sårade röda mördas bekräftas av Adolf Hamilton, som i förtroende berättar om det i ett brev till sin far. Samtidigt ber han fadern tiga om det hemma i Sverige, för att inte ”väcka ont blod”.

Än mer grotesk är rödgardisten Johan Valter Gröndals skildring av hur tillfångatagna gardister tvingas våldta liken av röda kvinnor. ”Om fångarna vägrade stack de dem med bajonetterna. Det kunde hända mitt på gatan och fina damer samlades runt, skrattade och klappade händer.” Oavsett vad de vita påstår avrättas minst 1 000-1 500 arbetare i Tammerfors. Liken staplas som vedklabbar i hundrametershögar.

Detta är vad Mannerheim i en dagorder beskriver som ”en hela världens kulturseger över Rysslands bolsjeviker och dess världsomspännande och kulturförintande läror.”

Den svenske krigskorrespondenten Ernst Klein vandrar omkring bland Tammerfors ruiner och hus, som efter träffar av kulor och granater ser ut som om de angripits av smittkoppor. Vad som mest förvånar honom är att de stora fabrikskomplexen nere vid forsen och i stadens

omgivningar inte ser ut att vara så illa medfarna. För övrigt är anblicken av härjningarna som en ohygglig mardröm. Överallt tiggande, hållögda barn. Överallt lik och utslagna fönsterrutor. Sönderskjutna martallar, patronhylsor, lämningar av skor, rockar och blodiga trasor. "Skrämmande, fult, sårat och vanställt", lyder stödorden som Klein nedtecknar i sitt notisblock medan han kliver omkring i de rykande resterna av katastrofen.

Plötsligt stöter Klein på en ung svensk officer med majorstecken i mössan, som står och beskådar förödelsen tillsammans med en finsk militär. "Det är nämligen jag, som har skjutit det här", förklarar svensken för Ernst Klein. Så vänder han åter sin uppmärksamhet mot finnen, skakar på huvudet och pekade på några hål, som inte trängt igenom murarna och säger: "Det där är de tyska fälthaubitsarna. De har varit märkbart sämre än de ryska fältkanonerna." "Ja", svarar finnen, "och den ryska ammunitionen tände mycket bättre. Till och med sharpneller, ställda på nedslag, tände genast."

En annan flanör är kaptan Nils Wickström från Svenska Brigaden, som promenerar till kyrkogården för att ta sig en titt på likhögar. "Den syn, som här möter oss, är ej bland de behagligaste. Röda fångar arbetar raskt med att gräva jättelika massgravar. Runt omkring ligger väldiga travar av lik, som hopsamlats i staden och på det kringliggande slagfältet. Bland likhögar vandrar kvinnliga anförvanter till de röda i hopp om att möjligen kunna finna en far, son eller bror."

Även den norske frivillige läkaren Johannes Heimbeck söker sig några dagar senare hit till kyrkogården. "Det var förfärligt att se", berättar han. "Stanken slår emot en redan ett stycke därifrån, ty det är ett härligt vårväder, skönt och varmt, och solen steker nästan. Och sedan att se de 7 800 liken. De låg så där i hundrameters rader, sida vid sida, blåroda i ansiktet och nersölade med blod och smuts, magarna var uppblåsta som trummor; här och där mellan karlliken också några kvinnolik." Heimbecks läkarkollega Harald Natvig har med sig kameran och förevisar allt för eftervärlden.

I upp till fyra dygn sitter och står röda fångar sammanpackade utan tillgång på mat eller vätska i de provisoriska fångläger som upprättats i fabriksbaser och magasin. Den som bönar om vatten och bröd får en spottloska till svar från vakterna. En fånge som samlar ihop takdropp i en burk bestraffas med döden. Det enda som avbryter väntan är när några hämtas för att skjutas. Dygnet runt. Undantaget är en del manliga verkstadsarbetare, som plockas ut för att arbeta vid bland annat lokomotivverkstaden. Stadens befälhavare Erik Grafström berättar hur disciplinen upprätthålls: "I varje sal gick soldater med pistoler och om någon av arbetarna lade ner verktyget för att pusta ut en smula, skulle han utan vidare skjutas."

Emellanåt vandrar genom gatorna en procession av fångar som bundits ihop, likt slavar på väg till något plantage, med ett rep om varje hals. På andra har knappar, bälten och hängslen avlägsnats från byxorna, med följd att fångarna måste hålla uppe dessa där man trippar fram med små, korta steg. "Det var verkligen ingen tilltalande eller upplyftande syn", minns en svensk officer. "Jag erinrar mig särskilt ett dylikt tåg, till vars förbifart jag kom att bli vittne. Fångarna tvingades gå med händerna över huvudet. Givetvis blev de trötta i armarna, men då någon försökte vila dem mot huvudet, var genast någon av soldaterna framme och röt åt den försumlige 'Kädet ylös' ('upp med händerna')."

I ovidg jord, längs Kalevankangas och Pynnikkis vackra sluttningar, grävs massgravar av fångar som om aftonen ber en bön om överlevnad. Hur många som slutligen begravs i Tammerfors är det ingen som vet. Ingen räknar. En del påstår att innan året är slut har uppemot 4 000 röda hivats ner i någon av groparna. Kvinnor och män, arbetare och arbeterskor, små barn och tonåringar. Stupade i strid, arkebuserade eller döda i svält och sjukdomar i stadens fångläger.

Svenska djurvänner

”Det ska bli roligt att se om de behöver skjuta någon gång.”

Ute på kontinenten rasar världskriget. Byar och städer läggs i ruiner och miljontals människor stympas. Gas fräter sönder lungor och ögon, bombkrevader pressar in trumhinnor och förstör inre organ. Kulor genomborrar, eld bränner, granatskärvor fläker och bajonetter sticker. Har människan blivit galen?

Hemma i Sverige förfasar man sig över vansinnet. Men det finns också sådana som förmår blicka ut över ett slagfält utan att ta notis om de förvridna människokropparna, men vilkas hjärta fryser till is då de ser fyrfota varelser fara illa. Med den nya filmtekniken kommer rörliga bilder från slagfälten hem till kinematografen, hjärtslitande scener med magra, plågade dragare, och i tidningarna berättas om hästar med uppslitna bukar som trampar omkring i sina egna tarmar.

Djurvänner i Sverige bildar i mars 1917 föreningen Röda Stjärnan, ansluten till den internationella organisationen för djurens sjukvård i fält med säte i Genève. Det handlar om skydd och vård av djur som deltar i människans krig, främst hundar och hästar. Svenska Röda Stjärnans ordförande är general och i styrelsen sitter för övrigt en generalmajor, en kapten och så ett antal adels- och borgarfruar.

Här håller man flammande appeller för de ”trogna krigskamrater” som själva inte kan göra sin stämman hörd, på sin höjd gnägga eller morra. På föreningens möten förklarar man vidare, att ”endast rättskänsla och medlidande är drivkrafter inom rörelsen”. Men inte bara medlidande, säg? Nja, det finns en aspekt till: ”Djurskyddet i krig tjänar även de ekonomiska intressena och fosterlandet genom att åt staten inbespara miljoner.”

Ja, här kan höga militärer, krigsprofitörer och sysslösa damer med hjärta för djuren finna en gemensam beröringspunkt, att genom god vårdnad av skadade hästar och hundar se till att de kan återgå till fronten. Den stora utmaningen för svenska Röda Stjärnan kommer i och med finska inbördeskriget.

Genom insamling bland finansmän i Stockholm våren 1918 lyckas föreningen få ihop tillräckligt med pengar för att sätta upp en djurambulans, som ska hjälpa Finlands vita med att återställa sjuka och skadade hästar. När ambulansen avreser den 15 april, med tio yngre damer vilka har genomgått en kurs i djursjukvård, har redan 250 hästar hunnit dö i inbördeskriget.

Resan går till Tammerfors där Röda Stjärnan upprättar sitt sjukstall – i en före detta korvfabrik – med plats för 150 hästar. Trots att staden intagits av de vita tio dagar tidigare ligger det ännu vid ambulansens ankomst kvar lik och hästkadaver på gatorna, vilka sprider en vidrig stank. I söder, från trakten kring Lempäälä, hörs kanonerna från striden mellan röda och vita.

Förutom ambulansens frivilliga fruntimmerskara utgörs sällskapet av lika många inhyrda veterinärer, hovslagare, hästvårdare och chaufförer. Dessutom ställs röda krigsfångar till förfogande. På så sätt har de ”unga damerna befriats från grovgörot”, som det heter i Aftonbladet den 31 maj.

Sammanlagt 332 hästar behandlas innan man återvänder hem till Sverige den 1 juni. 50 opereras medan 33 måste avlivas.

Tårdrypande scener utspelar sig i den gamla korvfabriken då man tar farväl av de fyrfota patienter vars liv inte går att rädda. Sorgen uppvägs bara av de framsteg som görs med hästarna som återfår hull och foderlust. Skabbiga ök som kommer till sjukstallet med sår som

det rinner litervis med var ur och som ändå går att rädda till livet. Chockskadade, magra stackare som tappat livslusten och där långa, blodiga revor vittnar om slag från piskor och käppar.

220 regeringstroagna hästar kan därmed återvända till fronten för att med nya krafter släpa de vitas tross och kanoner som krossar de rödas motstånd.

Men om medlidandet för de skadade hästarna saknar botten är synen på de tvåbenta "kreatur" som hålls utanför stallet en helt annan bland djurvännerna från Sverige: "De röda som vi har som handräckning därute är ena 'löss' att vara lata", antecknar djurambulansens first lady Stina Linderdahl i sin dagbok. Men hon behöver inte frukta för att något hemskt ska hända för egen del. "Det vimlar där ute av vita med gevär, och röda utan. Det ska bli roligt att se om de behöver skjuta någon gång."

Så medan Stina och hennes medsystrar ser till att hästarna utfodras är det desto sämre ställt med omsorgen om de rödas kosthållning: "En strömming på brödbiten och en ostskiva är visst allt de får. I går när de röjde ur ett skjul och körde bort på stacken fick vi se hur en hel hög började gräva i smörjan och äta någonting som såg ut som mandelbitar. Det var väl jordnötter tänker jag."

Och nog ska flickorna vid hästambulansen få uppleva att det skjuts här i Tammerfors! "De vita arkebuserar friskt", anförtror Stina sin dagbok. "En dag sköts 250 på en gång med kulsprutor. De får stå och se hur den ena efter den andra faller."

Men i det stora hela är livet här i Tammerfors trots allt en enda lång njutning med härliga åkturer i släde ihop med svenska officerare, kuddkrig på rummet och vilda, lustfyllda slagsmål om chokladbitarna med pojkspolingar som kommer på besök. Flickorna nära nog "dör av skratt". Men vissa dagar vill man bara ta det lugnt, njuta av den vackra omgivningen och kanske vandra bort till stadens fångläger. Stina berättar:

"Mitt emot fånglägret, vid de gamla ryska kasernerna, ligger en kyrkogård och där var de i full fart med att gräva. De röda arbetade under bevakning. I fönstren såg man ansikte vid ansikte och ej för trevliga typer. Röda kvinnor också och de såg hemska ut, men somliga ytterst tragiska. De vet nog vad som väntar många av dem och de vet ej precis vem turen kommer till nästa gång. Turen avgörs genom lottdragning. Det är kategoriskt. (...) När vi gick därifrån en annan väg kom vi förbi en av dem som just blivit arkebuserad. Hjärnan var alldeles utrunnen och det var hemskt. Bredvid honom låg en som på rygg som var alldeles våt och blå, en av dem som de dagen förut hade fiskat upp ur forsen, trodde vi. Det var hemskt att höra finnen som skötte om arkebuseringen tala därom. Det kommer meddelanden från de olika kommunerna om var och ens illdåd och så pang bara. Somliga kryper på knäna och ber om nåd."

Ja, nog är det emellanåt lite hemskt här i Tammerfors, men inte värre än att en ung dam med stil kan uthärda. Lön för mödan får flickorna när man väl hemma igen utnämns till de svenska djurvännernas elittrupper.

Den röda kvinnan

”Nu har de djävlarne beväpnat sina horor.”

Det finns något som de vita hatar mer än ryssar och rödgardister i gemen: De rödas kvinnor. Så här skriver den svenske frivillige Sixten Sandberg hem till sin mor efter det att Tammerfors fallit i de vitas händer: ”Alla liken av de röda låg kvar i alla upptänkliga, ohyggliga ställningar, däribland en s.k. ’rödakorssystem’-gatslinka från Helsingfors. Pojkarna nästan fräste, när de såg eländet, tala ej om – hat.”

Varhelst en kvinna ställer upp för de röda är hon måltavla för de vitas hån. Redan långt före krigets utbrott har hon baktalats i de fina salongerna: ”Och så oräkneliga skaror inhemska kvinnor, backfischer, tjänarinnor, arbeterskor, butiksbiträden, tydligen ute i samma syfte som deras prostituerade systrar.” I synnerhet är det med ryska soldater hon sägs rulla runt i sänghalmen. ”Speciellt efter revolutionen har våra enkla kvinnor gripits av en formlig erotisk yrsel”, berättar en som säger sig veta. Ja, det antyds inte så sällan att den röda kvinnans ”lön” för deltagande i inbördeskriget är fria samlag med ”rysspaket”. Därav öknamnet ryssbrudar.

Även den svenske krigskorrespondenten Ernst Klein, som påstår att ”förbjudet sexuellt umgänge var särdeles utpräglat inom industriarbetarvärlden”, hävdar att stora massor av unga arbetarkvinnor blir älskarinnor åt de ryska soldaterna: ”Själv har jag på flera ställen sett sådana olyckliga varelser internerade, förslöade av sexuell överansträngning och smittade med ohyggliga sjukdomar.”

Lika bestämd är den svenske majoren Erik Grafström, som hävdar att 98,5 procent av de röda kvinnorna bär på veneriska sjukdomar. Det är ett återkommande tema men som den statistik som de vita själva för över sjukdomarna i fånglägren slår hål på. Procentuellt sett är det långt fler inom exempelvis Svenska Brigaden som bär på könssjukdomar, jämfört med de röda kvinnor som fångslas efter krigsslutet.

Hur de ”erotiska excesserna” påstås gå till, då de rödas kvinnor hänger sig åt de ryska soldaterna, beskrivs av Erik Grafström med orden: ”På kvällarna marscherade de under regementsmusik från kvarteret till ryska kasernerna med dess manliga personal, för att sedan på morgonen, även under regementsmusik, marschera hem.”

Och skulle sedan kvinnor ur de rödas ”amazonhorder” ta sig an uppgifter som att vårda sårade i kriget heter det givetvis att hon inte är seriös: ”På ett annat ställe blev en röd ambulans på åtta ’sjuksköterskor’ tagen till fånga. ’Sjuksköterskorna’ visade sig då helt enkelt vara utspökade gatslinkor från Helsingfors.” Detta sagt av den norske läkaren Johannes Heimbeck, som bemannar en av den vita sidans ambulanser. Vågar någon ens tänka på vad som sedan händer med dessa åtta ”gatslinkor”?

Att de rödas kvinnor i större utsträckning än männen arkebuseras är inte att förvåna. Medan 15 procent av de manliga gardister som deltagit i striderna på den röda sidan avrättas är motsvarande siffra 17 procent för de kvinnliga gardisterna. Därtill kan man bara ana sig till vilket öde som kvinnorna för övrigt får utstå innan de väl skjuts, dessa ogifta fabriksflickor runt 20 års ålder, vilket merparten avrättade röda kvinnor utgörs av. Av vad en herr Järvinen berättar om kvinnliga fångar uppställda på Tammerfors torg får man en viss aning: ”Kvinnorna, särskilt de som var i åldern mellan tjugo till tjugofem år var helt otroligt fula i munnen. De hävde ur sig vilka skamlösheter som helst och man fick den uppfattningen att allihopa på något sätt var sexuellt abnormalt. (...) Jag förstår mer än väl den hårda behandling de kom att röna från de våras sida, för något bättre hade de sannerligen inte gjort sig förtjänta av.”

I Österbotten samlas på flera orter stora skaror bönder utanför häktet för att hämta "ryssbrudarna", som sitter tillfångatagna efter de vitas maktövertagande. Säkert är det i mångt och mycket ren svartsjuka över att ha blivit brädade av ryska soldater som driver männen till att föra kvinnorna till smedjan för brännmärkning i pannan. Precis som man i gamla tider märkte tjuvar och "horkonor". Nu blir det tack och lov inget av detta, då lagens representant hinner ingripa innan järnet hunnit glödgas.

På en del håll klipper man de kvinnliga rödgardisternas hår med maskin, som en ren förödmjukelse. Men det tycks som inte ens det förmår kväsa dem. "De flesta flickorna lyfte på kjolen och bad mig klippa där också", påstår en skyddskårist från Österbotten.

"Mycket avskum hade jag under krigets lopp sett, men dessa tog dock priset", minns rikssvensken Gilbert Hamilton, som för befälet över en av tyskarnas stridande enheter i Finland. Han talar om de kvinnor som med vapen i hand slåss i gardet. "Alla såg de utan undantag vidriga ut", fortsätter han. En annan typisk kommentar lyder: "Nu har de jävlarna beväpnat sina horor."

Långt om länge vägras kvinnorna inträde i gardet men vartefter inbördeskriget fortgår kommer det till stånd särskilda kvinnokompanier, trotsande vad den egna regeringen har att säga. Ett motargument är att kvinnans biologiska uppgift är att frambringa och inte släcka liv. Men det är till slut bara att acceptera dem som ett faktum, särskilt som de vita inte gör skillnad på manligt och kvinnligt inför exekutionspatrullen. Det absoluta flertalet beväpnade kvinnogarden härrör från det revolutionärt färgade ungdomsförbundet på de större industriorterna.

Antalet gardistkvinnor uppgår till 1 500-2 000 och drygt hälften av dem är under 21 år. Merparten är beväpnade. Därtill tillkommer tusentals kvinnor som oavsett medlemskap i gardet lagar mat, tar hand om sårade och dylikt. Till en början används de kvinnliga soldaterna främst för vakthållning och dylikt men vartefter som kriget går allt sämre hamnar de allt mer i själva skottlinjen. 78 kvinnor beräknas ha stupat i strid på den röda sidan.

Kanske är det en myt, men samstämmiga vittnesmål säger att de rödas kvinnor slåss hårdare, djärvare och mer energiskt än männen "till slutet". Bör man dra slutsatsen att de har mer att förlora? Att kvinnan i högre grad än mannen fått smak på friheten och därför inte gärna vill gå tillbaka till ett hunsat liv som enbart tycks gå ut på att söka mätta barn med smulor. Eller är det för att hon på förhand vet att hon skändas och därefter avrättas av de vita om hon ger sig?

Svaret på frågan om varför den röda kvinnan är så hatad måste antagligen sökas i att hennes politiska aktivitet i Finland varit av ringa omfattning före 1917-18. Bara det att en kvinna deltagit i fackligt arbete är en orsak till hämnd från de vita. Att hon då griper till vapen och emellanåt lägger sig till med manliga attribut som kort hår, långbyxor och ett ovårdat språk, anses i konservativa kretsar som oförlåtligt. Det betyder så gott som en säker död om hon blir tillfångatagen.

Trots 1906 års införda allmänna rösträtt har någon verklig jämlikhet mellan könen knappast uppnåtts. I prästerskapets och godsägarnas Finland är kvinnans plats vid spisen, förutom då hon föder barn eller ligger nere vid ån och klappar tvätt. Och vad fabriksägaren beträffar är det blott hennes flinka fingrar som intresserar. Hon räknas helt enkelt inte, utom möjligen som en anonym röst i valsammanhang. Bara det att hon svarar på tilltal kan tas som en upprorisk handling.

Även inom arbetarpartiet, som länge slagits för jämlikhet, är det långt mellan ord och handling. Vid 1918 års början är bara var femte medlem kvinna – sammanlagt cirka 20 000 – och vad representationen på ledande poster beträffar är de ännu färre. I det röda Finland,

efter krigsutbrottet, handlar det om mindre än tio procent kvinnor som bereds plats inom administration och valda församlingar.

Poeten i Svenska Brigaden, Walther Hülphers, darrar inte heller han på manschetten då han ger sin beskrivning av den röda kvinnan, vilket tillhör de grövsta: "Någon har sagt, att en man aldrig kan bli så usel som en kvinna. Här har de röda kvinnorna bidragit till ohyggligheterna värre än männen. Ofta är det de, som fortsatt likens stympande, varav kastraktioner tycks ha varit ett deras utsökta och perversa nöje."

En vid fronten nära vän till Hülphers, den svenske tecknaren Paul Myrén, fyller i med en liknande skröna om hur röda kvinnor torterar tillfångatagna vita: "På fyra av offren hade könsorganen sönderklämts mellan några platta föremål (...) och det hade skett medan offren ännu var vid liv."

Beskyllningarna om att de rödas kvinnor är prostituerade tar sig efter inbördeskrigets slut uttryck i att de behandlas efter lösdriverilagen. Bland annat tillämpas bestämmelser om bekämpning av syfilis, vilket tvingar kvinnorna att underkasta sig hårdhänta och förnedrande undersökningar. Ren tortyr, menar de själva.

Och om nu någon tror att avskyn inför en kvinnlig gardist bara gäller för män så lyssna då till överklassflickan Elin Svedlin, officerspassupp på den vita sidan: "Till folkskolan hade man under morgonens lopp kommit med fångar, bl.a. en kvinnlig soldat klädd i manskläder, hjälm och stövlar. Vi hade obehag av att se henne. Men när vi samtidigt hörde det angränsande bullret av pågående strid i Tammerfors, kände vi oss knappast vara i stånd att tycka synd, ifall hon blev skjuten."

Nils Palme i stridens hetta

"Hämnd över landsförrädarna!"

4:e batteriets tre 87 millimeters kanoner är laddade och siktvinkeln beräknad. Rutinmässigt befäller artilleribefäl Nils Palme att manskapet ska hålla munnen öppet innan han med hög röst, ekande ut över nejden, ger kommandot: "Eld!" Tre eldsflammor skjuter iväg med öronbedövande skrällar, tätt följda på varandra. Nils byxben fladdrar till för varje salva och med den bittra smaken av krutgas på tungan räknar han tyst för sig själv, väntande på nedslagen: "...3, 4, 5..." Långt där borta, mer än en kilometer bort, där de rödas ställningar befinner sig, ser krevaderna ut som smutsiga bomullstussar då de slår ner i skogsbrynet. Det dova ljudet av explosioner kommer först en sekund därefter, följt av ett hastigt smattrande från den egna sidans kulsprutor.

Manövern upprepas gång på gång. Nils sharpneller skapar nervositet och oreda bland de röda, vilket får dem att söka sig till en plats där de tror sig vara mer skyddade, och det är det kulsprutorna väntar på. Det går som smort, allt enligt handboken. Bom, bom, bom tatatatata.

"Mer sällan lär väl soldaternas sinnen stå i en spänning av hat och blodtörst som motsvarar det helvetiska ursinne som deras kanonbatteri under snabbeld ger en förträfflig bild av." Orden är hämtade från den svenske konstnären Paul Myrén, i en beskrivning av de vitas batterier.

Att de rödas artilleri skulle lyckas med att slå ut någon av batteri Palmes kanoner är ingen större risk, därtill saknar man tillräckliga artillerikunskaper. Dessutom har de röda ofta betydligt sämre kvalitet på sina granater. Därför kan Nils batteri i lugn och ro fortsätta med att mala ner de rödas motstånd. Bom, bom, bom tatatatata.

Den vita arméns 4:e batteri består till huvuddelen av unga män från skyddskåren i Närpes i Österbotten. "Jag kan inte underlåta att framhålla det mod, den villighet och entusiasm, som utmärkte dessa bondpojkar och deras finländska och rikssvenska befäl", skriver Nils i en redogörelse för några av de strider han deltar i med sitt batteri under mars månad 1918. Med hjälp av ytterligare några noteringar i olika verk om inbördeskriget kan vi få en bild av Nils insatser.

Den armégrupp Nils Palme ingår i leds av den svensktalande översten Wilkman, vilken tidigare lytt under Mannerheim som officer i ryska armén. Wilkmans stabschef, den rikssvenske majoren Erik Grafström, minns Nils och Oscars ankomst till fronten: "En dag på Vavalle-Asपालas gård stannade en släde med tre svenska livpälisar, det var mina jaktkamrater från Danderyd, löjtnant vid livdragonerna, Berns von Bomslev, samt mina avlägsna släktingar, kusinerna Oscar och Nils Palme." Erik Grafströms syster har en gång i tiden varit gift med Nils finländske morbror V.M. von Born. Det är samme Grafström som sommaren 1917 för befälet över den militära styrka som slår ner hungerupproret på Seskarö i svenska Norrland.

Under de första veckorna vid fronten har uppgiften för Nils batteri varit att hålla stånd mot de påtryckande röda trupperna vid trakten av Jämsä, drygt tio mil nordost om Tammerfors i mellersta Finland. Men alltsedan den 15 mars är han, liksom större delen av den vita armén, på frammarsch. Nils ska antagligen aldrig glömma ögonblicket av allvar, då han dagen innan de vitas motoffensiv läser general Mannerheims dagorder: "Stunden har kommit, stunden som hela folket väntar. Våra hungrande och misshandlade bröder och systrar i Sydfinland fäster sitt sista hopp vid Er. De mördade medborgarnas stympade kroppar och de brända byarnas ruiner ropar till himlen: hämnd över landsförrädarna! Bryt ner alla hinder! Framåt, det vita Finlands vita armé!" Hur många byar Nils bränner ner med sitt artilleri, som hämnd

för de byar de röda bränner ner, har han antagligen glömt bort då han i maj månad återvänder hem till Sverige.

Redan efter en dags offensiv har de vita trängt någon mil söderut, för Nils del betyder det Länkipohja där nära tusen röda gett sig den på att hålla byn. Armégrupp Wilkman kommer med 3 750 man, 22 kulsprutor och 9 kanoner. De röda i Länkipohja saknar helt artilleriunderstöd. Med anfallet mot Länkipohja inleds striden om Tammerfors. Ja, Länkipohja är något av inbördeskrigets vändpunkt. Från denna dag är de röda ständigt på defensiven. Nils är således med och skapar historia då "Tammerfors lås", Länkipohja, ska komma att öppnas med hjälp av hans kanonrör.

Överste Wilkman beordrar tidigt om morgonen den 16 mars uppställning i tre anfällskolonner öster om Länkipohja, som ligger vid stranden av sjön Längelmävesi. Nils batteri ingår i mittkolonnen som tar sig fram längs landsvägen vilken närmar sig byn från nordost. Kusin Oscar är på plats mer söderut med även han tre kanoner. I verket Finlands frihetskrig heter det: "Redan kl 7.15 kunde kapt. O. Palme öppna eld. Den riktades mot det hus i byn, telefoncentralen, där enligt uppgift fiendens stab var inkvarterad, och avgavs med långtempererad granatkartecher. Redan femte skottet blev fullträff, och huset stod snart i full låga." Snart ses panikslagna rödgardister springa i vild flykt över Längelmävesis is. En del löper i bara strumplästen, lämnande bakom sig de kamrater som ännu vägrar att ge upp.

Helt överraskande hejdas den anfällsstyrka där Nils ingår cirka två kilometer utanför byn, där en röd förpost om cirka 100 man öppnar maskingevärseld längs vägen från en förskansning bakom frusna vedklabbar. Man har förberett sig väl genom att röja upp ett skottfält och är dessutom förvarnade om de vitas ankomst då stridslarm börjat höras söderifrån. När Nils Palme beordrar eld mot den röda ställningen får hans mannar till en början bara igång en kanon, vilket försvårar de vitas stormning.

Medan kanonen dundrar kommer anfallet igång på bred front, samtidigt som de bägge sidornas kulsprutor ackompanjerar med sitt enformiga hackande. Vid det här laget, efter nära nog två veckor vid fronten, har manskapet vid Nils batteri hunnit bli så pass varma i kläderna att de sköter det mesta själva. Nils behöver inte ge order om varje liten detalj.

De vita tvingas pulsa över ett öppet fält med snö som når ända upp till midjan och där de rödas kulsprutor inväntar att de vita ska komma närmare innan man börjar sin eldgivning. Förlusterna är fruktansvärda, i synnerhet som befälet beordrar soldaterna att anfalla i femmannaled. 37 stupade och 88 sårade summerar den vita sidan från striden om Länkipohja, varav merparten faller här utanför byn. För många av de döda handlar det om att man allt som allt bara har deltagit ett par minuter i själva kriget innan man stupar. Först fram emot 12-tiden på dagen, efter flera timmars strid, retirerar de röda från sina positioner bakom vedhögarna.

Under de första timmarna av strid ser det långa stunder ut att gå käpprakt åt fanders med de vitas offensiv mot Länkipohja och på flera håll är de vid strid ovana manskapet färdiga att ta till flykten. Detta till trots att de röda är betydligt färre till antalet. Vid den del av fronten där Oscar kämpar, sydost om byn, tvingas befälet dra sina trupper tillbaka i linje med artilleriet, innan man lyckas hämta andan för ett nytt angrepp. Med hot om att den som inte fortsätter offensiven blir skjuten av sina befäl tvingas soldaterna fram. Inte ens välriktad artillerield mot de rödas kulsprutenästen hjälper infanteriet alla gånger, då man ändå måste kämpa sig fram med sina gevär.

När så delar av Nils artilleri förs närmare byn för att ge fyr mot de rödas ställningar uppe på ett berg, drar man på sig fiendens maskingevärseld med följd att artilleristerna tar till flykten.

Även Nils tvingas åla sig i säkerhet under det att de rödas eld piskar sönder träd och grenar ovan hans huvud.

Med ansiktet tryckt i snön märker Nils antagligen inte längre lukten av krut och brandrök. Möjligen känner han doften av förmultnade löv och mossa tränga upp genom snötäcket, förmedlande att våren snart är här. Med all säkerhet känner sig Nils trött där han ligger och trycker. Han har varit uppe sedan fem i morse, är enligt order förvisso nyrakad men rödögad av sömnbrist.

Ovanför honom rör sig grenarna i vinden, likgiltigt inför människornas vanvettiga lekar. Ifall Nils blundar blir han ensam med sina tankar. Kanske drar han sig här till minnes spänningen då han som barn lekte i skogen hemma i Djursholm. Indianer och vita. Röda och vita. Pang, du är död! En annan mer påtaglig känsla är klådan från fältlivets obligatoriska lusbett och att det i baken svider av dålig hygien och långa uppsittningar till häst.

Längtar den i dagarna just 23 år fyllda Nils hem där han ligger och blir kall och blöt? Är han rädd? Vem vet. Säkert är dock, att Nils aldrig skulle kunna leva med förödmjukelsen av att ha gett upp. Den uppfostran Nils har fått ger inte utrymme för några kompromisser. Hem kommer han antingen som hjälte, eller i kista.

Kulorna visslar allt mer irriterande, som ilska bin, ju närmare de vita kommer själva Länkipohja by. Någon skriker om att "våra egna anfaller oss". Från en gård som enligt tillförlitliga uppgifter ska vara besatt av vita trupper hörs salvorna av gevärseld, riktade mot den egna, vita sidan. Men det är inte ovanligt i ett krig där det enda som skiljer soldaterna åt är färgen på armbindlarna. En vit hinner träffas av ett skott innan man får stopp på skjutandet genom att vifta med en stor vit duk, samtidigt som ett tjugotal strupar vrålar: "Vita!".

I ett dike ses en yngling liggande med blodet från ett sår i huvudet droppande ner i snön. Håret är blodigt och sammanklibbat. Två vita soldater kommer släpande på en vedkälke där det halvligger en kamrat som fått käken och ena knät sönderskjutna. Trots sitt medtagna tillstånd spottar mannen i ett för att bli av med blodet som samlas i munnen. Men han orkar inte spotta särskilt långt utan det mesta fastnar som någonting slemmigt rött på han rock. Snart ska det frysa till is.

"Långa tåg av svårt eller lättare sårade förs bakåt på slädar. Blodet droppar och färgar snön röd och man tänker att kanske nästa gång är det min tur", berättar Mac Key-Åberg, plutonchef här vid Länkipohja.

Nils batteri dundrar snart på igen utan avbrott, "på lämpligt avstånd bakom skyttelinjen". Man har skjutit in sig och vart och vartannat skott träffar där det ska. Länkipohja brinner redan på flera håll och vid högra flygeln ser det ut som om de rödas skyttelinjer tycks vara på väg att retirera för Lappobataljonen. Från byn hörs förutom knastret av hus som brinner ett vansinnigt bröl och kackel av djur som bränns inne i ladugårdar och uthus. Byn ska smulas sönder och samman innan de vita vågar sig på ett slutgiltigt anfall.

Från sju på morgonen fram till långt inpå eftermiddagen pågår striden. Vad som återstår av Länkipohja då de vita intar byn är sotiga grundmurar, knappt något mer. Här och där driver kor och får omkring i brandröken som är tät som dimma, råmande och bråkande av skräck. Från de raserade byggnaderna stiger en odör av bränt kött och bara den himmelske fadern vet vad slags varelser det är som grillats. Några gamla kvinnor letar i ruinerna med var sin käpp då en vit befriare ropar hotfullt åt dem: "Vad fan rotar ni efter i likaskan?"

De röda som inte flyr slåss in i det sista och ser till att ge de vita ett varmt mottagande när dessa tränger in i byn. Men till slut är de som vill rädda livet tvungna att ta till flykten. "Infanteriet understöddes här av batteriet Nils Palme, som med några skott påskyndade de rödas vilda flykt över isarna." Ve den röding som sträcker händer i hopp om barmhärtighet.

Order har gått ut bland de vita om att man inte ska ta några fångar och de enligt uppgift 129 rödgardistliken på kyrkogården vittnar också de om det blodbad som iscensätts på de tillfångatagna.

Den norske läkaren Johannes Heimbeck, ansvarig för den vita sidans ambulans här vid Länkipohja, får höra om en skottskadad röd som efter förhör ska arkebuseras. Heimbeck söker träda emellan:

”Där satt den röde på trappan, likblek med glansiga, vettskrämda ögon och mumlade något jämmerligt på finska. En jägarkorpral lät just fyra man fatta tag i honom för att bära bort honom.

’Halt’, sade jag ’varthän?’ ’En tur bakom huset med gubbjäveln här’, svarade korpralen likgiltigt. ’Och vad sedan?’ fortsatte jag. ’Skjuta honom’, svarade han. ’Nej, han är sårad, så det är jag som ska ha honom’, svarade jag.”

Efter en kort dispyt får doktor Heimbeck sin sårade fånge, men inser så att han inte har någon plats för denne:

”Jag funderade ett ögonblick. Jag kunde få mannen, javisst, men vad skulle jag göra med honom. Inte kunde jag ta honom med, varje ögonblick kunde vi få order och sätta oss upp i sadeln igen. Och lämnade jag åter honom ensam kvar blev han säkert skjuten, fick bara lida en stund till med sitt bukskott ... Jag bestämde mig och gick tillbaka till huset, men satte mig upp på hästryggen, satt några ögonblick stilla, fick se en glimt av de fyra som släpade den röde emellan sig, vände mig bort. En minut till och jag hörde en salva bakom huset. Vad jag kände mig usel.”

Någonstans i byn befinner sig Nils Palme, som kanske inte bevittnar just denna avrättning men som helt klart kan se sig mätt på många andra. Samma kväll som byn intas av de vita avrättas närmare ett hundra tillfångatagna rödgardister, samt en del andra från orten misstänkta män och kvinnor.

Adolf Hamilton, som deltar i striderna vid Länkipohja som chef för överste Wilkmans artilleridivision, skriver hem till sin far: ”Så var allt över vid fyratiden och de röda fullkomligt kvaddade. Vi ryckte in i den ödelagda byn – rykande ruiner mest – och hade en del rensningsarbete där.”

Blodbadet i Länkipohja är inbördeskrigets första massavrättning – även den enskilt största under en och samma dag – och ska bilda skola för de vitas fortsatta massakrer. De avrättade ligger under flera dagar kvar i stora högar, som varnande exempel. Ett tjugotal röda, vilka hittas gömda i en källare efter att byn intagits, skjuts ute på gårdsplanen i ”fulhetsordning”. Avrättningen av 13 andra gardister fotograferas i en bildsvit av den norske läkaren Harald Natvig. Längst till vänster i raden av fångar som väntar på skotten ses en pojke i kanske 14-årsåldern, slutande sina händer som till bön. Huruvida Nils är med och ”knäpper” röda är inte känt. Det står var och en fritt att spekulera.

När grannbyn Vilkkilä senare på kvällen intas av de vita fortsätter blodbadet. Även här är likhögar förevigade på bild.

Från Länkipohja går färden vidare västerut, mot Orivesi, som även det anfälls i tre kolonner. Redan på kvällen den 17 mars har Wilkmans förtrupper nått fram till ortens järnvägsstation, där man skymtar röda styrkor på väg med tåg mot fronten i norr. Tydligt är de röda ännu lyckligt ovetande om att armégrupp Wilkman kringgått dem och nu är på god väg att skära av deras reträttväg till Tammerfors.

Den norra kolonnen, inklusive batteri Nils Palme, stöter på vägen mot Orivesi på starkt motstånd från fienden och försenas därför så kraftigt att man först på kvällen till den 18 mars når fram till sin position, ett par kilometer norr om Orivesi. Bland annat beskjuts man i trakten

av Oripohja av en röd kanon, vilken färdiginskjuten legat och väntat bakom byns Folkets Hus. Efter en kort eldstrid flyr de vitas kanonjärer. I verket Operationerna kring Tammerfors heter det: "Efter en timmes strid tvingades servisen tillbaka från den alltför utsatta batteriplatsen och sökte skydd bakom höjden. En missuppfattad order föranledde batterichefen att i hastig takt föra undan anspannsavdelningen ett par kilometer, och detta uppfattades av infanteriet såsom flykt." Batterichefen ifråga är Nils Palme.

Vad som händer är att en av batteri Palmes kanoner välter när man ska ge svarseld och de två andra kanonerna överges så snart de rödas granater börjar slå ner runt omkring platsen där de vitas pjäser står uppställda. Inget kan längre hejda Nils Palmes "käcka Närpespojkar" från att lägga benen på ryggen. Påståendet om en missuppfattad order torde vara en förskönad omskrivning.

Endast med hot om att man ska komma efter med en kulspruta lyckas det befälet att locka tillbaka mannarna, men ända fram till kanonerna vågar dessa inte. De står där övergivna av såväl sitt befäl som manskap.

Under det att de tre kanonerna riskerar att skjutas sönder av de rödas artilleri kläcks idén att någon ska krypa fram och binda fast långa rep i pjäserna, så att man kan dra dem i säkerhet. Men inte ens det får man någon frivillig att åta sig. Nils själv allra minst. Först efter det att det utlovats allehanda medaljer och utmärkelser träder det fram några frivilliga. Dagen har hunnit bli till kväll innan den sista av kanonerna dragits i säkerhet och man är nu kraftigt försenade.

Även mittkolonnen, där Adolf Hamilton strider, möter starkt motstånd i närheten av Orivesi och de vita soldaterna retirerar här i panik. Till följd av detta är det bara överste Wilkmans södra kolonn som fortsätter sin marsch, ovetande om att de två övriga grupperna hejdats.

När den södra kolonnen på morgonen till den 18 mars når fram till Orivesi station utbryter en strid så pass hård att panik utbryter i de vita leden och där somliga i sin ångest skjuter vilt – i misstag även mot de egna. Men efter hand som dagen går mot kväll har de vita nått så långt att man intagit stationsområdet och banan söderut. Men då händer vad som inte får hända.

I godan ro spatserar hundratals vita soldater omkring på banvallen efter att ha trängt undan fienden, vid stationshuset står och ligger än fler, då plötsligt vid en krök 600-700 meter längre bort, norrifrån, ett svart vidunder dyker upp med ett helvetiskt buller. Ett pansartåg, byggt av smeder och lokomotivbyggare i Tammerfors. En hälsning till de vita från Finlands skickligaste hantverkare.

En del avnjuter just ett cigarettlager som erövrats från de röda då det bepansrade monstret anländer som från ingenstans. Ur små gluggar i plåten skymtar snabbskjutande kanon- och kulsprutemyningar fram. Först när tåget hunnit ytterligare ett par hundra meter tycks förtrollningen bryta hos de apatiskt stirrande männen, som söker ta skydd direkt på marken. Någon vrålar: "Spring tillbaka, sprid er!" I samma ögonblick öppnar pansartåget eld, obekymrat av de vitas fåfänga gevärseld, som bara studsar mot pansarplåten. Några står ännu förstenade kvar då kulorna slår in i deras oskyddade kroppar, andra försöker springande komma undan i skogsbrynet men fälls av kulsprutorna.

När tåget passerat försöker de som ännu har sinnesnärvaro spränga sönder rälsen med hopsurrade buntar med handgranater, men förgäves. Man bryter och bänder med knivar och sina bara händer mot det iskalla järnet, gråtande och skrikande ut sin vanmakt. Allt till ingen nytta. Snart har pansartåget återvänt och långsamt, långsamt spyrt det ut sin dödsbringande last. Fram och åter, fram och åter. Förvisso får Oscar Palme in ett par artilleriträffar på pansartåget, som för tillfället retirerar, men situationen är likväl förtvivlad för de vita. Så länge resten av Wilkmans styrkor är osynliga kan man inte uträtta mer här i Orivesi.

Bara 50 meter från spåret ligger en yngling från någon avlägsen by i Österbotten, vars armar och ben dras in mot kroppen i kramp. Han är skjuten rakt genom huvudet men lever, medicinskt sett, fortfarande. Fradgan rinner ur hans mun och det trots att läppar och tänder är så hårt hoppresade att inget skulle kunna bända upp dem. I samma stund som ännu ett tåg dyker upp, ett långt ett, avtar ynglingens blåa ansiktsfärg och en sista rosslande utandning stiger ur hans strupe. Men ingen kan längre höra honom. Det är de rödas förstärkning från Tammerfors som anländer i det långa tågsättet.

Total förvirring råder då de vita vid Orivesi efter en hel dags strider flyr med arbetargardet i hasorna. "Reträtten stöddes emellertid på ett utmärkt sätt av batteriet Oscar Palme, vilket därefter under häftig fientlig eld fördes tillbaka i skritt." De sårade lämnas i sticket. En del retirerar uppemot en och en halv mil innan befälet får ordning på kaoset. Nära ett hundratal vita har dödats och sårats i det misslyckade erövrandet av Orivesi stationsområde.

Först den 20 mars lyckas Wilkmans styrkor inta Orivesi. Lite snopet är de röda försvunna när man rycker in i samhället och av den hårda dust man väntar sig blir intet. "Det röda byket från Vilppula och Orivesi rann genom våra fingrar och ner till Tammerfors", yttrar en besviken Adolf Hamilton. Tammerfors röde befälhavare Hugo Salmela har beordrat sina styrkor vid denna delen av fronten att retirera. Det talas om att bortåt 6 000 röda slunkit ur inringningen.

"Oförglömligt var det tacksamma, hjärtliga mottagande, som kom oss till del från den befriade befolkningens sida", minns Nils Palme från sitt intåg i Orivesi. Ifall även fattigbefolkningen möter de vita med samma varma välkomnande förtäljer inte historien. Bekräftat är i vart fall att man även här iscensätter massavrättningar mot ortens röda invånare.

Efter att ha tillbringat de sista nätterna i enkla torp och boningshus, broderligt delande lössen med sina underlydande, har Nils hoppats på att få en natts välbehövlig vila i en riktig säng här i Orivesi. Men plikten kallar. "Den brådskande hjälpen till det lidande Sydfinland satte andra krav på oss, för vilka vi med stolthet avstod från vår egen bekvämlighet." Så medan huvudstyrkan nästa morgon fortsätter i riktning mot Kangasala och Tammerfors beordras Nils batteri att redan samma kväll avvika mot öster för att understödja major Gaston Ahrenbergs dragonregemente vid Eräjärvi kyrkby. Uppgiften är att rensa trakten mellan Tervaniemi och Pohja.

"Det blev en besvärlig marsch på de svårframkomliga vägarna i den mörka vinterkvällen", berättar Nils. "Manskap och hästar var uttröttade efter de sista dagarnas strapatser, men med den verkliga framåtanda, som utmärkte den finländska truppen under kriget 1918, fullföljdes kraftprovet med heder." Temperaturen pendlar kring noll och vissa stunder faller ett iskallt regn, vilket knappast bättrar på de influensor, katarrer och lunginflammationer som härjar i ledet. Några stapplar fram med hög feber. Först vid midnatt når man Eräjärvi och vid det laget sitter Nils halvsovande i sadeln. Men om Nils är trött så är det inget mot dem som får traska till fots och som därtill sliter och släpar med kanoner som fastnar i snödrivorna. Det har ändå sina fördelar att vara befäl.

I Pohjatrakten väntar ett par hundra gardister, vilka de vitas styrkor sedan flera dagar förgäves försökt jaga på flykten. Efter att ha fått sova ut till nio på morgonen känner sig de flesta i 4:e batteriet något så när utsövda, då de vid elvatiden på förmiddagen bryter upp från sitt nattläger. En dryg timme senare når Nils med två kanoner – den tredje är dirigerad till en annan position – fram till stranden av Längelmävesi, två kilometer norr om byn Vehkapuntari där de rödas stab håller till.

"Allt verkade lugnt och fredligt", minns Nils. "Röken steg upp ur skorstenarna borta i byn och inget tydde på kommande 'smällar'. De röda behövde tydligen en liten väckning för att inse vilket härligt mål våra två kanoner utgjorde för deras artilleri, därför ljöd också kl. 12.30 e.m.

våra första kommandoord. Pang pang, det var våra kanoners stridssignal. I kikaren kunde man se hur det blev liv och rörelse bland husen. Pang pang, där gav vi dem en liten andra middagshälsning. Men vad nu? Pang psssss bom. Ett kanonskott hos fienden! En finkalibrig artilleriprojektils vinande och krevande högt över oss! Striden om Kuhmalahti-Pohjaavskärningen hade börjat.”

För varje skott rekylar hela pjäsen, lavett, hjul och allt, så efter en salva måste manskapet rusa fram och ställa tillbaka kanonen i sitt ursprungliga läge. Under den tid som Nils batteri hinner avlossa ett skott har det från de rödas mer moderna, snabbskjutande kanoner avfyrats fem skott. Det är de ryska pjäserna av modell 1914 där bara eldröret rekylar. Men ”genom sin uthållighet och sitt lugn” kan 4:e batteriet hålla de röda stängen. Krevaderna slår upp runt omkring men det är ingen fara försäkras Nils: ”Vår trumf var i detta fall, som i så många andra, att de röda inte behärskade inskjutningens svåra konst. Deras krevader låg nära, men aldrig på oss, varför deras verkan på sin höjd blev moralisk.”

Efter några timmars duell har de rödas skyttelinje dragit sig tillbaka, varpå Nils beordras förflytta sig till batteriets tredje kanon, som sedan några timmar varit i strid med de röda från en position norr om Tervaniemi och Pohja.

Här rycker de vita fram i glesa skyttelinjer över en två kilometer bred, öppen terräng som ligger under intensiv eld från de röda. Läget har blivit kritiskt då den ensamma kanonen börjat få dåligt med ammunition och fotfolket ser ut att snart falla ihop av trötthet. Därtill börjar det skymma och att övernatta i de erövrade positionerna vore närmast dumdrigt. Nils Palmes två kanoner är mer än efterlängtrade.

Och se! Utsatta för de vitas tryck västerifrån börjar de rödas försvarseld snart ge tappt och slutligen är man på flykt söderut, övergivande de varma och goa stugor som nu får tjäna som de vitas nattkvarter. Så lätt och galant går det att inta Tervaniemi by och ”snart snarkades det allmänt i den av de röda välvilligt iordningställda halmen”.

Så ser krigets vardag ut för Nils. Långa enformiga marscher, någon dags strid, avrättningar av röda som tillfångatas och så ut på vägarna igen. På alla håll är fienden på flykt och överallt samma ”oförglömliga mottagande av byns befolkning”.

På kvällen den 25 mars återförenas 4:e batteriet med Wilkmans trupper vid Lempäälä, järnvägsorten söder om Tammerfors som de vita erövrat dagen innan. Trots att de röda har varit betydligt färre har motståndet varit segt och först efter det att Wilkmans huvudstyrkor har anlänt lyckas de vita tränga undan de röda från Lempäälä. Så snart Nils anländer hit styr Oscar Palme och merparten av Wilkmans armégrupp vidare mot Tammerfors. Nils stannar för att hålla ställningarna.

Likaledes i Lempäälä avrättas de kapitulerande. I ett brev hem till ”Kära Mamma” från Nils Palmes stridskamrat Berno von Bornstedt kan man skönja de svenska officerarnas inställning: ”Vid stationen lyckades vi lägga vantarna på tre kanoner som ryssarna i sista stund höll på att försöka ilasta. De senare expedierades, de förra skonades och sattes in i striden.”

Med Lempäälä är Tammerfors omslutet och vid det laget har Nils mannar släpat sina kanoner i uppemot 15 mil sedan de vitas offensiv började för tio dagar sedan. När Tammerfors väl faller fortsätter marschen österut till dess att den siste rödgardisten gett upp. Vad Nils beträffar når han med sitt batteri fram till Kotka innan kriget är slut. In i det sista ljuder det i hans öron av smattrande salvor från arkebuseringarna bakom kaserner och skjul. Så även i Kotka.

Men det är vid Lempäälä Nils Palme ska avlägga sitt verkliga examensprov, då han under flera veckors strider bidrar till att hålla tillbaka de rödas styrkor som söderifrån försöker slå sig igenom för att rädda sina inringade kamrater i Tammerfors. Det är här Nils ska ”visa de

vackraste prov på den tapperhet och den uthållighet”, vilket redan hans tidigare verksamhet burit vittne om.

Den finlandssvenske skalden Bertel Gripenberg, av somliga ansedd värdig Nobelpriset, diktar som frivillig soldat vid Lempääläfronten:

Vi äro gudarnas söner,
de vita asarnas ätt,
vi vet att segern kröner
vår kamp för odödlig rätt.

Att krig betyder en ofantlig press på människan vet de flesta. Hos en del av soldaterna håller heller inte alltid nerverna. Överste Wilkmans stabschef Erik Grafström berättar om en talande episod här vid Lempäälä: ”Bäst som vi satt och drack kaffe kom en svensk sergeant inrusande med pistol i handen och skrek: ’Jag förstår nog! Ni vill mörda mig, men jag ska ha sällskap!’ Han var fullkomligt galen. Stabens officerare och hans batterichef kastade sig över karlen, vred pistolen ur hans hand och batterichefen, Nils Palme, satte sig på honom. Så fick han något att dricka och så småningom lugnade han ner sig.” Men är det kriget eller någon officers översittarfasoner som får det underlydande befälet att tappa besinningen?

Tre palmesöner gick ut i kriget men bara två återvänder levande hem. Där inne i Tammerfors gjuter storebror Olof sitt blod för svenskhetens bevarande, medan Nils här vid Lempäälä släcker de rödas sista hopp om undsättning åt arbetarstaden. Dö, upprorstanke. Dö, dröm om Utopia.

Svenska Brigadens fortsatta öden

”Vi som ska stupa, kräver ut vår rätt.”

Dagen efter striderna vid Kalevankangas är långfredag och en synnerligen lång sådan. Mat har man inte fått sedan föregående dags morgon och något ätbart ordnas heller inte fram från högre ort. Brigadens mannar tvingas dra runt i jakt på föda. Det lönar sig dock inte att tigga hos finntrupperna, vilka kategoriskt vägrar att dela med sig. En ymmärrä ruotsia – jag förstår inte svenska.

Inget annan råd står att finna än att ge männen fria händer att plundra gårdarna kring Uusikylä, strax utanför Tammerfors, dit resterna av det som återstår av Svenska Brigaden logeras. Allt som allt finner man här, efter elddopet, cirka 100 man av gårdagens 250. Var de övriga för tillfället håller hus är det just ingen som vet.

Brigadmedlem nummer ett, Olof Palme, befinner sig av någon orsak en och en halv kilometer öster om Tammerfors varifrån han skriver hem till ”Kära Pappa!”, ständigt lika optimistisk: ”Trots alla förluster var man fylld av längtan att få storma in och befria staden.”

I ett uthus hittar man en ko och ett par får, ”vilka pojkar ägnade den bästa vård”, som det heter om skövlungen av Uusikylä. Envar förser sig med vad som står att finna i de fattiga torpar- och lantarbetarhemmen i byn som varit ett rött fäste. Vid striderna några dagar tidigare har den skadade byn tömts på sin befolkning och – som det uttrycks i verket Svenska Brigaden – ”nu gick förödelsen ånyo fram över den. Här kommer en soldat med panna och mjöl, en har skjutit en kanin, en annan en utsvalt höna.”

Överallt i de övergivna stugorna ligger flygblad vari ”lahtari (slaktare) och porvari (borgare) förbannas med bloddrypande salvelse och vidunderliga eder”. Den fina familjeflickan Elin Svedlin från Vasa, som kavlat upp ärmarna och nu arbetar som köksflicka åt brigadens befäl, berättar om synen som möter henne då hon sticker in huvudet i stugorna där svenskarna dragit fram: ”Fattigt hade där tydligen varit och ägodelarna var ej många, men allt som fanns låg i högar på golvet, trasigt, sönderslaget och smutsigt.”

Det är här brigaden lär sig plundringens konst och senare ska befälen tvingas ta till hot och offentliga spöstraff för att försöka få bukt med ett manskap som allt som oftast vägrar lyda order. Beryktade är de många stölder som följer i brigadens spår, till och med hemma hos borgerliga finska familjer, som naivt nog bjuder hem svenskarna och då dukar fram bästa bordssilvret. På stöldturné genom Finland!

Man har bland svenskarna i inbördeskrigets Finland ett uttryck – ”besorgning” – vilket härrör från tyskan och som innebär att man stjälar vad man behöver för kriget och sin personliga vinning. ”Vi lyckades verkligen ’besorga’ oss en hel del trevliga souvenirer, som jag hoppas framledes ska pryda mitt hem”, skriver greve Adolf Hamilton vid ett tillfälle. Inom de finska styrkorna talas det därför också om att så snart de röda fått sitt är ”tiden kommen att sparka svenspaket ut i sjön”.

När inget annat finns att lägga beslag på stjälar brigadisterna från varandra eller plundrar sårade och stupade, varpå man slåss inbördes om rovet. I ett internt PM inom brigaden ska det snart heta: ”All slags handel de frivilliga emellan förbjuds, då det visat sig, att det som utbjuds i regel är stulet gods.”

Sammanlagt försvinner det inom brigaden kläder, utrustning och persedlar till ett beräknat värde av sammanlagt 42 435 kronor och 68 öre, för vilkas förlust den finska staten får betala. Brigadens manskap lägger vantarna på varandras utrustning och låter sedan de finska

skattebetalarna stå för fiolerna! Totalt anmäler 275 brigadister, drygt hälften av manskapet, att de blivit bestulna minst en gång i Finland.

Placerade här i Uusikylä som reservtrupper växer brigaden åter något så snart de förlorade sönerna hittar hem igen. Därtill anländer nära nog dagligen nya frivilliga från Sverige. Till ny brigadchef utses efter en tid överste Harald Hjalmarsson, om vilket tre saker kan sägas: Dels att han ständigt bär blåfärgade glasögon, vilket hindrar iakttagaren från att få något bestämt intryck av hans drag. Vidare att han missbrukar såväl alkohol som morfin. Det senare bekräftas av Hjalmarssons adjutant Georg Gyllenberg. Slutligen är han den ende svenske officeren i Finland som Mannerheim ännu vägrat befordra, då han anses som mer eller mindre oduglig att föra befäl. Att tilldela honom Svenska Brigaden är detsamma som att säga det högt.

Brigadpoeten Walther Hülphers minnesbild av hur Hjalmarsson försöker få pli på sina mannar, säger en hel del om tillståndet inom truppen: "Senare låter brigadchefen ställa upp brigaden och håller ett tal. Det är helt simpelt förolämpande för de män som genomgått sådana strider. Brigaden står på gatan, brigadchefens tal kan höras av vem som helst. Han hotar med allsköns straff för eventuella förbrytelser, lovar att binda folk vid träd i brist på arrest. Är vi då en skock förbrytare allesammans, om det så finns en och annan lymmel instucken i våra led? Är vi värda en sådan offentlig schavottering? Det mumlas bland leden."

Vid ett annat tillfälle beordras spöstraff åt ett par brigadister som ertappats med att slå ihjäl en spädgris.

I brigadens straffregister finner man att minst 12 prygelstraff utdelas i Finland. Andra får ett par dagars sträng arrest för stöld, för att man i berusat tillstånd hotat befälet med stryk och dylikt. Hos somliga är det naturen som tar ut sin hämnd, i form av könssjukdomar.

Ogifte poliskonstapel Karl Erik Ivar Andersson från Linköping är en av dem inom brigaden som dekoreras med gonorré sedan han dragit sin lans för broderfolket, liksom Gunnar Magnusson, Herman Holmberg, Erik Gelkar med flera brigadister. Frivillige Adolf Lindqvist och furir Lindström tillkämpar sig i inbördeskrigets Finland diagnosen syfilis.

I ett par dagar ligger Svenska Brigaden i behagfull reserv, innan man sätts in i slutstriderna om Tammerfors. Insatsen sker i samband med det som ska bli det sista anfallet mot den inringade staden. Det är som reservtrupper och för att det går dåligt för de vita som brigaden än en gång kastas in i striden.

Svenska Brigadens två kompanier, inte fler än 160 man, beordras på morgonen den 3 april gå fram mot Tammerfors sjukhus, i de östra delarna av staden, i syftet att ge de vita trupper som nått hit förstärkning. Men allt går galet – igen. Då man sätter sig i rörelse över begravningsplatsen avskiljer sig av någon anledning en del av det första samt hela det andra kompaniet från anfallskedjan och styr kosan mot norr, istället för att gå söder om sjukhuset. "Genom ett missförstånd av given order" lyckas man så återigen dyka upp på fel plats vid fel tillfälle.

Följden blir att vita styrkor, från två håll, öppnar eld "mot de misstänkta trupper, som rörde sig mellan sjukhuset och begravningsplatsen". Kaoset från Kalevakangas upprepas och det fulländas när även röda kulsprutor börjar hacka från en grusgrop norr om sjukhuset, från slakthuset och från en plats i närheten av ryska kyrkan. Svenskarna befinner sig i rödvit korseld från sjukhuset, slakthuset, kyrkan och begravningsplatsen. Vilken mördande symbolik!

11 man ur brigaden stupar och ett flertal såras, av vilka tre senare avlider av sina skador. Sammanlagt 15 döda och 24 sårade brigadister bli den här dagens slutresultat.

Docent Boëthius, rapportkarl, beskriver situationen: "Här möts vi av förödande kulspruteeld framifrån, från sidorna, av misstag även av eld från vita styrkor, som gått tillbaka till kyrkogården. Ett virrvarr rådde, som knappt kan beskrivas. Det tjöt över oss, det smällde i

träden, en och annan artilleripjäs kom singlarde, en finnpojke springer i luften för sin egen handgranat, hans kamrater flyr." Man saknar order, orientering, kartor och befäl som vet vad som måste göras. Vad som är vita respektive röda kulor går inte att avgöra. Men nog tar de.

Här faller den 16-årige Styrbjörn von Stedingk, hemmahörande på Djursholm, som fyllt sin plikt i samma stund som kulorna slår in i hans späda kropp. Dagarna innan han stupar skriver han hem till sin scoutledare: "Feg ska jag ej vara."

Till saken hör, att Styrbjörns farfars farfar, fältmarskalk greve Kurt Bogislaus von Stedingk, var den som hade den tunga plikten att underteckna freden 1809, då Sverige förlorar Finland åt Ryssland. Enligt sägnen faller greven efter undertecknandet orden: "En hämnare ska uppstå ur mitt stoft." Tänk att profetian ska förverkligas här i Tammerfors, i form av en pojkscout.

Folk stupar till höger och vänster och det upphör inte förrän de vitas ledning underrättats om situationen och beordrar brigaden att retirera till sjukhusets sydvästra hörn. Då har en projektil hunnit borra sig in i vänster axel och sedan trängt ut på höger sida på den 33 år fyllda Olof Palme. Kort därefter avlider brigadjär nummer 1.

Sedan de överlevande fått chansen att pusta ut, i en sandgrop i skuggan av sjukhusets väggar, är Svenska Brigaden dock snart beredd till strid igen. "De våra brinner av iver att hämnas sina stupade kamrater." Siktet ställs in på att nå området kring järnvägsstationen, varifrån de röda är på väg att retirera efter att ha beskjutits med artilleri. När brigaden når hit tillsammans med finska trupper flyr också de kvarstående röda efter en kort skottväxling.

Att striden om Tammerfors järnvägsstation är brigadens första och kanske enda lyckade medverkan i finska inbördeskriget kan spåras i historierna härifrån: "Järnvägsstationen faller och så kvarter för kvarter i dess närhet. Här har de svenska pojkarna många muntra stunder och vann i räddade familjer vänner som gjorde deras Tammerforstid till en enda fest."

Nej, fantasin är det inget fel på: "På tio röda minuter har järnvägsområdet hejdlöst stormats. Här bröts de rödas moraliska motståndskraft. Man kan tryggt säga, att Tammerfors fall, åtminstone att det föll så fort som nu, var en gåva från Svenska Brigaden till Finland." Ja, så heter det bland svenskarna själva.

Å andra sidan blir man lite tveksam om vad som egentligen utspelar sig vid järnvägsstationen sedan man hört brigadist Conrad Carlssons motsatta version: "Sanningen är, att inte ett skott lossades mot oss vid denna stormning. Vi rusade fram som galningar mot stationen, tjuter och hurrar. Det finns inte en mus där, då vi kommer fram."

Nåväl. De vitas styrkor fortsätter offensiven och når innan solen gått ner fram till forsen som delar staden. Den västra delen hålls ännu av de röda och först tre dagar senare ska de vita slutligen lyckas lägga hela Tammerfors under sig. Under tiden som striden fortsätter tilldelas Svenska Brigadens maskingevärspluton uppgiften att under befäl av löjtnant Reichenberg övervaka ordningen kring stationsområdet. Där finns bland annat ett stort plåtmagasin vari många av de röda fångarna föses in. De blir fler och fler vartefter staden erövrar. Trängseln är olidlig i det iskalla magasinet och när fångarna ber, vädjar och efter ett par dygn slutligen tigger om vatten möts de av bortvända blickar eller svordomar från sina svenska vaktare.

Så snart Tammerfors fallit ska här också skipas rättvisa – mot magasinsväggen.

Den rikssvenske kaptan Nils Wickström befinner sig vid brigadens nytilldelade förläggning när han hör skottlossning på avstånd, varpå han beger sig i riktningen därifrån knallarna hörs. De kommer från järnvägsområdet. På viadukten som leder över bangården ser Wickström en stor människomassa samlad, vilken hurrar, skrattar och klappar händer för varje gång en ny salva avlossas. Det är Tammerfors borgerskap som kommit för att beskåda avrättningarna. Hur ett par fångar i taget släpas ut från magasinet för att på knä eller upprätt balansera överst på den växande likhögen, i väntan på sin tur.

”Det skulle vara mig för pinsamt att i detalj berätta om den arkebusering eller rättare slakt, som här försiggick”, säger Nils Wickström om vad som händer vid stationsmagasinet. ”Det är nog sagt”, fortsätter Wickström, ”att man drog ut de dödsdömda, som i allmänhet var ryska soldater, genom en dörr på gaveln till ett magasin, där tusentals fångar hölls i förvar. Väl utkomna ’knäpptes’ de genast, varpå de kastades upp på den redan ansenliga likhögen. Några dog som män, de flesta dock som pultroner.” Att även svenskar tar del i avrättningarna står utom tvivel, även om det inte är klarlagt i vilken omfattning.

Efter att ha skådat hur likhögen vuxit en bra bit tar sig kapten Wickström in i det fullpackade magasinet, där ett par svenska frivilliga uppe på en fem meter hög plattform vilar handen på var sin kulspruta, redo att ingripa. I ett hörn av magasinet hålls de dödsdömda, mestadels ryssar. Många av dem har blivit av med sina kläder och står huttrande i bara kalsongerna, då de bestulits på allt vad de äger av sina fångvaktare. ”De erbjuder en vidrig anblick”, uttrycker sig den svenske kaptenen om ryssarna. ”Tydligen har de arbetat upp sig till något slags vansinnig extas; de ligger på golvet omfamnande och kyssande varandra. Vid varje salva där utanför stelnar de till för att strax därefter återgå till det osmakliga kyssandet. De vill t.o.m. fatta och kyssa de förbigåendes fötter, försök som endast besvaras med en spark, sannerligen välförtjänt åt folk, som, låt vara med döden för ögonen, ej kan uppträda på ett någorlunda anständigt sätt.”

Inte en ryss som deltagit i striderna på den röda sidan överlever det första dygnet efter det att staden fallit i de vitas händer. Men även en okänd mängd finnar gör dem sällskap här vid magasinsväggen. En av tusentalet röda fångar som förs hit till magasinet berättar: ”En åt gången kallades männen ut ur ledet. Andra hade redan skjutits i flera tiotal och många utav kropparna ryckte ännu i sin dödskamp. De långa arbetarleden följde med spänning slakten, som utan uppehåll pågår nästan från morgon till kväll. När dagen var till ända och solen hade förflyttat sig från öster till väster, fanns vid magasinsväggen en väldig likhö. Människokött.” Där inne i magasinet får fångarna inte ens gå åt sidan för att uträtta sina behov, utan man måste göra det stående, likt kreatur.

En annan åskådare till händelserna vid stationsmagasinet är den svenske tecknaren Paul Myrén, som dock inte klarar av att beskriva synen. Han nöjer sig att med avsmak formulera orden: ”Kanske kommer någon annan i en framtid att skriva det kapitlet. Måhända någon av gratisåskådarna till massfysiljeringarna på järnvägsspåret vid Tammerfors.”

Walther Hülphers talar även han om för eftervärlden om vad som händer här: ”Jag skyndade till och ser en magasinsvägg, mot vilken man fusiljerar människor. Huliganledare och rödryssar, säger man. Synen är obeskrivligt vidrig. På marken ligger redan en blodig likhö. Man skjuter inte som hederliga soldater, i salvor utan plockar ner en och en, allt efter som det faller sig. En går omkring och smäller med en browningpistol. Är dessa bödlar i grund och botten bättre än deras fiender. Vad vore de männe i stånd till, om de saknade ledning och disciplin? Jag börjar ana att vit såväl som röd är av alldeles samma sort.”

Men om Walther börjat svikta i sin rättsuppfattning tar han ändå inte bladet från munnen och pekar ut dem av sina kollegor som tar del i massavrättningarna. Om detta tiger han. Väl hemma i Sverige igen påstår han istället att det uteslutande är ”mongolfinnarna” som är ansvariga för allt det obehagliga som sker i Finland. Svenska Dagbladets reporter på plats i Tammerfors, Ernst Klein, sticker däremot inte under stol med att även svenskarna deltar i mördandet: ”Finnarna, som i början (...) grnade en smula åt deras hänsynsfullhet mot fångarna, fick snart ingen anledning att känna sig överlägsna ens på den punkten.”

Efter massakern vid järnvägsmagasinet förläggs brigaden till reserven under tre veckor, innan man behöver lukta kruttrök igen. Vid det laget har brigaden vuxit till cirka 480 man. Dess

befälhavare överste Hjalmarsson talar om att använda svenskarna som "knytnäve" vid olika frontavsnitt, därav sparar han också brigaden från tjänst i främsta linjen under stort sett resten av kriget. Men för att Svenska Brigaden ska kunna "bli en verklig maktfaktor att räkna med", begär Hjalmarsson via Aftonbladet att man hemifrån Sverige sänder ytterligare 1 000 frivilliga.

"På svenska bataljonen går det så mycket befäl att de har ingenting att göra och alla vill råda, så de bara grälar på varandra", antecknar svenska Stina Linderdahl i sin dagbok. Hon är här i Tammerfors för att vårda krigsskadade hästar och allt som oftast är hon på utflykt med brigadens sysslolösa befäl. Hon fortsätter: "Tänk nästan alla svenska officerare är det något galet med, skrallar som inte kunnat hålla sig i skinnet. Jag tål snart inte se dem."

Det är fler än Stina som inte längre tål anblicken av brigadens manskap. Det går så långt i utsvävningarna att en generalsorder tvingar dem att hålla sig inne i sina kaserner efter sju om kvällarna. Officiellt är orsaken att man vill skydda brigaden från lönnmördare som smyger omkring i trakten.

Resten av brigadens historia i Finland består i korthet av rekognoscering vid fronten och förföljelseaktioner mot retirerande röda. "Där finländska trupper misslyckats i sitt arbete fick svenska ta vid", som det heter från en av brigadjärerna. Men någon verklig strid är det sällan frågan om för svenskarnas del. Det tycks som om man helst håller sig på avstånd.

Om det vid slaget om Tammerfors stupar sammanlagt 33 brigadjärer, så dör inte fler än fyra man under den återstående tid, nära två månader, som brigaden kvarstår i Finland. En brigadist blir som fångvaktare mördad av en kvinnlig fånge, en annan försvinner under ett patrulluppdrag vid fronten och två stupar i samband med offensiven mot Valkeakoski i slutet av april. På sistnämnda ort gör sig svenskarna återigen kända som arrangörer av arkebuseringar. "Brigaden rensade samhället" enligt dess befälhavare Hjalmarsson. Översten tillägger: "Vårt folk bemäktigades av det bittraste hat mot de röda odjuren."

Ja, så går det till när "våra bästa söners blod" spills på ärans fält. Allt för att stärka de band som sedan urminnes tider förenat Finland och Sverige.

Fångläger – koncentrationsläger

"Hela Finland äter barkbröd."

Europas första koncentrationsläger upprättas i Finland våren 1918. Mannerheim använder i sin dagorder till den vita armén av den 23 april just detta uttryck: "Chefen för fängelseväsendet åligger att uppgöra förslag till ordnande av fångelser och koncentrationsläger för fångarna." Från en representant för de vitas regering hörs också angående dessa fånglägers uppgift: "Rensningen ska göras utan halvmesyrer, så att detta land blir ett gott, glatt, välbeställt, beboeligt land."

Sammanlagt 90 000 röda finländare interneras under sommarmånaderna 1918, direkt efter inbördeskrigets slut, och först fram emot hösten avvecklas lägren. Interiören är en enda rasande orgie i arkebuseringar, misshandel, svält och sjukdomar. Mannerheims dagorder av den 12 maj talar om en vakthållning under "största stränghet" där "olydnad gentemot vakt och även små rymningsförsök straffas med döden". I praktiken ger det fria händer åt fångvaktarna att godtyckligt avrätta vem som helst, när som helst och hur som helst. Ofta sker det på önskemål från någon husbonde som besöker fånglägret för att peka ut dem han känner igen från hemorten.

Det räcker med att trotsa förbud som att kika ut genom ett fönster, att grimasera åt en vakt eller snatta en brödbit, för att förpassas till den eviga vilan. Spöstraff och annan form av tortyr är legio från den hopradsade skara som här visar sitt mod såsom fångvaktare. Det gäller inte alla men en stor del av mänsklighetens avskum tycks ha samlats här för att ta ut sin triumf på de försvarslösa spillrorna av det som varit Finlands organiserade arbetarklass. Alla har de sina små, säregna hyss som de utövar på fångarna. Vanligast är att om kvällarna hämta in några av fånglägrets kvinnor till sin barack, där de "används på sedvanligt sätt".

Misshandel och tortyr sker i både fångläger och poliskammare för att tvinga fram "bekännelser". En metod är att piska fången med en av järntråd kort tvinnad piska med knutar på ändan. "Slå bara tills han bekänner. Även om livet går, så gör det ingenting", hör fången Arvid Svedberg den närvarande skyddskårchefen säga mitt under tortyren. En annan fånge, Karl Wilhelm Lindström, klagar till justitiekanslern: "Fyra gånger svimmade jag, innan jag var i sådant tillstånd att jag bekände allt vad man önskade." När någon piskats till döds brukar det heta att fången hängt sig.

Redan i krigets inledning har ryktet om de vitas våldförande mot sina fångar nått utlandet. Det föranleder Mannerheim att gå i svaromål i svenska Dagens Nyheter, som träffar överbefälhavaren i Vasa den 2 mars. Mannerheim hävdar här, att "våra fångar behandlas på humanaste sätt. (...) De hålls i ljusa, rymliga lokaler och erhåller tillräcklig, närande föda." Det låter ju som en rätt behaglig tillvaro. I varje fall för en arbetare som är uppvuxen i en mörk, trång stuga där den enda underhållningen som bjuds är magens ständiga kurrande.

Men frågan är om någon inspärrad röd vill instämma. I vart fall tycks inte den fånge vara överens med Mannerheim vilken bevittnar synen av 700 levande lik som en dag anländer till Ekenäs från fånglägret i Gamlakarleby: "Det är lätt att se att deras dagar snart är räknade. De rör sig långsamt, långsamt, fot för fot tas deras stapplande steg. Ögon och bröst är insjunkna, lemmarna uppsvällda. Hos många lyser på de uppsvällda lemmarna stora, öppna sår, ur vilka varet väller fram och förpestar luften. På deras smutsiga paltor vimlar det av löss, som myror i en myrstack."

En annan fånge, Atte Vihriälä, placeras tillsammans med 600 kapitulerande rödgardister på Aaltonens skofabrik i Tammerfors efter det att staden intagits av de vita. Där hålls de i fyra

dygn utan vare sig vatten eller bröd innan de förflyttas till soldatkasernerna en bit därifrån. Då Atte överlever fångtiden kan han för eftervärlden berätta om hur han tvingas leta i slaskhögar efter något ätbart för att inte svälta ihjäl: Stinkande rester av vad som en gång varit föda åt vakterna; ruttna brödbitar eller strömmingsrens. En kamrat till Atte får hjärnan bortskjuten då han vilar sitt huvud mot ett fönster i matkön. Och varje morgon upprepas samma procedur, då ett tiotal ihjälsvultna bärs ut från varje kasern till massgraven. Ett lika stort antal skjuts dagligen, berättar Atte Vihriälä.

På ett par månader lyckas de vita, främst genom svält, ta död på uppemot 15 000 röda fångar. Nära nog var sjätte inspärrad dör. Till följd av sitt svaga tillstånd dukar många även under i de sjukdomar som rasar i de trånga fångkasernerna. Skörbjugg, difteri, tyfus, smittkoppor, scharlakansfeber och lunginflammation. Det är blod i avföring och blod i mun, tänderna lossnar och magen är ständigt i uppror av den dåliga kosten.

Den enskilda sjukdom som skördar flest offer bland fångarna benämns "Enteritis acuta" av läkarna. På ren svenska – diarré. Bara ett fåtal fångar hinner få någon form av vård innan de dukar under. Professor Tigerstedt, som sommaren 1918 får i uppdrag att undersöka tillståndet i Ekenäs fångläger, skriver: "Av 1 347 fångar, som dog under tiden 6 juni till 31 juli avled endast 337 d.v.s. 25 procent på sjukhuset, medan 1 010 slocknade på väntrummet britsar och golv." I Ekenäs fångläger dör totalt var tredje fånge.

Lars Roine heter en av dem som i efterhand berättar om tiden i Ekenäs koncentrationsläger: "Löss och skabbdjur åt på de utmärklade kropparna. Lössen var så otaliga, att de kryllade i ögonbryn och hår och skägg. För länge sedan hade vi insett hopplösheten i att försöka dräpa dem, vi plockade bort dem och släppte dem ner på marken eller åt upp dem i hungern. Unga pojkar på nitton, tjugo år såg ut som ålderstigna gubbar." Sommaren 1918 väger Lars, 18 år och 180 centimeter lång, drygt 40 kilo. När han senare döms är det till 10 års straffarbete samt 15 års förlust av sina medborgerliga rättigheter, enligt honom själv på falska grunder.

En annan fånge i Ekenäs är den 24-åriga Artur Tallbacka från sågverkssamhället Forsby öster om huvudstaden. I sina första brev från fånglägret hem till systemen Elsa försöker han hålla modet uppe, även om hans hunger lyser igenom: "Skicka två eller tre bröd, ett halvt eller ett kilo smör, om det nu kommer fram." Efter bara tre veckor i fångenskap är tonen mer desperat: "Låt alla mina besparingar gå åt, sälj mina kläder också bara ni kan skaffa mat." I augusti 1918 hörs för sista gången något från Artur: "Här dör hemskt många nu, likbärarna möter man vart man än vänder sig. Det är bättre för dem som blir offer. (...) Tusen hjärtevarma hälsningar till er alla. Adjö, adjö Elsa."

Bara i Ekenäs dör minst 2 873 fångar, vilka slängs i massgravarna intill Dragsviks kasernområde. Dödsorsaken är allt från "blyförgiftning" till undernäring. Några dör efter att ha druckit för mycket vatten, till följd av den brännande törsten som framkallas av den ensidiga kosten av salt sill. När det uppdragas beordrar lägerledningen att vattenkranarna bara får hållas öppna två timmar per dag.

I Ekenäs, liksom i alla andra fångläger, äter fångarna allt gräs som står att finna, liksom man gnager av barken på tallarna innanför taggtrådstängslet. För att inte tala om grodor och råttor. Får man tag på några benbitar krossas och kokas dessa tills man får fram någon slags förvälld buljong.

Den 8 juli 1918 dör i Ekenäs fångläger Martti Kirkkola från Veckelax. Viljam Havukainen svälter ihjäl den 13 juli, Aleksanteri Hartikainen från Korpilax dukar under den 20 juli och den 26 juli lämnar Frans Lehto från Björneborg jordelivet. Frithiof Lofström från Helsingfors avlider den sista juli. Kaarlo Mäkinen från Pyhäjärvi, Gabriel Tihlman från Heinola och så vidare. Samtliga nämnda blott 15 år gamla.

Det är hårt att behöva svälta ihjäl när lägervakterna går omkring och tuggar på matvaror som en ängslig mor skickat i paket till någon av fångarna. "Piskmän" och allt vad de kallas. Råa, sadistiska typer som njuter av att se andra lida.

När den borgerliga tidningen Etelä-Suomen Sanomat i juni besöker Hennala fångläger heter det bland annat: "Där är en annan grupp, fem á sex man kring en eld på vilken de i en av rostig bleckplåt improviserad kastrull kokar sin älsklingsrätt, sillhuvuden, lutfiskfjäll och skinn, brödsmlur, fiskben och vad de kunnat finna i avskredshögen." Efter reportagets publicering dras tidningen in av myndigheterna.

"Vi hade inga som helst rättigheter", berättar Lauri Metsämäki om fångenskapen i Hennala. "Fullständigt godtycke rådde. Allt var förbjudet. Man fick inte titta ut genom fönstret ens."

Det berättas om dagsransoner på brödbitar stora som en tumme, om soppa tunn som vatten och om blödningar i halsen då mjölet ofta blandas ut med kli, agnar och cellulosa. I fånglägren i Tammerfors och på Sveaborg serveras långa perioder inget bröd alls, utan allt som bjuds är mer eller mindre otjänlig föda. Dagsransoner på mindre än 200 gram är inget ovanligt. De som kommer levande härifrån glömmer aldrig hur medfångar svimmar av hunger, eller prästen som plågar dem som sitter i dödszellen med sitt tjat om att bekänna sina synder. De enda som får lite bättre mat är fångarna som tagits ut till likhanteringen, i annat fall orkar de inte gräva och bära.

En middag i ett fångläger kan bestå av en halv salt sill och en slev gröt kokt på havreagnar. På ett annat ställe står soppa på kålrot och klippfisk på matsedeln, sju dagar i veckan. På en tredje ort är fantasin hos kocken begränsad till "uselt grums kokat på surkål och potatisblast och som sovel däri gammal lutfisk eller illasmakande fett".

Någonstans dör ett tiotal fångar efter att ha ätit sillstjärter som slängts i en avloppsbrunn. På annat håll ligger ett uppsvällt, ruttnat hästkadaver i ett hörn av fånglägret, när fångarna blivit tillräckligt hungriga äts även det upp. Man snarare sörplar än tuggar i sig kadavret. En fånge från Tavastehus drar sig till minnes hur han slukar korven som skickats hemifrån och som han lyckats få in i lägret. När hans svultna mage kräks upp korven kastar sig hans medfångar över bitarna.

Sommaren 1918 diskuteras fångarnas kosthållning i lantdagen, där bland annat senator Setälä försvarar förhållandena med orden: "Hela Finland äter barkbröd." Setälä, som förmodligen var och varannan dag själv avnjuter lunch med kaffe och kanske efterrätt på en av Helsingfors restauranger, fortsätter sitt anförande: "Så det kan inte vara annorlunda i fånglägren."

En annan fråga som söker sin lösning är vad man ska göra med alla fångarna. Inte kan man väl skjuta allihop? Justitieministern tror sig ha kommit på svaret då han föreslår att statsförbrytarna ska skickas till tvångsarbete i Tyskland – mot att Finland får kalisalt, konstgödsel till jordbruket. Allt är mer eller mindre klart när Tyskland drar sig ur projektet efter kritik från den tyska socialdemokratin.

Då de finska socialdemokratiska lantdagsmännen antingen är döda, fängslade eller på flykt i utlandet är det få, om ens någon, som opponerar sig i parlamentet.

90 000 röda i fångläger, det innebär att drygt 2,5 procent av befolkningen sitter internerad under perioden maj-november. Fäder, söner, döttrar, mödrar och små barn. Vid årets slut sitter ännu 4 000 röda i fängelse efter domar på uppemot tio års straffarbete. Resten har fått dispens från helvetet och ernått "frihet". För många innebär det att man skickas hem när det ändå är för sent, man dör likafullt av sviterna, om än i sin egen säng.

Att fånglägren under hösten tömts relativt fort beror på de internationella protesterna och på att allt fler finska företagsledare börjat inse att det krävs större måttlighet i hämnden.

”Detta är skamligt”, hörs det från dem som menar att landets arbetskraft håller på att förintas. ”Lågt beräknat, minst hälften av vår fabriksarbetarkontingent och en avsevärd del av våra jordbruksarbetare befinner sig bland fångarna, har rymt till Ryssland, är dödade eller genom svårare skador ur stånd att arbeta”, konstaterar en debattör.

En känd industriman, kammarrherre Hjalmar Linder – åren 1896-99 gift med Mannerheims syster Sophie – går så långt att han i en artikel i Hufvudstadsbladet hävdar att ”den röda galenskapen faktiskt har efterträtts av den vita terrorn”. Men att kritisera är inte riskfritt. Linder tvingas fly till Sverige, etablerar sig på storgodset Hjuläröd i Skåne och tar efter sitt sociala och politiska självmord även sitt fysiska liv i utlandet.

Svältdöden är en del av de vitas lösning på socialistproblemet. Redan från första början råder det förbud för anhöriga till fångarna i vissa av lägren att skicka mat. Ovetande om förbudet sänds många paket ändå iväg, till följd att maten ligger och ruttnar eller äts upp av andra än den som det är avsett för. Från och med den 21 juni 1918 råder det förbud för fångarna i hela landet att ta emot något utifrån. Från ansvarigt håll skyller man på risken att vapen kan komma att smugglas in i lägren. Förbudet upphävs först efter en och en halv månad, då tusentals redan hunnit dö. Kommendanten på Sveaborgs fångläger håller på förbuden ända in i september.

Kanske ett studiebesök på just Sveaborgs fästning vid Helsingfors inlopp skulle kunna inviga lantdagens borgerliga parlamentariker i förhållandena? Här kan fångarna vittna om hur kamraterna vrålar av fasa i sina mardrömmar om nätterna. Om svälten och de svenska, tyska och finska fångvaktarnas våldsmetoder. Här kan man skåda effekten av att leva på 1 000 kalorier om dagen. Vissa dagar lever fångarna på mindre än så. Då dagskosten här på Sveaborg har undersökts vet man att den aldrig överstiger 1 400-1 500 kalorier. Som en jämförelse kan sedan lantdagens ledamöter efter studiebesöket gå in på ett av huvudstadens lovprisade konditorier och beställa ett bakverk. Efter inmundigandet av bakverket har man fått i sig lika många kalorier som fångarna tilldelas per dag.

Sveaborg sommaren 1918. Som mest trängs här cirka 10 000 fångar i det tiotal före detta ryska kaserner som står till förfogande på de olika öarna kring fästningen som skyddar Helsingfors inlopp. Det är så trångt att fångarna tvingas bygga provisoriska våningssängar av bräder för att få någonstans att sova. Man går, står och sover i samma kläder som man hade vid tillfångatagandet.

Sveaborg sommaren 1918. Män och kvinnor med magra, urgröpta ansikten och förtvinade muskler. En dag klarar den svältande fången inte längre av att stå upp. Han – eller hon – talar oroligt om sin familj och undrar hur det står till med dem. Sedan kommer febern och magen sväller upp. Huden i det döds-kalleliknande ansiktet stramar rödblankt. De sista ord den döende fången uttalar är ”leipää” bröd.

Den 16 maj 1918 dunderar kanonerna på Sveaborg. Det är ”en salut för våra fallna hjältar och ett tecken på att nya tider grytt”, hävdar general Mannerheim som i samma stund övervakar den vita arméns segerparad genom Helsingfors gator. Rad efter rad med soldater passerar förbi den jublande folkmassan som trängs längs med huvudstadens trottoarkanter. Se där! Svenska Brigaden tågar längs med Norra Esplanadgatan, allt under ett öronbedövande bifall från stadens nobless. Hurra! Och där ses Nils Palme marschera i spetsen för sitt batteri. Bravo! Den här dagen ska för alltid vara outplånligt inristad i de frivilliga svenskarnas minne, med en sol som värmer från en klar himmel och träden som står där till hälften utslagna. Ropen stiger från tusentals strupar, från gammal och ung. Hurraa!

Segefanornas smatter i vinden låter precis som kulsprutan som dagligen ger eld mot fångarna där ute på Sveaborg. Fångar vilka apatiska och ”i god, militärisk ordning väntar på sin

tur” inför exekutionen. Efteråt grävs liken ner på grannön Sandhamn. Så småningom anlägger man ovan massgraven en svinstia där grisarna kan gå och böka upp benen. Hämnden är ljuv.

Sandhamn är annars de kvinnliga fångarnas ö. Hit sänds tusentals unga kvinnor och arbetarhustrur med sina barn, om ingen annan tar hand om dem. Från Lappvesi anländer en kvinna med fem barn i åldrarna 2-14 år, vilka alla får bära sin beskärda del av moderns straff. En annan kvinna, från Luumäki, har förutom sina sjuåriga tvillingar ett tio månaders dibarn med sig. Barn som får tillbringa kanske flera år i fängelsernas särskilda barnavdelning, i väntan på att mor ska friges.

Bland kvinnorna finns även gravida, vilka många gånger tvingas frambringa sin avkomma på ett iskallt betonggolv, mitt bland svältande kvinnor. ”Ingen klädtrasa hade modern att ge åt det nakna människoämne som hade fötts bokstavligen med bojor på fötterna”, berättar ett ögonvittne om en sådan förlossning. 85 procent av de kvinnliga fångarna på Sandhamn är mellan 15 och 20 år gamla.

Som turist och besökare av Sveaborgs fästning kan man med lite god vilja än i dag svagt höra ljuden från 1918. Det gäller bara att våga lita till sina sinnen. Ännu har inte skriken och gråten tonat ut från källargluggarna. Ännu ekar skotten längs de ogästvänliga fästningsmurarna av gråsten. Spetsa öronen. Visst hör du!

Låna ditt öra åt historien om Sveaborgs fångar och du ska känna ditt blod isa.

Att räkna lik

”Galgrepet är inte för mycket.”

Exakt hur många röda arkebuseras, stupar på slagfältet eller svälter ihjäl i fångläger i Finland 1918? Ingen vet med bestämdhet. Segrarna säger ett, förlorarna ett annat och någon seriös och vetenskaplig undersökning görs inte på nära 50 år. Det första egentliga steget tas av Jaakko Paavolainen, som i mitten av 1960-talet, i sin doktorsavhandling, börjar sammanställa mer eller mindre trovärdiga uppgifter – riva upp sår, som det heter. Dessförinnan har det officiella Finland utgått från de siffror som landets prästerskap tidigt kommer fram till, om 4 870 avrättade röda. Totalt sett ska 26 191 finska medborgare ha dött under inbördeskriget, enligt prästernas sammanräkning, varav 20 569 röda.

Debatt i frågan förekommer nästan inte alls under hela mellankrigstiden. De finska socialdemokraterna verkar under svåra villkor och kommunisterna arbetar illegalt ända fram till hösten 1944. Landet är långa perioder de facto en diktatur, där varje diskussion om året 1918 är bannlyst. Så när seriösa forskare väl en dag tar sig mod att undersöka saken är spåren igensopade. Brottet är preskriberat och massgravarna är för länge sedan igenvuxna.

Paavolainen fortsatte sin kartläggning, på 1980-talet sammanfattad i boken ”Röd och vit terror”, vilken mynnar ut i följande beräkning:

I själva kriget stupar 3 463 röda och 3 178 vita, medan antalet döda på grund av den röda sidans terror uppgår till 1 649. Den vita terrorn resulterar i 8 380 döda. Benämningen röd och vit terror är i korthet mord och arkebusering av krigsfångar och civila meningsmotståndare – utan rättslig prövning värd namnet. Därtill tillkommer cirka 12 000 röda som svälter ihjäl eller dör av sjukdomar i fånglägren. Till dessa sammanlagt 28 000 offer för kriget får man så lägga till de 9 000 röda som flyr till Ryssland. Så långt Paavolainen, vars siffror länge varit allmänt vedertagna.

Dessförinnan hade den finske kommunisten A.R. Torni (pseudonym) tagit den officiella statistiken till hjälp när han i sin bok Finlands två ansikten, skriven omkring 1940, sökt påvisa antalet avrättade röda. Torni utgick från samma antal stupade som Paavolainen senare skulle utgå ifrån men lade till att 991 soldater också dog i sjukdomar på bägge sidor. Antalet offer för de rödas terror anger han till 630 och de döda i fångläger till 11 783. Totalt 20 198.

Då saknas ännu antalet arkebuserade och på andra sätt mördade röda. Här jämför Torni dödligheten i riket åren 1917 och 1918. Under det senare året är 95 102 personer noterade som döda i kyrkoböckerna, medan motsvarande siffra för 1917 är 58 863. En differens på 36 239 döda. Drar man då från det talet tidigare nämnda 20 198, så kvarstår 16 041 personer som man måste förklara hur de dog.

Enligt Torni stärker detta hans uppgift om att 14 604 röda faller för kulorna från de vitas avrättningspatruller och att totalt 30 000 arbetarliv släcks som en följd av kriget. Då räknar han även med dem som mördas av skyddskårister efter 1918. Till samma storleksordning, det vill säga 15 000 arkebuserade, kommer de flesta samtida auktoriteter inom den finska arbetarrörelsen. Att omkring 12 000 dör i fånglägren tycks de flesta, röd som vit, hitintills ha varit överens om.

En svensk som bör nämnas i sammanhanget är advokaten Georg Branting, son till Hjalmar Branting, som 1924 i boken ”Rättvisan i Finland” även han räknar utifrån tillgänglig finsk statistik och därigenom kommer fram till att minst 15 800 röda arkebuseras vår och sommar 1918. Därtill räknar han med cirka 15 000 döda i fånglägren. (Samma siffra tycks senare tids

forskning också komma fram till.) Ställ alla dessa människor i ett led med en armlängds mellanrum och vi får en tre mil lång kö till dödsriket.

Utifrån Paavolainens beräkningar likvideras fem röda för varje vit som dör på grund av röd terror. Läger man till offren i fånglägren går det tolv röda på varje död vit. Dessutom, vad de 1 649 vita som dör av röd terror beträffar, är det enligt Paavolainen högst 580 av fallen som är uppklarade mord. Resten bygger på ett minimum av information om hur personen ifråga dör. Professor Paavolainen skriver: "Varken domstolsakterna eller polisrapporterna är helt tillförlitliga. De stöder sig ju helt på berättelser och vittnesmål från den vita sidan. Vittnesmålen kan naturligtvis ha varit sanningsenliga, men det kan lika gärna ha rört sig om rena missförstånd eller förmodanden." Eller varför inte vita lögner?

Räknar man som Torni går det nära 40 röda lik på varje avrättad vit.

Här finns det anledning att stanna upp och tänka efter. Vad ovanstående siffror talar om är människor som avrättas på endera sidan eller svälter ihjäl i fångläger. Professorer och historiker börjar räkna: Ett lik, två lik och så vidare, från den dagen det första skottet faller. Så lägger man ihop, katalogiserar och systematiserar för att till slut få ihop två (lik)staplar. En hög och en skyhög.

Röd terror är ett begrepp i högerns tidningar redan ett år innan inbördeskriget utbryter. Uttrycket syftar på hur beväpnade arbetare tränger sig in hos storbönder för att leta efter mat, till politiker för att kräva arbete och rösträtt och till misstänkta skyddskårister i jakt på vapen. Emellanåt faller skott och några dör eller såras. Allt accelererar i och med krigsutbrottet, där grupper med uppemot tio vita på en och samma gång kallblodigt skjuts ner, främst i krigets början och innan den röda ledningen gjort några ansatser till att få stopp på de politiska mordena. Det är således ingen tvekan om att fruktansvärda blodsdåd också begås på den röda sidan.

Detta är i korthet röd terror.

Vit terror betyder enligt gängse språkbruk att kapitulerande röda, samt socialister bakom fronter, skjuts ner efter det att kriget brutit ut.

Men är det allt? Fattas det inte något?

Borde man inte ställa sig frågan: Vad får Finlands arbetare att överhuvudtaget sätta sig i rörelse? Varför bryter de sig in i storbönders livsmedelsförråd? Varför jagar de strejkbrytare och slåss mot skyddskårister som söker hindra dem från att demonstrera? Varför kräver man kraftåtgärder mot svartabörshandlarna och maximipriser på livsmedel? Och varför upprörs de så till den milda grad av att storbönder hellre nödslaktar sina kor än ger med sig för lantarbetarnas strejkkrav om åtta timmars arbetsdag?

Ligger inte svaret i att vit terror också inbegriper svartabörshandel, jobberi, livsmedelsspekulation och förnekandet av ens minimala rättigheter åt arbetarbefolkningen? I att godsägarna hyser människoförakt för torpare och backstugusittare och i att Finland 1917 tillhör de länder i Europa som hamnat sist vad gäller sociala reformer, världens mest demokratiska valsystem till trots.

Räkna med arbetarbarnen som svälter under den vita terrorn. Lägg så till alla arbetsskadade som kastas ut från fabrikena, i hundra- och kanske tusental varje år, utan tillgång till försäkringar som lindrar hungern som följer. I Finland 1917 fryser barn och gamla halvt ihjäl då den fattige inte har råd till veden som växer så rikligt där ute i skogen och det händer att kvinnor svimmar efter att ha stått i mjölk- och brödköer i uppemot ett dygn. Kvinnor som bakar brödkakor av agnarna och som dag efter dag tvingas höra gråten från sina hungrande barn.

Denna form av vit terror har i varierande grad pågått i generationer, och 1917 får den sitt svar i en många gånger okontrollerad röd dito. Ser du dina barn svälta och du vet att bonden nästgårds gömmer livsmedel i väntan på högre priser så struntar du antagligen i om du anklagas för röd, gul eller blå terror. Har du en minsta chans att komma över lite av maten griper du troligtvis chansen. Att 37 procent av dem som faller offer för den röda terrorn under inbördeskriget tillhör gruppen lantbrukare och hemmansägare är inte att förvåna. Är det också underligt att en och annan hatad affärsinnehavare får en bajonett i bröstet?

Men den vita terrorn under och efter inbördeskriget har också ett mer bestämt syfte. Att söka rycka upp arbetarorganisationerna med rötterna. Två tredjedelar av de under 1918 avrättade röda beräknas vara organiserade. Målet är, som det heter i en skrivelse till staben för skyddskårerna: "Rensa och befria varenda kommun i Finland från sådana personer som i framtiden kan bli farliga för säkerheten och den fredliga utvecklingen." Därför sänds också straffexpeditioner ut i landet för att "göra rent hus".

Ett utlåtande om en fånge, skrivet av skyddskåren på hemorten för underlag till dom i de "statsförbrytelsesdomstolar" som upprättas, kan låta som det gällande småbrukaren Väinö Herranen från Mustajärvi: "Med hänvisning till ovanstående protokoll anser vi fången vara helt onyttig och absolut farlig för samhället och helt oförmögen att någonsin vara medlem i ett ordnat samhälle. Galgrepet är inte för mycket."

När sedan en fånge dör av behandlingen han utsätts för kan det låta som när chefen för Åbo fångläger rapporterar den 30 maj 1918: "I går kväll såg en här förvarad fånge, backstugusittaren Wihma, ut genom ett av kasernens fönster, skymfde en på gatan posterad vaktssoldat, Asplund. Trots den sistnämndas många varningar och uppmaningar avlägsnade sig Wihma inte från fönstret, varför nämnda soldat sköt mot honom med sitt gevär, träffade Wihma i bröstet så döden följde."

Statsförbrytelsesdomstolarna, även kallade "högförräderidomstolar", är sammansatta av två jurister, en officer samt två "rediga och oförvitliga medborgare". Det är den ofullständiga lantdagen, där 97 av 98 socialister är frånvarande, som den 29 maj 1918 antar en lag som möjliggör tillsättandet av 140 sådana domstolar runt om i landet. I instruktionerna till undersökningsdomarna heter det bland annat: "Vid förhöret bör såsom vittnen närvara två välfrejdade personer, av vilka den ena tillika kan fungera som vakt för den anhållna."

Skulle den åtalade själv vilja åberopa några vittnen till sitt försvar är instruktionen att "i regel inte avhöra dessa, utan det räcker med att anteckna deras namn och adress samt vad de uppges veta". "Endast då särskilda skäl föreligger" ska fångens begärda vittnen höras.

Statsförbrytelsesdomstolarnas beslut kan inte överklagas, en dömd kan bara be om nåd. På fyra månader genomförs 75 575 högförräderiprocceser. I 67 788 av fallen är domen fällande. Av dessa döms drygt 55 000 röda för medhjälp till statsförräderi. Ett straff vilket ger minst tre års fängelse. Merparten döms dessutom till förlust av medborgerligt förtroende, vilket innebär förlorade politiska rättigheter samt många gånger förlorad rätt att arbeta.

I Dagens Nyheter kan man redan den 14 februari 1918 läsa en intervju med den vita regeringens främste talesman, Renvall, som mitt under brinnande krig säger angående de röda: "De ska dömas för högförräderi. Möjligen kan det senare ges amnesti åt en del men endast under förutsättningen, att de berövas sina medborgerliga rättigheter och att de i framtiden ej får delta i landets politiska liv. De ska göras till en pariasekt." Först efter en amnestilag, som vänstern lyckas driva igenom i lantdagen 1920, återfår 38 000 röda medborgerligt förtroende. Det inbegriper dock inte de 30 000 som fortfarande saknar rösträtt. Och vad de beträffar som släpps fria efter domslut önskar inte alla att så vore fallet, då

skyddskåren där hemma måhända inte gillar den milda domen och därför många gånger tar lagen i egna händer.

450 dödsdomar utfärdas av statsförbrytelsesdomstolarna (Paavolainen nämner siffran 621), av vilka 287 också verkställs efter granskning i högsta domstol.

Men var det inte mellan 8 380 och 15 000 röda som arkebuserades? Jovisst, men bara 287 efter beslut i domstol. Resten skjuts utan skymten av den västerländska rättsordning som de vita skriker sig hesa om. På sin höjd föregås avrättningarna av en hastigt hopradsad militär ståndrätt.

Från bruksorten Varkaus i mellersta Finland berättas det om hur sammanlagt 300-400 rödgardister mejas ner med kulspruta, allt medan fru Justitia blundar. De cirka 3 000 arbetarna på orten har i tre veckor slagits mot de anstormande vita innan man ger upp. 80 gevär är inte nog för att försvara sig mot en välrustad motståndare, anförda av de två rikssvenska officerarna kapten Axel Rappe och löjtnant Gabriel Cronstedt. Kapten och friherre Axel Rappe är medan han krigar i Finland tjänstledig från sin lärartjänst på Artilleri- och Ingenjörshögskolan i Stockholm, där en av eleverna heter Nils Palme. Även han frånvarande från skolan för praktik i Finland.

Direkt efter kapitulationen plockas var tionde arbetare i Varkaus ut för arkebusering. Liken vräks i Pirtinvirta ström. I tre veckors tid fortsätter slakten. I snitt skjuts ett femtontal arbetare om dagen inför gråtande hustrur, barn och anhöriga. Är det en rättvis vedergällning för de sex vita som dött under de rödas välde på orten?

I Harmoinen behövs inget domstolsbeslut när 13 sårade rödgardister skjuts ihjäl i sjukstugans sängar. På isen till Huruslahti faller ett femtiotal röda den 21 februari, i Kuopio skjuts 218 efter ståndrätt. Inom Hollola socken avrättas under våren hundratals röda efter en snabb process i fältdomstolen som upprättats i skuggan av kyrkan. I Kemi annonserar skyddskåren den 8 februari på stolpar och träd om "landsförrädarnas" avrättning. På Torne älvs is applåderar en inbjuden publik avrättningen av några ryssar. I Tavastehus avrättas 200 röda, i Akaa-Toijala 122 och så vidare.

Sommaren 1918, efter inbördeskrigets slut, är fisken på flera håll i Finland billig att köpa trots bristen på mat. Förklaringen är liken som flyter upp efter islossningen. Bara tanken på vad fiskarna ätit får det att vända sig i magen på många.

På den röda sidan är toppnoteringen vad terrorn beträffar 30 likviderade vita, vilket sker i Viborgs länsfängelse den 28-29 april, dagarna före stadens fall. De flesta mord begångna av röda inträffar mot slutet av kriget, antagligen som en sista hämnd.

Det som från inbördeskrigets första dagar kanske främst ligger de röda i fatet i propagandakriget är mordet på 14 skyddskårister i Suinula by utanför Tammerfors den sista januari. Bakgrunden är att 114 vita kapitulerat inför en övermäktig röd styrka, varpå de avväpnas efter en överenskommelse med de rödas befälhavare på plats, målaren Waldemar Sammalisto från Tammerfors röda gardes flygande avdelning. Liv och egendom ska respekteras, heter det. När så anarkistiskt influerade gardister från Åbo dyker upp på platsen öppnar de senare plötsligt eld mot de oavväpnade vita fångarna. Men till saken hör också, att de rödas befäl Sammalisto kastar sig fram för att skydda de vita med sin egen kropp för att få ett stopp på blodbadet. Vilken officer på den vita sidan skulle göra något dylikt?

Tacken för att ha räddat åtskilliga skyddskåristers liv blir för målaren Sammalistos del att avrättas i en grusgröp när de vita intar Tammerfors.

Dådet i Suinula fördöms å det kraftigaste av de rödas egna folkkommissariat, men vad bryr sig de vita om det? Massmediakriget är redan i gång och här ligger de röda långt efter. Så när en kyrkoherde eller prost mördas av de röda, då spär de vitas propagandister på med att han

fått örat avskuret, huvudsvålen flådd och ett kors inristat på sitt bröst. Därtill har salt strötts i såren innan man utdelat ett nackskott. En annan präst sägs ha korsfästs vid altarbordet och ovanför huvudet har någon hängt upp en papperslapp, textad med blod: "Auttakoon Jumalanne" – Må er Gud hjälpa.

Norrmannen Johannes Heimbeck, frivillig läkare på den vita sidan, förklarar hur dessa historier påverkar opinionen: "Det ligger nog en smula sanning till grund för många av dem, (...) och även om endast några få är sanna, så är det tillräckligt. Det gjorde sin verkan och hatet växte för varje dag."

Hos de vita är det ledningen som från början driver på morderna och när den slutligen säger stopp är det inte längre någon som lyssnar, utan blodbadet fortsätter av bara farten. Allt sker bakom en fasad av laglighet, som i Jakobstad där det den 2 februari kungörs, att alla som ställer till "upplopp, oordning, mordbrand och rån samt begår våld mot skyddskårens medlemmar ställs till ansvar inför krigsrätt och att de, där de anträffas på bar gärning, utan vidare arkebuseras".

Så heter det också i den vite överbefälhavarens proklamation av den 25 februari, att "missgörare, krypskyttar och de som gjort väpnat motstånd" ska skjutas omedelbart och på stället. "Upproriska, som i öppen strid kastar vapen och ger sig till fånga, må tillfångatas efter prövning", heter det vidare. Då den vita armén helst inte vill släpa på krigsfångar ger formuleringen "efter prövning" i dagordern från Mannerheim en möjlighet att lösa det problemet, med ståndrätt och kulor.

Men i Dagens Nyheter 2 mars 1918 är det annat ljud i skällan, då Mannerheim i en intervju går till angrepp på den press i Sverige som påstår att bägge sidor är lika grymma: "Krig är alltid hårt, men rödgardisternas väg går fram över skövlad bygd, över rått massakrerade, utplundrade lik, över våldförda kvinnor. Vi för krig, ingenting annat, vårt stridssätt är öppet och ärligt."

I Terijoki meddelar den lokala vite kommandanten, att fem fångar skjuts för varje skott som avlossas i "lönndom" av röda på orten och Mannerheim själv varnar, att för varje mord, mordbrand eller plundring i södra Finland döms en röd fånge i norr till dödsstraff. En liknande metod används av tyskarna inom de ockuperade områdena under andra världskriget.

Över hela landet försöker i slutet av 1918, efter inbördeskriget, de lokala arbetarorganisationerna göra sammanställningar av antalet döda kamrater på den egna orten. I Valkeakoski bruks arbetarförening summerar man till 30 stupade i kriget, 89 arkebuserade, 75 döda i fångläger, 3 avlidna efter hemkomst från fånglägret och 7 som mött ett okänt öde. Hälften av offren är inte ens fyllda 20 år.

När arbetartidningarna så åter tillåts utkomma börjar också de små minnesannonserna dyka upp i dess spalter: Den 11 december 1918 meddelar familjen Haavisto att man sörjer tre barn: Dottern Aino, 18 år, död i Tavastehus fångläger den 17 augusti. Väinö, 23 år, död i Sveaborgs fångläger den 21 september samt 21-åriga Yrjö som arkebuseras den 26 oktober. Den 19 december annonserar makarna Kataja om att fyra söner arkebuserats och att två därtill stupat vid fronten. 22 januari året därpå meddelar barnen Koivisto att deras far och mor avrättats den 1 respektive 13 maj 1918.

På frågan hur någon kan utföra dylika blodsdåd berättar en doktor Becker, under inbördeskriget vid de vitas ambulans: "Det är underligt hur de vita skyddskåristerna första gången när de ska skjuta en röd försöker slippa ifrån det. De har ringa lust därtill. Men när de sedan har gjort det första gången och sett hur lätt det är att ta livet av en människa, tycker de att det är riktigt trevligt och är ivriga att få vara med och arkebusera. De för sedan i sin notbok noggrann räkning på hur många de skjuter."

Då massmorden nämns får man många gånger höra att "de vitas hårdhet endast utgjorde svar på tal". Det sägs också om de röda, att "en armé, där varje man redan därigenom att han bar vapen gjort sig skyldig till högförräderi och som dessutom i förbund med arvfienden kämpade mot sitt lands befriare, kunde under inga förhållanden vänta att bli behandlad med silkesvantar." Det borde den röda kvinnan i Jämsä således ha haft i åtanke då hon jämrade och på sina bara knän tigger sina bödlar om nåd, bara för att hennes man just skjutits och att hennes fem barn nu blir föräldralösa.

Många deltagare i inbördeskriget påstår att det bland de frivilliga svenskarna finns ämnen som är mer än benägna att skjuta tillfångatagna röda och ryssar – en del är så pass ivriga att till och med finska vita klagar. I varje fall har man i efterhand lyckats dölja sina blodsdåd väl. Men nog finns det ögonvittnen som kan berätta.

I Sääksmäki är det en svensk avdelning som verkställer dödsdomarna, efter begäran från ortens vita. I Åbo kungör den svenske löjtnanten Ehrensvärd: "Varje rödgardist som hädanefter anträffas inom detta område kommer att behandlas som marodörer."

Den svenske generalen Ernst Linder sätter upp tre krigsrätter i mellersta och södra Satakunda, där människor sedan döms till döden i massomfattning. Svenska Brigadens befälhavare Hjalmarsson ses egenhändigt skjuta ner fyra fångar i Kuru och unge greve Adolf Hamilton skriver från Tammerfors den 5 april 1918 till sin far: "'Putsning' är det roligaste våra karlar vet, det är liktydigt med att rensa ett bestämt område från röda. Fullständigt. (...) Så kan pappa kanske få en aning om hur det går till." Brevet undertecknas: "Pappas tillgivne A. Hamilton."

När ett ögonvittne besöker fångkasernerna i Tammerfors heter det: "I ett särskilt hus inhystes uteslutande kvinnor, till största delen utgörande så kallade ryssbrudar och övriga gatans lösa element. Som befälhavare tjänstgjorde en svensk furir. Denne hade hand om arkebuseringarna."

Skådespelaren Ulf Palme, son till Nils kusin Oscar, skriver i sina "Minnen" om hur hans far Oscar svartnar i ansiktet då han talar om dagen då han anmäler sig i Tammerfors för brigadchef major Pipping, som säger: "Va fan! Tror du inte vi klarar oss utan er – jävla svenskar. Nå – när du nu är här blir du konstituerad major och anför i morgon bitti kl. 06.00 exekutionspatrullen, 24 röda jävlar väck! En cognac - sardiner s'il te plaît." Morgonen därpå står den 24-årige Oscar där med sabeln höjd och på slaget sex rödfärgas snön inför hans ögon. "I kylan, i likgiltigheten. I Hatets tecken. Och löjtnanten, konstituerande major Palme tog livslångt skada av det inträffade", skriver Ulf Palme.

Blodsvågen som sköljer över Finland 1918 är av sådan omfattning att en tidning som engelska Time den 9 februari 1919 summerar: "De upproriska undertrycktes med en grymhet, som obetingat gör en tveksam om Finland kan räknas mera höra till västern eller östern, ja med större fog än vad beträffar andra av det forna tsarrikets delar." Den 6 augusti 1918 har det danska regeringsorganet Ekstrabladet skrivit: "Reaktionen huserar nu i Finland tiofalt värre, än revolutionen någonsin gjort. (...) Ett grymt tyranni, som hånar alla rättfärdighetens och mänsklighetens lagar."

Återstår då frågan om någon vit döms för krigsförbrytelser? Svaret tycks vara nej. Det är heller inte känt att någon frivillig svensk, dansk, norsk eller tysk ska ha fått stå till svars för sina brott, utan man reser hem som fria män med bagaget fyllt av krigstroféer.

Visst utdöms inom den vita armén straff för olydnad, disciplinbrott, stöld och dylikt, men bara röda tycks drabbas av fängelsestraff. Detta i synnerhet sedan den finska regeringen i ett benådningsmanifest av den 7 december 1918 förklarar amnesti åt varje vit krigsförbrytare: "Personer, vilka vid kuvandet av det mot den lagliga ordningen utbrutna upproret, eller för att

hindra upprorets utbredande, eller för ordningens återställande, i sina handlingar överskridit vad som för ovannämnda måls vinnande var nödvändigt, må icke därför åtalas och straffas.”

Manifestet innebär, att för all framtid omöjliggörs åtal för mord, våldtäkt, rån eller dylikt så länge dåden varit riktade mot röda. Vad de senare beträffar jagas och åtalas långt in på 1920-talet socialister och kommunister för påstådda handlingar begångna under 1918.

Vilken arbetare som helst kan därtill när som helst bli hämtad i sitt hem av skyddskårister för att skjutas. ”Matti Kukkula, på med stövlarna och ut!” Såsom socialist och fackföreningsmedlem räknas man som statsförbrytare och uppviglare, oavsett om man deltagit aktivt i kriget eller inte.

Den i inbördeskriget avrättade Vilho Kuusjärvi ska där han ligger ett par tum under jord aldrig mer ta skällsordet slaktare i sin mun. Ej heller ska Vilho någonsin mer tänka en upprorisk tanke. Fast ännu i dödsögonblicket förstår han inte det där långa, krångliga ordet som hans bödlar spottar ur sig, samtidigt som de lägger an: ”Maankavaltaja” – landsförrädare.

Den inför exekutionspatrullen darrande Vilho Kuusjärvi snorar och gråter med öppen mun, visande sina mjölkttänder där ett par gluggar i tandraden skvallrar om att nya tänder är på gång.

Pang!

Vilho Kuusjärvi går till historien som den yngste av alla avrättade röda. Han blev bara nio år.

Brigaden åter till Sverige

"Har du sett någonting?"

"Har Du inte, så har inte jag det heller."

"Båten kommer, långsamt glider den fram. Långsamt glider den intill Skeppsbron, där den blir liggande. Det blir så tyst inom mig, jag är endast öga nu!" Walther Hülphers, som anlant hem till Sverige långt före de andra i Svenska Brigaden, står vid kajen i Stockholm och vinkar upp mot sina kamrater som nu återvänder till fosterlandet. Själv kom Walther inte längre än till Tammerfors där borta i Finland, därefter får han någon slags åkomma i benet och är ur stånd att mera slåss för friheten. Men desto mer tid har han då att rimma till brigadens ära:

Ur nederlag och blod det vanns
med blågult band en härlig krans,
och finnen till sin sköna rad
av vinster lade än en stad,
men var förtjänsten hans?

Väl hemma blir Walther ofta ombedd att läsa upp sina dikter samt berätta om frihetskampen i Finland. Mötespubliken lyssnar med andakt till hans berättelser om svenskt mod och uppoffring vid fronten. "Som en kil trängde de svenska trupperna fram, fick över sig den eld som ämnats den finska jägarbataljonen som i sista stund ryckte fram." Emellanåt skrattar man åt en dråplig episod i Walthers berättelse, för att i nästa stund förfasas över de rödas grymheter. Tänk ändå vilket äventyr Svenska Brigaden fått uppleva!

De beryktade arkebuseringarna av röda avfärdar Walther inte, tvärtom antyder han att det är dessa "kväljande" metoder som fått honom att lämna Finland. Dock är han bestämd på en punkt: Någon svensk har inte tagit del av dessa barbarier, utan de får helt tillskrivas de lägre befolkningsskikten.

Walther Hülphers skriver: "Till sist kände jag mig löst från min plikt att kämpa de vitas sak med vapen i hand så länge det gällde mongolfinnarna. Gällde det däremot finländarna, svenskfinnarna, blev det en annan sak. Dessa var ju i grund och botten svenskar och hade – mig veterligen! – inte befläckt sig med de andras barbarismer."

En och annan hemma i Sverige betvivlar dock Walthers ärlighet och den förtrollade atmosfär, som uppstår på möten där han talar, spricker allt som oftast när någon i publiken dristar sig till att högljutt protestera.

Men det är inte här Walthers tankar befinner sig i kväll, denna fantastiska torsdag den 30 maj 1918. Inte nu när hans kamrater äntligen återvänder hem med båt från Åbo.

Hör! Nu rasslar ankarkättingen. Se! Där flyger trossen genom luften och snart ligger fartyget tryggt och säkert förtöjt.

Walther är långt ifrån ensam på kajen utan möter upp tillsammans med hundratals, ja tusentals andra. Stolt blickar han upp mot fartyget: "De har fått nya uniformer. Lugna sitter de runt relingarna, lugnt står andra stödda på sina gevär, några står uppstigna i livräddningsbåtarna. Man ser mig, man vinkar åt mig, man ropar mitt namn! De ha således inte glömt mig, gossarna. Hjärtat känns som en brand!"

En annan känd profil som inväntar brigaden här på Skeppsbron är friherren och professorn Gustaf Cederström, målare av tavlan Karl XII:s likfärd. "En storslagen, oförglömlig syn var det", minns professorn vars tankar ofrivilligt förs till ett drömskepp medan båten lägger sin bredsida

mot kajen. "Men så på en gång bröts förtrollningen, då brigaden till svars på hälsningstalet, klämde i med ett dånande 'Leve Sverige!'. Och sedan, vilket jubel, som intet missljud vågade söka förkväva."

Brigadens återkomst till Sverige är sannerligen en triumf. Det börjar redan i den finska huvudstaden där Mannerheim offentligt avtackar brigaden från hotell Kleiners trappa, efter att först ha bjudit officerarna på lunch. Hela veckan har brigaden övat exercis för att göra ett värdigt intryck i Helsingfors. Den vite generalen tackar å finska folkets, dess armés och sina egna vägnar för alla de strider i vilka brigaden rikligt gjutit sitt blod för Finlands frihet och självständighet. Han fortsätter sitt tal: "Band knutna på slagfältet under kanoners dån och kulsprutors eld, då var och en bjöd det mesta han kunde ge – sitt liv, då döende kamraters sista slocknande blick talade om samma obrottsliga tro på vår rättvisa sak, sådana band bryts aldrig."

Därpå börjar ett storslaget avsked på restauranger och krogar när svenska brigadister, tyska soldater och finska skyddskårister i sann förbrödring super i kapp natten igenom. I Åbo dagen därpå, dit man anländer med tåg flera timmar försenade, fortsätter festen.

De nya uniformerna till trots börjar våra hjältar, "som kom som en kraftfull åskvigg från norr", allt mer likna en skrånande hop uteliggare. Den tidigare så "raska hållningen, det fasta, samlade och väderbitna uppträdandet, som injagat sådan skräck i de laglösa bolsjevikerna", kan för tillfället inte ens återskapas av Frihetsmedaljerna som lyser på bröstet med sina rödgula band.

Mottagandet från Åbos borgerskap och myndighet är lika gränslöst tacksamt varhelst brigaden dragit fram. Officerarna firas för sig medan man ute i det fria, på en höjd ovan staden, ordnar en fest för manskapet. Avskedstalen drar rejält ut på tiden och det är inte bara de sårade som framåt natten får ledas ombord på lastfartyget som ska frakta styrkan hem över viken.

"Gud bevare Finland!" ljuder det in i det sista från däck från dem som ännu står upp. Andra orkar vare sig hurra eller vinka när fartyget väl ångar ut från hamn i den granna försommarnattens halvdunkel och milda värme.

När de vinkande på land inte längre syns försjuncker de som ännu inte somnat i sina tankar och det blir närapå tyst ombord. Förutom stånket från maskinrummet är det bara från officerarnas provisoriska mäss som ljudet av skrål och sång ännu hörs. Det är många som har en hel del att fundera över. De flesta känner en inre tacksamhet över att man sluppit undan med livet i behåll. För andra handlar det om att försöka orka leva vidare med minnesbilder av mördade finnar på näthinnan.

Tyvärr är förseningen nu så stor att brigaden inte kan anta Mariehamns inbjudan till ytterligare en avskedsfest, när man nästa morgon passerar Åland. Hemma i Sverige talas det i tidningarna om att det är dimma, dåligt kol och storm som försenat hemkomsten. Men det är inget man lägger märke till på fartyget.

I Stockholm rustas det till fest. Vartenda steg som brigaden ska ta under den kommande dagen är minutiöst planerad. Marschvägen går från Skeppsbron via Norrbro, Gustav Adolfs torg, över Östermalm till Valhallavägen och så fram till Olympiastadion. Vem går först? Vem talar när? Vad spelar orkestrarna? Och så de hundratals vitklädda flickor som ska blomsterströ brigadens väg. Allt står att läsa i huvudstadens tidningar. Mottot för dagen är: "Alla flaggor upp! Alle man ur husen!"

Biljetterna kostar en till fem kronor. Men för att vara säker på att stadion fylls till sista plats har mottagningskommittén ihop med Stockholms militärledning även kommenderat ut 2 500

värnpliktiga från stadens olika regementen. "Klädsel: Daglig dräkt; för officerare, som övervakar hyllningsplatsen, med sabel och svenska ordenstecken."

Lyckligt ovetande om omfattningen av mottagningen pustr den bakrusiga brigaden ut under resan över Östersjön. Emellanåt avbryts vilan av vinkande sommarfirare från Stockholms vackra öar, vilka står i knoppande fågring. "Sverige, Sverige!" utbrister frivillige Folke Westin inombords. "Dina krigare vänder åter. Hjärtat klappar, ögonen glänser, man biter samman tänderna och kniper ihop munnen som för att dölja den inre värmen." Tänk ändå. Man for iväg från Sverige i mörker och kyla och återvänder med ljus och värme!

Vid Oskar Fredriksborg på Rindö står hela kustartilleriregementet uppställt till hyllning. Soldaterna ombord, vilka täcker varenda tum av däck i en enda massa av grågrön dräkt, från för till akter, besvarar hälsningen med glada tjut. Här utanför Vaxholm möter även fosterlandet upp med läkarundersökning, visering av pass och tullbehandling, allt för att debarkeringen av fartyget ska kunna börja omedelbart efter ankomsten till Stockholm. Ja, nog är det planerat in i minsta detalj.

Bakom sig lämnar brigaden ett av inbördeskrig härjat Finland, med sår i folksjelen så djupa att hatet mellan segrare och besegrade lever kvar längre än det finns överlevande som minns själva kriget. Men det bekymrar för tillfället inte Svenska Brigaden. Att lämna Finlands kust är som att stänga en dörr bakom sig. Man bor och lever tack och lov i Sverige och behöver därför inte dagligen påminnas om kriget och förödelsen. Tids nog börjar de arkebuserade, de hungrande, föräldralösa barnen och de våldtagna fruntimren yla i ens drömmar. Men inte än. Inte idag, då det är fest.

Den bland brigadjärerna som till äventyrs tvivlar öven sin roll i kriget kan söka tröst i Aftonbladets ledarspalt denna dag: "Det tack, som vi är skyldiga de stupade och de hemkomna, vilka tillsammans företrädde vårt folk i kampen för Finlands lag och frihet, är blott en ringa del av all den tacksamhetskänsla, med vilken i framtiden detta offer av svenskt blod kommer att minnas."

Dagen innan har Stockholms-Tidningen fyllt i med, att brigaden "gått mot fara och död med den sammanbitna beslutsamhetens dödsförakt, som väckt härdade krigares beundran." Liberala Dagens Nyheter är nöjd av en annan orsak: "En tillfredsställelse borde vara att, såvitt känt, ingen enda man från Sverige ställt sig på motståndarens sida på andra sidan Bottenhavet."

Det enda av betydelse som annars händer under överresan är att högsta befäl ombord, överste Hjalmarsson, fortfarande är plakat berusad – och så telegrammet från Stockholm med förmaningen att brigaden absolut inte får landstiga med sina vapen. Svenska Brigadens vice befälhavare Allan Winge beordrar telegrafisten ombord att svara att så inte kan bli fallet och telegrammet förpassas därpå till havets vågor.

Väl framme i Stockholm utspelar sig följande scen: Ombord kliver stadens militärkommendant, överste Rosenblad, hans adjutant Ernst Killander samt polismästare Hårleman. Killander frågar Winge: "Har Ni vapen med Er? I så fall får ni under inga förhållanden gå i land." Winge svarar: "Vi har haft god användning för våra vapen och Brigaden kommer ej att landstiga utan dessa."

Trots att Killander sitter med i kommittén som arrangerar Svenska Brigadens mottagning, detta ihop med bland andra Sven Palme, tycks han inte förstå situationens allvar. Förväntar han sig att brigaden ska låta avvärpa sig? Det hela är besvärande, rent av pinsamt. Ska hela det grandiosa mottagandet som väntar brigaden ställas in? Vartenda borgarhem i staden kommer att kräva ansvarigt befäls huvud på ett fat om inte frågan omedelbart klaras upp.

Överste Rosenblad finner sig först, i det han vänder sig till polismästaren med oskyldig min: "Har du sett någonting?" Hårleman fattar snabbt galoppen och svarar i samma lättsamma tonfall: "Har Du inte, så har inte jag det heller." Allan Winge myser av triumf och skriver många år senare: "Två karlaktarlar dessa två, som både visste och tog ansvar."

Det är med en suck av lättnad Winge och överste Harald Hjalmarsson, slutligen befördrad till general i finska armén, kliver i land med sina drygt 500 brigadister. Att de finlandsfrivilliga bär sina vapen på Stockholms gator är det således ingen som ser. Det är som i sagan om kejsarens nya kläder, fast omvänt.

Klockan har nu hunnit slå en kvart över sju på kvällen. "Brigaden utgör en ståtlig och stolt anblick med de många kraftiga gestalterna, unga och solbrända de flesta, men med inslag av gråskägg och medelålderns mognade krafttyper", berättar en iakttagare. En hel del av mannarna har anlant till brigaden först mot slutet av kriget och har därför inte varit med i några strider. Men det är tanken som räknas. Samtliga bär därför en granriskvist i mössan – tecknet på att man var med om stormningen av Tammerfors.

De första att omfamna befälen, när dessa igen beträder svensk mark, är välkomstkommittén med direktör Sven Palme i spetsen. Bredvid står Aftonbladets chefredaktör Sohlman, som, allt enligt Folkets Dagblad, röd som en tupp i synen den sista timmen viftat med sin käpp i luften, oroligt frågande dem som väntar på båten: "Ni hurrar väl för Svenska Brigaden?"

Senare samma kväll utbrister Sven Palme i en stämningsfull hyllning till de frivilliga: "Som en ung brud med blommor i håret står Mälardrottningen och har redan långt ute i de yttersta skären sträckt ut sina långtande armar mot er. Medborgarhyllningens tacksamma vågor möter er varhelst era blickar går."

Några tecken till tacksamhet har brigaden emellertid inte kunnat skönja från de fattiga träskjulen där högt uppe på Finnberget, ovan till vänster om Stockholms inlopp, när fartyget i höjd med Waldemarsudde glidit in mot hamnen. Inte heller uppifrån det proletära Södermalms höjder har det vinkats med vita näsdukar åt det med lövruskor och flaggspel prydda fartyget. Men det är inte heller samhällets lägre skikt direktör Palme åsyftar då han talar om medborgare.

Ja, nu är man hemma igen i ett Sverige där tidningarna är fyllda med ord som ransonering, strejk, upplopp, demonstration och hunger. Det skrivs närapå dagligen om folk från de mörka fattigkvarteren som kastar sten på polisen, hur folkhopar stormar brödbutikerna och om växande missnöje.

Under brigadens bortavaro har emellanåt anonyma hotelsebrev anlant till dess talesmän i Sverige, vittnande om den delade synen på de frivilliga: "Kommer någon av dessa djävlar hem ifrån Finland och lyckas klara sitt usla skinn undan våra bröders hämnande hand, så ska de komma att marteras till döds här hemma."

Samma dag som brigaden anländer till Stockholm har på morgonen 150 anställda vid Stannums verkstad i huvudstaden lämnat arbetet, sedan deras begäran avslagits om att flaggan som direktören hissat till brigadens ära ska firas ner igen.

Nils Palmes avlägsna släkting och det röda Tammerfors formella betvingare, major Erik Grafström, har liksom ett fyrtiotal andra frivilliga svenskar följt med på resan, trots att man inte ingått i Svenska Brigaden. Grafström förtäljer att stämningen ombord stundtals varit nervös, då man inte har en aning om hur man kommer att bemötas då man kliver iland.

"Om det verkligen skulle bli oroligheter", berättar majoren, "hade jag bestämt att inom varje kompani skulle mittelp plutonen rycka upp först till höger och efteråt till vänster och så skulle vi rensa gatorna." Det förklarar varför brigaden inte vill lämna ifrån sig sina vapen.

Men vid Skeppsbron flyger hattar och näsdukar i luften – tack och lov inte stenar – och från fönsterraderna ovan kajen regnar blommor och konfetti. Den månghövdade, jublande folkmassan har tålmodigt väntat sedan fyra på eftermiddagen för att få ge sin hyllning. Det är fest! Glada ansikten, sommarklädda flickor och lysande uniformer ger en stämning av glättighet.

Då det hurrats för fäderneslandet och Svenska Brigaden och sedan Svea Livgardes orkester har klämt i med Sibelius "Jägarmarschen" anträder brigaden sin marsch mot Stadion, där anhöriga, vänner och vänners vänner väntar i tusental. I tåten har man baxat upp den alltjämt berusade Hjalmarsson till häst och så brigadens två fanor, varav den ena bär texten "Lagen är frihetens form". Saltstänken och havsluften har annars gjort gott och det är återigen stolta, prydliga män med raka ryggar som mitt framför näsan på poliserna som kantar gatorna tågar med sina gevär på axeln.

Dagens enda riktiga black om foten är att Hans Majestät Konungen av politiska skäl inte kan närvara vid högtidsfesten på Stadion. Arbetarrörelsens kampanj mot de frivilliga svenskarna har delvis lyckats. Men Hans Höghet är ändå i hjärtat närvarande och från taket på Slottets ena flygel beskådar majestätet brigaden då den marscherar förbi där nedanför på Skeppsbrokajen.

Längs marschvägen står några demonstranter och gormar om "svartgardister", men vilka polisen snabbt avhyser. Aftonbladet summerar: "Det hela avlöpte sällsynt vackert och utan några som helst störande intermezzon, om man bortser från ett par fullständigt betydelselösa okynnesdemonstrationer, vilka för övrigt alldeles drunknade i jublet."

Vid Valhallavägen klämmer en entusiastisk folkskara i med ropet: "Leve överste Hjalmarsson!", varpå en person med en annan åsikt skriker: "Ner med översten!" Ett antal heligt upprörda medborgare kastar sig med höjda käppar över den senare, som hellre flyr än illa fäktar. Raskt infångas han av en uppmärksam företrädare för lagen och anhålls.

I hörnet av Birger Jarlsgatan och Smålandsgatan, några stenkast från Nybroviken, står journalisten, författaren och vänstersocialisten Ture Nerman och pekar finger åt mannarna i Svenska Brigaden. "Fy på er, mördare!" skriker han. Tjugo minuter senare står en kroppsvisiterad Nerman inför vakthavande befäl på det närliggande Östermalms polistation häktad för förargelseväckande beteende.

För brigadjärerna är det en svindlande känsla, att taktfast marschera längs gator där tusentals människor strör alla vårens blommor för deras fötter. Ett hurrarop för varje steg. En blomma för varje andetag. Utanför Operaterrassen antar hyllningarna rent av ovationsartad karaktär. Inom loppet av två veckor har denna rikssvenska enhet tågat genom två huvudstäder, Helsingfors och Stockholm. Aldrig har väl en svensk trupp, som efter 1809 deltagit i krig utanför landets gränser, tågat på detta viset. Vilken känsla! Vilket historiskt lyft!

Inne på Stadion utbrister publiken i ett åsklikt befriande jubel när brigaden slutligen marscherar in under de blågula fanorna fram till gräsplanens mitt, i kolonn med front mot den kungliga läktaren. Vem tänker i detta ögonblick på att förutsättningen för att mottagningskommittén fått hyra Stadion har varit att Svenska Brigaden inte uppträder som väpnad trupp.

Här och där tränger en röst igenom larmet, ropande ett kärt namn. Handklappningen och havet av vita näsdukar på läktarna följs av en om möjligt än kraftfullare hyllning, som rullar ut över stadion, när brigadens sårade linkar in på kryckor och med armar i band. Stormande ovationer! "Hör oss, Svea", sjunger en stark manskör.

Men även inne på stadion dristar sig en man i publiken till att ropa "Ned med Hjalmarsson", varpå han pryglas av käppar och handväskor. "Förföljd av en blodtörstig överklasshop" flyr

mannen ut i det fria, där han omhändertas av polis, rapporterar Folkets Dagblad från festen som går i "den gödda patriotismens tecken".

Och av allt i denna storartade tillställning ska brigadens vicechef Allan Winge främst minnas detta: "Hjalmarsson svarade på hyllningen i ett utomordentligt väl avvägt tal, vilket visade – framför allt för den som visste hur djupt nere i alkoholen han varit endast några timmar tidigare – vilken fantastisk självbehärskning denne man hade, då det gällde."

Nils Palme liksom ett hundratal andra svenska frivilliga officerare anländer likaledes med båt till Skeppsbron, en dryg vecka senare. I jämförelse med Svenska Brigadens storstilade återvändande sker det närmast i tysthet. Efter tal från mottagningskommittén, däribland Sven Palme, och några låtar från militärorkestern upplöses tillställningen och var och en tar sig på egen hand hem till sig.

Hösten 1918

”Ett förlamande system som berövar regeringsmakten all auktoritet.”

Mannerheims egentliga mål då han i december 1917 lämnar Ryssland för att återvända till Finland är i första hand att återställa den ryska tronen, genom att erövra Rysslands huvudstad. Drömmen är att få spela den världshistoriska rollen som återupprättaren av kejsarriket. Det heliga Ryssland. Vägen dit går via ryska Karelen, vilket generalen uttrycker som följande i en dagorder av den 23 februari 1918, då han lovar att inte sticka svärdet i skidan ”innan laglig order råder i landet, innan alla fästningar är i våra händer, innan den sista av Lenins soldater och huliganer är fördrivna från Finland och Fjärrkarelen”.

Faktum är att man bland Finlands vita hyser planer på att från Ryssland ta ett område på 290 000 kvadratkilometer, nära nog lika stort som Finlands yta. Förutom Kolahalvön och kusten längs Vita havet tänker man sig ett framtida Finland som sträcker sig till sjön Onega samt Ingermanland i söder. Petersburg ska göras till ”fristad”. Aktivisten Kai Donner hävdar å sin sida år 1919: ”På grund av sitt läge skulle Petersburg ha lämpat sig väl och gör det allfort som Storfinlands huvudstad.”

För sin plan att erövra ryska Karelen har Mannerheim efter kuvandet av Finlands röda stöd av samtliga partier till höger om socialdemokratin. Tillfället tycks också vara det bästa, då nu Ryssland förblöder av sitt eget inbördeskrig. Ett Storfinland med Östkarelen djupa skogar och vattenkraftsreserver hägrar. Måne det bli Nordens mäktigaste stat? Endast på sina håll inom högern höjs tveksamma röster mot äventyret som riskerar dra in Finland i världskriget.

Men när inbördeskriget väl är slut och den finska krigsmakten ställs under tyskt befäl begär Mannerheim den sista maj avsked och lämnar landet. Detta sedan Tyskland sagt nej till ett korståg österut.

Så länge världskriget pågår föredrar de hårt pressade tyskarna att bolsjevikerna sitter vid rodret framför en ententevänlig regim i Ryssland, vilken med all säkerhet skulle bryta freden med Tyskland. Det är ett klokt beslut av Mannerheim att hoppa av, för i de politiska strider som nu stundar gör en räv bäst i att stå utanför. Därmed kan en politiskt oförbrukad Mannerheim åter träda in på scenen i slutet av året, med västmakternas löften om mat åt det svältande Finland med sig i bagaget.

Med Mannerheim försvinner även alla de rikssvenska officerare som stannat kvar inom den finska armén efter inbördeskrigets slut i syftet att bygga upp dess organisation. Istället tar tyska krigsmakten på sig den rollen.

Till sommaren 1918 har Finland fullkomnats till Tysklands lydstat, vilket bäst symboliseras med att den tyske befälhavaren i Finland, von der Goltz, intar hedersplatsen vid lantdagens återöppnande. Ett halvår framöver är han landets absolut mäktigaste man sedan Tyskland stärkt greppet om Finland genom att få till stånd en militärallians där den finska armén står till tyskt förfogande.

Det sista kapitlet i historien om året 1918 är det om republiken som egentligen var ett kungadöme, som blev en republik. Förutsättningen för denna fars är att lantdagen, som ånyo samlas när de röda slagits ner, saknar sina socialdemokratiska ledamöter, vilka skjutits, jagats i landsflykt, gått under jorden eller sitter fängslade i väntan på åtal. Få bryr sig om att Finlands grundlag inte medger en sådan behandling av sina lantdagsmän. När lantdagen öppnas den 15 maj finns här en (1) socialdemokrat, som vägrat delta på de rödas sida i kriget. 91 saknas.

Med en sådan lantdag är det lagstridigt att fatta annat än mycket begränsade beslut, då nära hälften av ledamöterna är förhindrade att närvara. Man saknar således fullmakt att lagstifta i

frågor som kräver två tredjedels majoritet. Men det struntar högern i och gläder sig istället åt det nya styrkeförhållandet: 108-1.

Framför allt passar man på att se över rösträtt, författning och den parlamentariska ordningen. De mest reaktionära krafterna inom svenska folkpartiet och de konservativa så kallade gammelfinnarna hävdar att det är rösträtten och enkammersystemet som varit orsak till revolutionen. Arbetarklassen är helt enkelt "ej moget för demokrati" och därför måste den inskränkas.

Röster höjs även för att dra in den kvinnliga rösträtten och att arbetarrörelsen överhuvud taget inte ska få verka politiskt i landet, i vart fall inte inom 50 år. Somliga menar att det är för lite. Tiden borde utsträckas till ett par hundra år, minst.

Ett långtgående förslag som diskuteras i pressen och parlamentet är att ge de "samhällsbevarande" krafterna, såsom industri och handelsmän, lärare, präster och ämbetsmän tilläggsrösträtt. Det vill säga fler röster än bara en. En annan fråga gäller lantdagen som högsta makt, vilket är en fasa för borgarna. "Ett förlamande system som berövar regeringsmakten all auktoritet." Det är därför nödvändigt med en statschef som besitter den makt tsaren tidigare hade, menar de tongivande. En stark och enande kraft som "står ovan" partikägget. Det behövs en kung.

Åberopande 1772 års svenska regeringsform hävdas det i lantdagen att Finland rätteligen är en monarki. Att samma män som nu påstår detta tidigare framhållit att denna konstitution upphörde att gälla i Finland 1809 tycks vara en parentes i sammanhanget. Man glömmer även att Svinhufvud den 6 december 1917 i sin självständighetsförklaring slagit fast att "Finland är en oberoende republik" och att 1772 års författning till och med slutat gälla för mer än hundra år sedan i Sverige.

Kungstanken sammanfaller med tyska regeringens anspråk, som "ur synpunkten av såväl de finska som de ömsesidiga intressena anser införandet av monarkistisk statsform i Finland för ändamålsenligast". Ja, till och med professorn i astronomi, lantdagsman Furuhjelm, kan med stjärnornas hjälp slå fast att monarkin är en "planetarisk nödvändighet".

Införandet av monarki innebär att förebygga framtida upprorsförsök, är ett argument som biter på dem som ännu har mardrömmar om de röda om nätterna. Täten i striden intar den svensknationella rörelsen och Svenska Folkpartiet, som i monarkin ser motvikten till en folkrepresentation som hotar att dränka alla dess privilegier.

Och givetvis förväntar sig de varmaste förespråkarna för monarkin att belönas med adelskap i samband med kröningen. Slagsmålet är snart igång om vem som ska tituleras greve, baron eller bara friherre. I väntan på att kungen ska komma väljs Svinhufvud tills vidare till riksföreståndare, när man nu ändå enats om att den hundra år gamla svenska författningen gäller i Finland.

Efter flera månaders debatt och jakt på en lämplig kandidat röstar den stympade lantdagen för att välja svågern till den tyske kejsaren, prins Fredrik Karl av Hessen, till konung över Finland. Vad som sker är en statskupp. Ett av Tysklands villkor för att släppa ifrån sig prinsen är att den finske monarken ska subordineras, underordnas tyske kejsaren. Allt är en gammal aktivistisk dröm som nu förverkligas. Redan i augusti 1915 har man kommit överens med tyskarna om att så snart Tyskland befriat Finland ska en kungatron upprättas åt en tysk prins.

Men projektet är sommaren och hösten 1918 dödsdömt då det tyska imperiet är på väg att förlora världskriget. Finska lantdagen tycks dock vara den sista platsen på jorden där man inser realiteter. Här pågår ännu debatten om kungen ska tituleras "Väinö I", "Herr Konung" eller "Majestät" när drömmen redan är slut. På dagen en månad efter det att lantdagen utsett sin kung gör arbetarna och soldaterna i Tyskland revolution och tyska kejsardömet avskaffas.

Den 12 december träder Svinhufvud som riksföreståndare tillbaka för Mannerheim, som har utnyttjat mellantiden till att försäkra sig om att västmakterna ger Finland sitt stöd när och om landet bryter med Tyskland. För formens skull avsäger sig prinsen av Hessen den finska tronen två dagar därefter.

Finland slipper undan med blotta förskräckelsen från att befästas som tysk vasallstat och den 16 december lämnar de sista tyska trupperna landet. Finlands borgare vrider nu om kompassen och ber om hjälp hos England, USA och Frankrike med att erövra Östkarelen. Den republikanska statsformen antas formellt av lantdagen i juli 1919.

De frivilligas efterskörd

"Den svenska brigaden är besegrad i Sverige!"

Dagen efter Svenska Brigadens hemkomst till Sverige besöker dess chef överste Hjalmarsson slottet, för audiens hos majestätet. Det är tänkt att översten ur konungens hand ska erhålla en utmärkelse som inte utdelats sedan Napoleonkriget 1814: Kommendörstecknet Svärdsorden. Men efter ett personligt ingripande från socialdemokratins ledare Branting inställs detta av "politiska skäl". Allt Hjalmarsson får är tio minuter där han knappt hinner bedyra sin underdåniga vördnad, varpå kungen svarar med några beundrande ord om mod och uthållighet.

De hemvändande brigadjärerna gnisslar tänder. "Satans socialistpack!" Åsikten om att man borde "rensa upp" även hemma i Sverige uttalas högt. Det är som en brigadist uttrycker det en tid efter hemkomsten: "Sedan vi fått en grundlig kännedom om det röda banditgardet, finner vi att samma typer och samma banditer även finns inom våra gränser."

Men helt klart råder i Sverige omvända förhållanden. Här är det arbetarna som jagar brigadister och inte tvärtom.

Brigadens vicechef Allan Winge, som efter insatsen i Finland engagerar sig i de öden som möter hans forna underlydande, berättar: "Att ha varit 'vitgardist' blev inte bara ett skällsord, det blev här hemma ett Kainsmärke, som så fort det blev känt gjorde det omöjligt för individen i fråga att kvarstanna på en arbetsplats. Som viltbråd har dessa kamrater jagats från arbetsplats till arbetsplats runt hela Sverige."

Att sedan många av de hemvändande brigadisterna träder in på brottets bana beror, enligt höger tidningarna i landet, på att förföljelserna från socialistiskt håll hindrar dem från att hitta ett hederligt arbete.

Aftonbladet startar av den anledningen i början av sommaren 1918 därför en insamling kallad: "Till de förföljda frivilliga i Finlands frihetskamp." Bland organisationerna som engagerar sig för kampanjen återfinns bland annat Högerpartiet, Sveriges Nationella ungdomsförbund och Bondeförbundet. Även Svenska Arbetsgivarföreningen bidrar med 5 000 kronor.

Doktor Hallström, ansvarig för brigadens byrå i Stockholm, skriver i Aftonbladet i samband med att insamlingen påbörjas: "Man måste ge motparten det vitsordet att vara synnerligen stark, välutrustad och energisk i sitt av en del öppet förklarade fälttåg mot de svenska frivilliga i Finland." Tacka för att vänstersocialisternas Folkets Dagblad utbrister: "Den svenska brigaden är besegrad i Sverige!"

100 000-tals insamlade kronor ska komma att delas ut till köp av kläder, för flytthjälp, tågbiljetter, hyra, mat, begravningshjälp och dylikt. Bara sjukvårdskostnaderna för sårade och av andra skäl sjuka före detta brigadister stannar på 56 132 kronor. Verksamheten pågår under flera års tid och som en av de ansvariga för utdelningen av penningbidrag sitter Nils Palmes bror Gunnar.

Huruvida Nils Palme någonsin behöver lida för sitt engagemang för Finlands vita är okänt. Men han behöver inte gå arbetslös, vilket en notis i Aftonbladet den 27 juli 1918 vittnar om: "Följande svenska officerare, som tjänstgjort i finska armén, har vunnit återinträde i den svenska i sin förra grad: Vid Göta artilleriregemente underlöjtnanten N. Palme, (...)." Men om det går bra för en officer att få tillbaka sitt tidigare liv och anställning inom armén är det desto svårare för menige man inom Svenska Brigaden att bli accepterad av sin omgivning.

I proletärkvarterens socialistiska söndagsskolor uppfostras barnen till att spotta efter det "svarta gardet". Ja, det är knappast överord att påstå, att landets arbetarbefolkning vänder ryggen åt de hemvändande kombattanterna.

På arbetarmöten runt om i landet antas uttalanden: "Kamrater! Låt oss som en man resa oss till stöd och hjälp åt våra finska klassbröder, låt oss vara på vår vakt, att inte några hyllningar mera ägnas de svenska odågor, som i Finland deltagit i mordandet av våra klassbröder!"

Vänstersocialisterna välkomnar till möten riktade mot "vissa svenskars deltagande i den finska klasstriden" och inom fackföreningarna diskuterar man "på vilket sätt de personer som deltagit i inbördeskriget i Finland på de svartas sida, ska mottas och behandlas".

Det sker i Göteborg, där tusentalet mötesdeltagare kräver att brigadister som fått anställning hos polisen och spårvägen ska avskedas. Det protesteras i Munkfors, Sölvesborg och Järla. I Fryksta uttalar sig sågverksarbetarna, liksom arbetare i Östersund och Lottefors. På Skeppsholmen i Stockholm går varvsarbetarna hem från arbetet till fots, sedan en gardist fått tjänst som vaktbefäl på färjan som trafikerar sträckan Skeppsholmen–Slussen.

Vid Folkets Hus dansbanor runt om i landet blir brigadister bortkörda. I Skövde vägrar metallarbetare längre äta på en matbespisning där en brigadist fått anställning. Målararbetarförbundets stockholmsavdelning utesluter en medlem som slagits för Svenska Brigaden och i Åtvidaberg hånar fotbollspubliken en spelare från ett gästande Linköpingslag, frivillig i finska inbördeskriget, till den grad att han lämnar planen.

Förföljelserna mot de frivilliga ska komma att pågå i många, många år. Vad som i februari 1920 händer före detta brigadist Edvard Asp är bara ett av flera exempel.

I det civila livet är Asp poliskonstapel i Sundbyberg utanför Stockholm. Uppretade av att han länge och väl gått omkring på stadens gator och skrutit om sina bravader i finska inbördeskriget, samlas en dag Sundbybergs olika grenar av arbetarrörelsen till ett gemensamt möte. Här utses en kommitté om tre personer som får i uppdrag att kräva Asps uppsägning från sin tjänst hos landsfiskalen.

Följande dag samlas en folkhop om cirka 300 människor utanför polishuset i Sundbyberg för att kräva besked om hur det ska bli med Asp. Enligt tidningsreferat hörs här skrån som: "Han ska dö! Storma kåken!" Även rop om "hängning i närmsta träd" sägs eka mellan husväggarna.

De församlade poliserna inne på polishuset blir så uppskrämda att de ingen annan utväg ser än att uppmana Edvard Asp att gå med på kravet om att han ska följa med till Folkets Hus för att förklara sig. Det är tryggare att gå under beskydd av den utsedda kommittén än att invänta att folkmassan gör verklighet av sitt hot: "Kasta ut den djävulen, annars går vi in och drar ut honom!"

I Folkets Hus väntar närmare 500 personer under en tryckt och hotfull stämning och först sedan konstapel Asp lovat att redan nästa dag lämna in om avsked skingras mötet.

Vad det slutligen blir av Asp är okänt men för de tre kommittémedlemmar, som utsetts att föra arbetarnas talan, väntar samhällets dom: Från tre till fem månaders fängelse. "Det är med tillfredsställelse man konstaterar att polismyndigheterna tagit itu med hårdhandskarna mot orosstiftarna", noterar en högertidning nöjt.

Känslorna inom arbetarleden gentemot de finlandsfrivilliga tycks stämma väl in på orden i Folkets Dagblad den 6 augusti 1918: "En strejkbrytare, familjefader, kan under vissa givna förhållanden förlåtas, hans gärning kan dikteras av nöd och okunnighet om solidaritetens bud – en svartgardist däremot aldrig."

Nej, här hemma väntar bara trakasserier. Även rejält med stryk. I Bollnäs ligger hösten 1918 en brigadist på gatan "med en del blesyrer och med tre revben trasiga" efter att, som det sägs, ha skrävlat om att han i Finland skurit näsan av en kvinna samt skjutit barn. Ryktet går i

slutet av 1918 om att man söker frivilliga till nya frikårer som sätts upp för kamp mot det röda bolsjevikväldet. Åtskilliga är de finlandsfrivilliga som också tar tillfället i akt att återförenas med gamla vapenbröder under Svenska Frikårens fana i Baltikum och Svenska Legionen i inbördeskrigets Ryssland.

Än är inte sista striden här.

Sven Palme i Tammerfors

"Blod förpliktigar!"

Den 29 november 1918 befinner sig direktör Sven Palme med sällskap i Tammerfors, såsom Finlands Vänners ordförande. Hans ärende är att nästkommande dag, på 200-årsdagen av Karl XII:s död, inviga en minnessten intill platsen där ett flertal svenskar stupat i samband med stadens stormning. Däribland hans son Olof.

Likt en guidad turistflock lotsas sällskapet runt i Svenska Brigadens fotspår. Mitt bland civilister och uniformsklädda syns brigadchefen själv, överste Hjalmarsson, vandrande sida vid sida med andra förnämna Finlandsvänner från Sverige, även major Allan Winge med äkta hälft vid armen. Uppifrån höjden av Messukylä betraktar man slätten där brigaden fått sitt första elddop. Sven Palme med följe står tiggande, "gripna av högstämda minnens allvar". Här, precis här, stod också Mannerheim när han i sin kikare följde sina truppers anfall mot de rödas linjer under den blodiga skärtorsdagen.

"Blod binder samman på ett förunderligt sätt. Blod förpliktigar", tänker försäkringsdirektören där han tyst blickar ut över krigsskådeplatsen. Ja, åtskilliga är de tankar och minnen som glider förbi i hans inre, allt medan höstsolen sakta dalar: Karl XII, Finlands vita armé och Svenska Brigaden. Allt förenas hos Sven Palme till ett och samma höga mål.

Nu, precis som då striden stod vid Messukylä, täcks slagfältet av ett tunt snötäcke. I övrigt är det bara trädens knäckta grenar och avbrutna stammar som längre ger ett hum om vad här har hänt.

"Vi besökte sedan alla de platser, där striden rasat som hetast", berättar Sven Palme. "Vi strövade över fälten förbi tegelbruken fram till rysskasernerna, vilka nu, taggtrådsomgivna, tjänade som fångläger för några tusen röda. Vi gick till hippodromen och såg i dess plank 'dödsluckan', som kostade så många liv, och vi besökte de små grå stugorna i Uusikylä, levande oss in i de våras dagar före stormningen av Tammerfors."

Följande sin stupade son Olof i hämlarna kan Sven Palme knappast undvika att fundera över om att det var egna trupper eller röda som fällde honom. Var det hela bara en fadäs? Ett missförstånd. Men det är det ingen i sällskapet som för på tal, inte en dag som denna. Istället väljer man att tala om "den goda och förtröstansfulla, nästan glada stämning som lär ha rått inom Brigaden inför den väntande striden" här i Tammerfors östra utkanter.

Tankarna på sin son Olofs och hjältekonungen Karl XII:s gemensamma öde har följt Sven Palme hela dagen. Men funderingarna går även till de svenska och finska soldater som också de på dagen 200 år sedan, under sitt befäl Armfeldt kämpat en ojämn strid bland de norska fjällarna. Mot hunger, köld och fienden. "Trohet intill sista andedräkt! 3 000 ihjälfrusna svenskar och finnar vittnade under Armfeldts återtåg om trohet intill döden", far det genom huvudet på direktör Palme. "Blod binder samman, blod förpliktigar!"

Sven Palme knäpper sin pälsfodrade rock i ett fåfängt försök att utestänga den råa novemberkylan. Då han kör sina händer djupare ner i fickorna, sökande en smula värme för sina frusna fingrar, stöter han till sitt manuskript för morgondagens tal. Vid det här laget kan han det nästan utantill: "Heliga, dyra minnen glider i denna högtidliga stund förbi min syn. Jag skönjer tolfte Carls ädla gestalt, ren och hög, stålblank till syfte och gärning liksom hans goda klinga var stålblank. Jag ser ock Finlands vita armé gå fram till strid för allt det heligaste på jorden, stat och familj, frihet, rätt och kultur."

Dagen därpå, som är lördag, har vid middagstid ett tusental personer samlats för att delta vid invigningen av minnesstenen, vars inskription lyder: "Här föll tappra svenska män vid

värnandet av Finlands frihet." Runt om står jägare, scouter och skyddskårister uppställda i fyrkant och med fanorna sänkta. Högtidsklädda representanter för stadens fullmäktige och Svenska folkpartiets lokalavdelning håller kransar och blommor i händerna och allt det gröna ska ha växt till ett mindre berg innan allt är över.

Den förste att ta till orda efter att täckelsen fallit, orkestern spelat Ur svenska hjärtans djup och jägarbataljonen skjutit hederssalut är Sven Palme, som högstämt talar för de svenskars minne, vilka stupat på denna plats. "Ja, här har, jämte mycket finskt blod, flutit mycket ungt och svenskt blod. Och då äger jag rätt att spörja: Har detta blod flutit förgäves? Eller: Har de döda segrat ännu nu i döden och med sina livs insats vunnit det mål de åsyftade?" Sven Palme lämnar för en kort sekund sitt manus och tittar upp på de omkring stående åhörarna, som om han vill försäkra sig om att han har deras uppmärksamhet. Därpå tillägger han med en röst som inte verkar tåla någon motsägelse: "Jag tror det senare."

Så hyllningstalar stadsfullmäktiges ordförande och till sist rektor Tiililä, på finska: "Inför österns olycksbådande hot har svenskar och finnar här på Kalevankangas kämpat sida vid sida, stupat man vid man."

Vad känner Sven Palme inom sig där han står och lyssnar till talen alldeles intill ett av de fångläger där många röda ännu sitter inspärrade, bara några stenkast från monumentet och platsen där sonen Olof stupade? Ja, det vet vi inte. Känt är däremot att Sven Palme tillhör den falang inom svensk och finsk höger som protesterar när den finska regeringen hösten 1918 "slösar" med benådningar av de röda fångarna. De kan gott sitta kvar, menar han.

Och hur gick det sedan?

”Det tog mig alltså tjugo år att få slut på denna otroliga förföljelsetverksamhet.”

När det ena efter det andra av Europas kungahus fallit till följd av världskriget jagas slutligen också den tyske kaisern Vilhelm II av historiens skoningslösa dom. I november 1918 flyr han tillsammans med sin son till generalerna i det militära högkvarteret på västfronten, i förhoppningen om att här finns räddningen för ätten Hohenzollerns troninnehav. Men den tyska krigsmaskinen har kört fast och utgör heller inte längre ett hot mot andra folk. Vad som återstår är att underteckna villkoren som segermakterna England, USA och Frankrike dikterar. Kapitulationen.

Det har länge pyrt av vrede i de tyska skyttegravarna och med hemvändande, deserterande soldater sprider sig upprorstanken över hela Tyskland. De första militära revolterna inträffar den 3 november 1918, sedan går allt fort. Arbetar- och soldatråd bildas efter ryskt mönster och den 9 november utlyses generalstrejk. Samma dag meddelas att kaisern abdikerat och att en revolutionsregering tillsatts.

Över slottet i Berlin vajar den röda fanan och från dess balustrad utropar socialisten Karl Liebknecht den tyska republiken inför en gigantisk folkmassa av segerrusiga arbetare och soldater.

För de finska arbetarnas del kommer den tyska revolutionen nära nog ett år för sent. Men i andra länder tänds nu, precis som 1917, återigen hoppet om en annorlunda framtid. Revolutionens lågor flammar över hela Europa.

Även i Sverige tycks återigen upproret hota när det hösten 1918 manas till bildandet av soldat- och matrosråd. Vänstersocialisten Fredrik Ström slungar ur sig orden: ”Dödslockorna ringer över den kapitalistiska världen, som förgås i världskrigets lågor och ruiner.”

Farhågorna för en revolt tycks också vara infriade när matrosar eldar på från scenen vid revolutionsmöten i huvudstaden. Sannerligen, stunden tycks vara inne för den sista striden. Det är som den finske diktaren Elmer Diktonius uttrycker det: ”Ve dig, du värld, när trälen rätar ut sin rygg.”

I de fina kvarteren runt Strandvägen i Stockholm sätter man upp extra låsförstärkning på farstuportarna och köper revolverar och ammunition för att försvara sig den dag horderna väntas storma in för att stjäla bordssilvret och egga pigan till olydnad. Det berättas om den gamla adelsfröken som darrande kryper ner på golvet i droskan när hon far till banken för att hämta sina pengar, rädd att bli skjuten av pöbeln. Vad gäller de svenska militaristerna och aktivisterna vill man göra som i Finland, börja ett inbördeskrig.

Än en gång fruktar överheten i Sverige att revolutionen är nära förestående, på goda grunder. Samhället formligen kokar. Skulle de svenskar som for över till Finland för att delta på den vita sidan tvekat att lägga an mot de röda i hemlandet om situationen blivit än mer tillspetsad? Knappast. Sven Palme är så sent som 1928 med och finansierar tio kulsprutor till den så kallade Munckska frikåren i Sverige. I vilket syfte?

Kung Gustav V visar sin respekt för folket genom att i februari 1919, i största hemlighet, inbjuda riksföreståndare Mannerheim på visit till Sverige. De enda inom regeringen som i förväg vet om det är stats och utrikesministern. Detta är nu ändå så pass magstarkt att finansminister Thorsson (S) finner det lämpligast att anmäla sig sjuk i samband med mottagningen. Likaså vägrar andra kammarens talman, Herman Lindqvist (S) infinna sig, vilket gör kungen ursinnig.

På Stockholms gator visar stadens arbetare i väldiga demonstrationer vad man anser om den vite generalen, efter att fått kännedom om besöket. "Arbetarbödel", "blodig kapitalistdräng" och "dödsgeneral" är de epitet som fälls vid möten och i protestuttalanden.

I Köpenhamn har generalen likaså mötts av protester i form av strejker och demonstrationer. Inför tanken på att fortsätta sin resa till Norge är det dock Mannerheim som insjuknar och i stället återvänder hem till Finland. Det norska arbetarpartiet har hotat med storstrejk ifall "slaktar-Gustaf" sätter sin fot på norsk jord. Man har även lovat mörklägga kungliga slottet om och när han anländer.

Överste Hjalmarsson, Svenska Brigadens chef, tar två år efter sin hemkomst till Sverige sitt liv. Detta mycket beroende på att han inte tillåts klättra högre i den militära hierarkin utan istället blir placerad som någon slags persona non grata på ett regemente ute i Stockholms skärgård. Brigadpoet Walter Hülphers förlorar efter hemkomsten från Finland sina litterära och politiska vänner. Han lever därefter i stor ensamhet under sina återstående 30 år i livet, sökande efter svaren på livsfrågorna hos Gud och det ockulta.

För vänstersocialisten Ture Nerman väntar efter hans uppträdande i samband med brigadens hemkomst åtal, vilket resulterar i 75 kronor i böter för kränkande av krigsmans ära. Vid den uppmärksammade rättegången erkänner den åtalade att han skrikit såväl "fy" som "mördare" åt Svenska Brigaden och han motiverar också utförligt varför. Men Nerman bestrider å det bestämdaste att han ska ha skrikit "fy på er, mördare!" vilket han menar är en meningsbyggnad som inte är hans. Vad det nu kan ha för betydelse.

En tämligen okänd sida av den svenska så kallade neutraliteten är det öde som möter de finska röda som i inbördeskrigets slutskede och månaderna därefter lyckas ta sig till Sverige. Flyktingar vilka därmed tror sig ha undgått fånglägren och arkebuseringspatrullerna men som snart bara ska bli en illusion fattigare. Merparten sänds helt kallblodigt tillbaka till Finland. Den gängse motiveringen lyder: "I avsaknad av visering i passet omedelbart hemsänd."

I Stockholmspolisens utlänningsdiarium antecknas varenda finländare som anländer med båt till huvudstaden och avisas direkt. Tegelbruksarbetaren Karl Långström, sjömannen Evert Mickelsson och de mekaniska arbetarna Väinö Ruusuwaara och Aate Gustafsson är några i mängden som tvingas återvända.

Bara under perioden augusti-oktober 1918 är 65 finska röda, många blott 17-18 år gamla, bokförda som avisade från Stockholm. I norra Sverige är de ännu fler och aviseringarna ska också komma att fortgå ända in på 1920-talet. De flyktingar som tillåts stanna i Sverige tvingas varje månad besöka polisen och ansöka om förnyat uppehållstillstånd. Handskrivna kommentarer i marginalen i polisens uppehållsförteckning över finska flyktingar, typ "Rödgardist", vittnar också om en utbredd politisk registrering.

Det är en högst osäker tillvaro att leva som flykting i Sverige. Har man mot alla odds fått stanna kan ändå när som helst en begäran om utvisning komma från Finland, varpå svensk polis vanligtvis verkställer densamma. Den 21 augusti 1918 utvisas exempelvis tre finska flyktingar i Härnösand efter beskyllningen om stöld i en skofabrik i Vasa. "Härtill kom att de saknade alla behöriga pass", skriver Västernorrlands Allehanda nästföljande dag.

Som en sista svensk åtgärd mot kritiken av äventyret i Finland blir Folkets Dagblads ansvarige utgivare år 1919 dömd till sex månaders fängelse, sedan tidningen "smädat" Mannerheim och inbördeskrigets segrande vita. Bara veckan efter att domen faller avsätts Mannerheim från sin post som Finlands riksföreståndare. Moren har gjort sin plikt – moren kan gå, som Shakespeare skulle ha uttryckt det.

Men innan dess har generalen varit snubblande nära att förverkliga sin dröm: att inta Petersburg. Den vitryske befälhavaren över den tsartrogna nordvästarmén, Judenitj, får i januari 1919 med sig Mannerheim på planerna om ett finskt anfall österut och aldrig har väl ett fälttåg sett mer lovande ut. Ryssland hackas sönder av inbördeskriget mellan bolsjevikerna och vitryssar, de senare understödda av trupper från ett femtontal länder. Petersburg tycks ligga där mogen att plockas.

I Sibirien understöds amiral Koltjak av tjecker, japaner och amerikaner. I söder befinner sig de vitryska generalerna Denikin och Wrangel, i Odessa står fransmännen och i norra Ryssland engelsmännen. Därtill polacker, ester och letter. Och så som lök på laxen engelska och franska flottenheter i Finska viken, redo till attack mot Kronstadt.

Bolsjevikerna är fullständigt inringade och snart tillintetgjorda! När Judenitji maj 1919 påbörjar sin framstöt mot Petersburg tycks inte ens djävulen själv längre förmå rädda bolsjevikerna.

Nu när gammalt groll är glömt ber även England med Churchill i spetsen Finland att delta i korståget. Detta är en "historisk mission" för Finland såsom "bålverk mot öst". Mannerheim förklarar: "Frihetskriget är ännu inte slutfört, det sker först bakom Petersburg."

Det är inte att undra på att det våren och sommaren 1919 råder "Petrogradsjuka" i Helsingfors. All in- och utrikespolitik cirklar kring den kommande marschen österut. Sju finska divisioner, sammanlagt 70 000 man, står beredda att gå över gränsen för att inta miljonstaden och upprätta en ny försvarslinje söder om densamma. Den finske generalstabschefen Hannes Ignatius skriver den 6 maj 1919, att man för att kunna kväsa den bolsjevism som påstås hota Finland och uppnå fred måste "erövra Petrograd och eliminera flottan i Kronstadt".

Men Sovjetryssland överlever även 1919 och det blir inget finskt fälttåg den här gången heller. Det stupar bland annat på att de ryska vita generalerna, som Mannerheim tänkt marschera ihop med, inte kan hålla tyst om att man vill ha tillbaka Finland. Det är för svårsmält för finländarna. Som en extra bitter karamell erkänner så Lenin i december 1919, att Finland med sin lilla armé mycket väl kunde ha avgjort slaget om Petersburg. Mannerheim tycks trots allt haft rätt i att "Petrograds öde är i Finlands hand".

Det är till stor del beroende på motsättningarna som seglar upp i spåren av 1919 års inställda fälttåg, som Mannerheim strax efteråt lämnar sin post som riksföreståndare. Att han velat samarbeta med ryska tsartrogna officerare vid intagningen av Petrograd, för att därigenom skapa "ett tacksamt nytt Ryssland", ses inte med blida ögon i de finska högerkretsar som hatar allt ryskt och som på fullaste allvar menar att Petrograd ska jämnas med marken.

Ett fredsavtal mellan Finland och Sovjetunionen kommer till stånd först i slutet av 1920. Samma år betalar Finland sin skuld till Tyskland för dess ingripande i inbördeskriget, 18,5 miljoner tyska riksmark. Man får tacksamt betala för att ha blivit ockuperat.

Ålandsfrågan får sin lösning midsommaraftonen 1921, då Nationernas Förbunds rådsmöte tillerkänner Finland ögruppen. Samtidigt proklamerar Ålands permanenta neutralisering. Hjalmar Branting protesterar å sin regerings vägnar men böjer sig för NF:s beslut.

Året innan, den 6 oktober 1920, har minister Erik Palmstierna antecknat i sin dagbok, att han sammankallat Branting, Per Albin Hansson och de tre ledande militärcheferna "för att överlägga om de militära åtgärder, vilka eventuellt kan påfordras, om finnarna i det slutliga skedet sätter sig på tvären, och ålänningarna gör uppror". Den svenska, nu helt socialdemokratiska regeringen, är två år efter världskrigets slut beredd att ta till vapen för herraväldet över Åland!? Ja, enligt Palmstierna stupar allt på att Sveriges bristande militära utrustning och krigsberedskap skulle försätta landet "i ett besvärligt läge vid en öppen konflikt".

1939 är Mannerheim tillbaka i ramplyuset som överbefälhavare över de finska styrkorna, i vinterkriget som samma år utbryter mot Sovjetunionen. Mannerheim hörs upprepa en berömd dagorder: "Jag har redan 1918 svurit att inte sticka svärdet i skidan förrän Fjärrkarelen blivit finskt (...) ett stort Finland stiger fram för våra blickar ur mäktiga världspolitiska händelsers svall." Det är också nu Bertolt Brecht, för tillfället bosatt i Finland, fäller de minst lika berömda orden angående general Mannerheim: "Den store marskalken som tidigare till och med besekrat det tappraste av alla folk, nämligen sitt eget."

Även på den svenska sidan av gränsen gör sig vid samma tidpunkt en mängd bekanta namn åter påminna. Exempelvis den i inbördeskriget frivillige svensken officeren Archibald Douglas. 1939 är han general och chef över Norrbottenstyrkorna och står beredd att med 8 000 reguljära svenska soldater marschera in i Finland och på så sätt dra in Sverige i världskriget. I mars 1940 är han med och sanktionerar organiserandet av mordbranden på kommunistiska Norrskensflamman i Luleå, vilket kostar fem människoliv. Dessförinnan har general Douglas gett order om upprättandet av ett arbetsläger i Storsien, vari hundratals kommunistiska och i viss mån socialdemokratiska värnpliktiga, men även civila, interneras. Det är det närmaste Sverige kommit ett koncentrationsläger.

När så en ny, frivillig svensk kontingent åren 1939-1941 ger sig iväg att slåss för Finland, mot Ryssland, står återigen en Palme i spetsen för det hela. "Vi beslöt att förbereda organisering av en svensk, eller ännu hellre nordisk, frivilligkår", berättar Carl August Ehrensvärd, hög svensk före detta generalstabsofficer och 1918 frivillig i Finland, om en intim träff med Nils Palme den 19 oktober 1939. Och precis som förr kommer det en begäran till svenska regeringen från Finland om köp av vapen och ammunition, frivilliga officerare, manskap, transitering med mera.

Chef för den Svenska frivilligkåren blir general Ernst Linder, densamme som förde befälet över en av de vitas armégrupper vid Tammerfors. Andra namn som går igen är Allan Winge, Martin Ekström m.fl. veteraner från 1918. Historien upprepar sig.

Mot slutet av 1920-talet har Nils Palme sadlat om för en civil karriär inom pappersindustrin. Då andra världskriget utbryter 1939 är han verkställande direktör för Scankraft och Scanpapp och arbetar energiskt på att öka exporten av trävaror. I första hand till Tyskland.

Vad Nils position som eldsjäl och drivkraft inom den nya frivilligrörelsen beträffar, i vilken 8 260 svenskar låter enrollera sig, är han i första hand upptagen med att söka tvätta bort Finlandskommitténs stämpel av pronazism. Nils har tagit lärdom av 1918 och vill förhindra att de arbetare och dylika som vill gå ut som frivilliga får höra att de är "klassförrädare" då de återvänder hem igen. Mycket tack vare goda förbindelser med LO och SAP:s ledning lyckas han också i stort sett med det senare.

Men det är inte lätt att göra Finlands sak till det svenska folkets sak: "Hatet hos stora delar av våra breda lager mot Hitler (...) gjorde dem blinda för den större faran för världen och inte minst från Stalin", som Nils uttrycker det. För en svensk affärsman är kommunismen givetvis ett större hot än nazismen, i synnerhet som de senare är bra på att göra affärer. Och precis som 1918 ska flera palmesöner infinna sig bland de svenska frivilliga i Finland. Bland annat ska den i Tammerfors stupade Olof Palmes son Sven Ulric, liksom Gunnar Palmes äldsta son Claës, anmäla sig för krigstjänst.

När Sven och Gunnar Palme dör samma år, 1934, får Nils axla ansvaret som familjens manliga överhuvud. Hur han upplever det att själv aldrig få en son som kan fortsätta krigarbanan är inte gott att veta. Han avlider i januari 1963 vid 67 års ålder, efterlämnande fem döttrar. Vad svarade han sina barn då de någon gång frågade: "Vad gjorde du i Finland, far?"

Nils finlandssvenske kusin Ernst von Born fortsätter sin politiska karriär, som slutar med posten som Finlands justitieminister. Den 24 augusti 1944 undertecknar han de sista dödsdomarna. Pekka Hutteri och Risto Emil Vesterlund avrättas för påstått spioneri för Sovjets räkning. Nådeansökningarna har duggat tätt, ja, även finske statsministern är tveksam. Men von Born låter sig inte bevakas. Vesterlund är "motbjudande" och förtjänar liksom Hutteri döden, vilken infaller den 1 september 1944 – dagen innan vapenvila sluts mellan Finland och Sovjetunionen.

Och den Svenska Brigaden?

Hur det slutligen blir stopp på de svenska arbetarnas trakasserier gentemot de frivilliga brigadjärerna berättar vice brigadchef Allan Winge: "Konferens för arbetsgivare och arbetarsida pågick i Saltsjöbaden 1938, och innan det s.k. Saltsjöbadsavtalet undertecknades ringde Gustaf Söderlund (SAF-direktör, förf. anm.) och bad mig söka personlig kontakt med Casparsson (LO:s pressombudsman, förf. anm.), för vilken han omtalat, vad han erfarit om dessa förföljelser. Vid mitt omgående besök hos Casparsson klarlade jag mina synpunkter och framhöll, hur förnedrande det var, att efter tjugo år ännu sådana förföljelser pågick, fast Sverige ville kalla sig en kultiverad nation o.s.v. Casparsson svarade mig omedelbart, att det inte fick pågå på detta sätt och att man skulle kontakta partiledningen. Det dröjde heller inte många dagar, förrän jag fick ett officiellt meddelande, att hädanefter skulle svensk fackföreningsrörelse, d.v.s. LO, ej i något avseende stödja förföljelserna mot de svenska frivilliga i Finlands frihetskrig 1918. Det tog mig alltså tjugo år att få slut på denna otroliga förföljelsetverksamhet."

När däremot cirka 500 svenskar, mestadels arbetare, åren 1936-39 beger sig till Spanien för att med vapen i hand försvara demokratin mot Francos och Hitlers fascistiska horder är det annat ljud i skällan. Då är förhållandet det omvända. Då är det det officiella Sverige som leder förföljelserna mot de frivilliga när de återvänder hem.

Men det är en annan historia.

Käll- och litteraturhänvisning

- Ahti, Martti: Aktivisterna och "Andersson", Helsingfors 1991
- Ahrenberg, Jarl: Gaston Ahrenberg och Nylands dragoner, Helsingfors 1960
- Ahrenberg, Gaston: Bidrag till Nylands dragonregementes historia, Helsingfors 1960
- Alftan, Robert: Glömda kapitel, Otalampi 1992, Skjut int eget folk! 3.4.1918, Lovisa 1996, 75 kr för krigaräran, Helsingfors 1979
- Andersén, Matts m.fl (red.): Ur tystnaden, Vasa 1989
- Appelroth, Eric: Artilleriskolan i Jakobstad, Jakobstad 1968
- Boëthius, Axel: Svenska Brigaden, Helsingfors 1932
- Bondestam, Anna: Jakobstad, vintern 1918, Jakobstad 1990, Åland vintern 1918, Mariehamn 1972
- von Born, E.F.M: Finland som det blivit, Stockholm 1940
- von Born, Ernst: Levnadsminnen, Helsingfors 1954
- Branting, Georg: Rättvisan i Finland, Stockholm 1924
- Brenner, Alf: Sigurdskåren, Lovisa 1958
- Burman, W: Kampdagar i Tavastland, Helsingfors 1919
- Carlsson, Conrad: Okänd svensk soldat, Stockholm 1937
- Castrén, Kaarlo: De rödas våldsdåd under frihetskriget, Helsingfors 1926
- Cedercreutz, Emil: På båda sidor om fronten, Helsingfors 1918
- Cederström, Gustaf: Hugskott, Stockholm 1919
- Chydenius, Wilhelm: Efter fejden, Helsingfors 1918
- Claëson/Löwgren m.fl. (red.): Svenska frivilliga i Finland 1939-1944, Stockholm 1989
- von Coler, Ulrich: I fält med 27. jägarbataljonen, Helsingfors 1919
- Donner, Kai (red.): Finlands frihetsväg: skildrat av deltagare IVIII, Helsingfors 1921-1928, Fältmarskalken friherre Mannerheim, Helsingfors 1934
- Douglas, W.A: Kriget i Finland 1918, Stockholm 1928, Operationerna kring Tammerfors 1918, Helsingfors 1918
- Eerola, Jouni: Ekenäs 1918, 1989
- Ehrensverd, Carl August: I rikets tjänst, Stockholm 1965
- Engman, Max (red.): Väst möter öst, Stockholm 1996
- Engcrantz, Ivan: En skurk är en skurk, Stockholm 1925
- Ericson/Engström: Mellan björnen och örnen, Västervik 1994
- Eriksson, Lars: Svenska frivilliga – militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talet, Lund 1996
- Eriksson/Virgin: Ålandsfrågan 1917-1921, Stockholm 1961
- Estlander, Bernhard: Elva årtionden V 1917-18, Helsingfors 1930
- Eugen Schauman, Helsingfors 1925
- Finland i den svenska pressen, Stockholm 1918
- Finlands frihetskrig: minnen och upplevelser, Helsingfors 1933-1935
- Finlands Frihetskrig år 1918 I-VI, Helsingfors 1921-1925
- Finlands röda i svensk dikt, Stockholm 1919
- Fors, Hans: Österbottnisk puls, Karleby 1991
- Franzén, Nils-Olof: Undan stormen Sverige under första världskriget, Uddevalla 1986, Hjalmar Branting och hans tid, Kristianstad 1985
- Frykberg, Ragnhild: Bondetåget 1914, Stockholm 1959
- af Geijerstam, Gösta: Finska bataljonen, Stockholm 1918

von der Goltz, Rüdiger: Krigsminnen från Finland och Balticum, Helsingfors 1920
Grandell/Nurmio: Viborgs erövring, Helsingfors 1919
Granholm, Olof: Den vita natten, Eskilstuna 1979
Gripenberg, Bertel: Under fanan, Stockholm 1918
Grimlund, Otto: Mannerheim den blodige, Stockholm 1919
Gummerus, Herman: Jägare och aktivister, Helsingfors 1927,
Sverige och Finland 1917-1918, Helsingfors 1936
Haavikko, Paavo: Finlands linje, Keuru 1979
Haglund, Lars: Krigsminnen, Helsingfors 1924
Hamilton, Gilbert: I fält, Stockholm 1919
Hamilton, Hugo: Dagböcker II 1917-1919, Stockholm 1956
Hannula, Joose Olavi: Frihetskriget i Finland år 1918, Helsingfors 1936
Hedin, Sven: Sveriges öde, Stockholm 1918
Heimbeck, Johannes: Med Finlands vita, Helsingfors 1919
Heinrichs, Erik: Kring Östersjön, Helsingfors 1918, Hôtel S:t Petersburg, Helsingfors 1919
Hellner, Johannes: Minnen och dagböcker, Stockholm 1960,
Memorandum rörande Sveriges politik ..., Stockholm 1936
Hemmer, Jarl: Ett land i kamp, Helsingfors 1919
Hjalmarsson, Harald: Mina krigsminnen från Finland, Stockholm 1919
Hjelt, Edvard: Från händelserika år III, Helsingfors 1919-1920, Finlands självständighet,
Helsingfors 1921
Hodgson, John: Den röde eminensen, Helsingfors 1974
Hornborg, Eirik: Brytningstid, Helsingfors 1918, Finlands hävder IV, Helsingfors 1933, Man i
ledet, Helsingfors 1959,
Svensk nationalitet i Finland, Stockholm 1914
Hornborg, Harald: De fann sin väg, Tammerfors 1965
Huldén, Anders: Finlands kungaäventyr 1919, Lovisa 1989
Hülphers, Walther: Med svenska brigaden, Stockholm 1918,
Svenska brigadsånger, Stockholm 1918
Humble, Verner: Från rött till vitt, Helsingfors 1918
Höglund/Ström: Demokratin och den finska revolutionen, Stockholm 1918
Ignatius, Hannes: Från ofärdsår till självständighet, Helsingfors 1927
Ignatius, K.E.F: Socialismen i Finland, Helsingfors 1909
Ignatius/Nurmio/Soikkeli (red): När Finlands öde avgjordes, Helsingfors 1927
Instruktioner för tjänstemän, tillsatta för undersökning af de i 1918 års uppror delaktiga,
Helsingfors 1918
Isaksson, Christer: Palme privat, Falun 1995
Jernström, Erik: Jägarna i världskriget, Helsingfors 1933
Johansson, Gustav: Svenska folkets undangömda öden, Uddevalla 1969
Jutikkala/Pirinen: Finlands historia, Lund 1982
Jägerskiöld, Stig: Gustaf Mannerheim 1918, Helsingfors 1967
KaleviHämäläinen, Pekka: Nationens kamp och språkstriden i Finland 1917-1939, Helsingfors
1969
KeyÅberg, Mac: Minnen från 1918, Tranås 1923
Klein, Ernst: Vita och röda, Stockholm 1918
Klinge, Matti: Finlands historia III, Helsingfors 1996, Från lojalism till rysshät, Ekenäs 1988
Kollontay, Alexandra: Den första etappen, Stockholm 1945

Kuusinen, O.W: Den finska revolutionen, Stockholm 1974
 Lehtomäki, Lauri: Den finska socialdemokratin och revolutionen, Stockholm 1919
 Lepokorpi, Erkki: Sista striden det är, Ystad 1979
 Lidman, Sven: Det lefvande fäderneslandet, Stockholm 1916
 Linder, Ernst: Efter sexton år, Stockholm 1935, Från Finlands Frihetskrig, Stockholm 1920
 Lindhagen, Carl: I revolutionsland, Stockholm 1918
 Lindman, Sven: Karl H. Wiiks dagbok, Åbo 1978
 Lindström, Ludvig: Skärgårdens frikår, Åbo 1918
 Linna, Väinö: Högt bland Saarijärvis moar, Helsingfors 1959,
 Upp trälar, Helsingfors 1961
 Louhikko, Eemeli: Vi gjorde revolution, Helsingfors 1946
 Lund, Hans Lennart: Kungl. Göta Artilleriregemente, Göteborg 1954
 Mannerheim, Gustaf: Minnen, Helsingfors 1950
 Manninen, Ohto (red.): Finland 1917-1920 III, Helsingfors 1995
 MaxmoOravaisbor I tre krig för fosterlandets befrielse och försvar, Vasa 1994
 Med lagen och svärdet, Helsingfors 1919
 Meri, Veijo: Marskalcken av Finland C.G. Mannerheim, Borgå 1989
 Mexmontan, N: Ur frihetskrigets förhistoria, Helsingfors 1929
 Myrén, Paul: I revolutionstider, Stockholm 1920
 Mörne, Arvid: Offer och segrar, Stockholm 1918
 Mörner, Birger: Ur mitt irrande liv, Stockholm 1925
 Natvig, Harald: Fra den finske frihedskrig 1918, Kristiania 1918
 Nerman, Ture: Svarta Brigaden, Stockholm 1918
 Nyström, Carita (red): Människor i förvandling, Helsingfors 1984
 Ottosson/Magnusson: Hemliga makter, Kristianstad 1991
 Paasivirta, Juhani: Finland år 1918, Helsingfors 1962
 Paavolainen, Jaakko, Röd och vit terror, Stockholm 1986
 Palmaer/Mankinen: Finlands röda garden, Uddevalla 1973
 Palme, Nils: Två dagar i Tavastland med detachementet Ahrenberg i mars 1918, Stockholm 1936
 Palme, Olof : Finland!, Uppsala 1917
 Palme, Sven m.fl: Lifförsäkringsaktiebolaget Thule 1872
 1922, Stockholm 1923
 Palme, Sven Ulric: På Karl Staafs tid, Stockholm 1964
 Palme, Ulf: Minnen – att vara eller synas vara, Stockholm 1993
 Palmstierna, Carl-Fredrik: Stormig idyll, Stockholm 1971
 Palmstierna, Erik: Orostid II 1917-1917 Politiska dagboksanteckningar, Stockholm 1953
 Piironen-Honkanen, Marja: Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918, Helsingfors 1995
 Puntila, L.A: Finlands politiska historia 1809-1966, Helsingfors 1972
 Ringbom, Lars: Inbördeskriget i Finland, Helsingfors 1918
 Runeberg, Carl Michael: Finlands historia, Borgå 1973
 Ruuth, Yrjö: Självständighetspolitiken och jägarrörelsens uppkomst, Helsingfors 1919
 Sahlström/Roine: De rödas gård, Vasa 1981
 Sahlström, AnnaLisa: En såg sig om och vände, Helsingfors 1995
 Sanden, Gabriel: Blod, Stockholm 1918
 Sandström, Allan: Finlands frihetsväg 1917-1918, Örebro 1992

von Schoultz, Jarl: Bidrag till belysande av Finlands socialdemokratiska partis historia I, Helsingfors 1924

von Schoultz, Oskar: I frågan om fångarnas bestraffning, Helsingfors 1918

Schüler, Erich: Vita gardet mot röda gardet, Helsingfors 1918

Schybergson, Emil: Anteckningar under krigstiden, Helsingfors 1918

Schybergson, M.G: Sibbo under den röda tiden, Helsingfors 1918

Sievers, Richard: Hälsa och sjukvårdsförhållanden vid fånglägren i Helsingfors, Helsingfors 1930

Sillanpää, F.E: Det fromma eländet, Helsingfors 1939

Sivén, Deryck: Arvfiender?, Vasa 1985

Socialdemokratiska partikommissionen: Arbetarnas Fickbok, Helsingfors 1917

Soikkanen, Hannu: Dokument från finska inbördeskriget, Ystad 1980

Stina Linderdahls dagbok från finska kriget 1918, Blå Stjärnan 1993

Stjernschantz, Göran: I skuggan av S:t Petersburg, Borgå 1996

SUKP(b)s Historia, Uddevalla 1972

Sundbeck, Carl: Självtagen diplomati, Göteborg 1924, Svenska röster under Finlands frihetskamp, Stockholm 1920

Sundberg, Jan: Svenskhetens dilemma i Finland, Helsingfors 1985

Sundqvist, Fritiof: Femtio år svensk arbetarrörelse i Finland, Helsingfors 1949

Sundwall, Johannes: Kring jägarbataljonen, Helsingfors 1919

Suomalainen, Jaakko (red.): Jägarbataljonen 27 I-II, Helsingfors 1919-1920

Svedlin, Elin: Fyra flickor vid fronten, Helsingfors 1919

Svedlin, Thure (red): Kamp och äventyr i röda Finland I, Helsingfors 1918

Söderhjelm, Alma: Unga träd, Stockholm 1925

Söderhjelm, Henning: Det röda upproret i Finland år 1918, Stockholm 1918

Tanner, Väinö: Det vita väldet i Finland, Helsingfors 1919, Mina pojkar, Helsingfors 1948

Therman, Tor: Finlands väg till frihet, Helsingfors 1933

Thermaenius, Edvard: Finlands frihetskamp 1914-1919, Stockholm 1923

Thesleff, Wilhelm: Upplevelser under krigsåren 1914-1918, Helsingfors 1919

Till minnet av Olof Palme, Uppsala 1918

Torbacke, Jarl: Försvaret främst, Stockholm 1983

Torni, A.R: Finlands två ansikten, Stockholm 1944

Torvinen, Taimi: Sven Palme och Finland, 1988

Tuompo, V.E: De finländska jägarne I-II, Helsingfors 1918-1919

Törngren, Adolf: Från Finlands strid för rätt och frihet, Helsingfors 1942

Wadner, Gustav Martin (red.): Den svenska insatsen i Finlands frihetskrig, Stockholm 1938

Wallenius, Allan: Röda brott och vita, Stockholm 1918

Wegelius, Karl Albert: Vapenbröderna, Helsingfors 1925

Vennerström, Ivar: De finska arbetarnas frihetskamp, Stockholm 1918

Westerlund, Lars: Massakern i Jakobstad, Helsingfors 1993

Westlin, Konrad: Drömmen om frihet, Vasa 1992

Westman, K.G: Politiska anteckningar juni 1914 - mars 1917, Stockholm 1983

Wickström, Nils: Som officer med Svenska Brigaden i Finland, Helsingfors 1919

Vita boken, utgiven av Lotta Svärd, centralstyrelsen, Helsingfors 1929

Ylikangas, Heikki: Vägen till Tammerfors, Stockholm 1995

Zilliacus, Konni: Från ofärdstid och oroliga år, Tammerfors 1960

Ågren, Leo: Fädrens blod, Borgå 1961

Arkivet för ljud och bild:

Finland: Frihetskriget 1918, SR 1958-06-19

Möte med det hungrande Finland, SR 1964-03-15

Politik och porslin, del I-III, SR 1964-07-09/16/23

Ny syn på det finska inbördeskriget, SR 1976-03-05

Urho den röde från Vasa, TV1 1978-11-05

Eftersnack, bilder från hemlandet, TV1 1978-11-18

Krigsarkivet:

Samlingar rörande Föreningen Finlandskrigare 1918, Föreningen Finlands Vänner, Finska legationens anskaffningsbyrå, Göta artilleriregemente, Karolinska Förbundet, Kungl. Artilleri och Ingenjörshögskolan, Svenska Brigaden samt Carl Bennedichs, Gustaf Bouvengs, Rolf Charpentiers, Henrik Cornells, Archibald Douglas, Ivan Folkes, Erik Grafströms, Gustaf Axel Hallströms, Lennart von Heijnes, Ernst Linders, Einar Lundborgs, Henry Peyrons, Sixten Sandbergs, Gösta von Stedingks, Gösta Törngrens och Allan Winges personliga arkiv.

Stockholms stadsarkiv:

Ernst Killanders och Anna Lindhagens samling. Stockholmspolisens utlänningsdiarium 1918. På Stockholms stadsarkiv finns även det palmeska släktarkivet, innehållande en omfattande brev och dokumentsamling rörande bland andra Nils, Olof och Sven Palmes roll i finska inbördeskriget. Familjearkivets ansvariga styrelse har dock inte velat ge författaren till denna bok tillträde till materialet.

Riksarkivet:

Utrikesdepartementets arkiv.

Riksdagsbiblioteket:

Protokoll från första och andra kammaren 1918.

Tidskrifter:

Arbetarhistoria nr 1, 1994

SIA nr 8, 1982

Arbetaren nr 49, 1988